

ПАВЛО ЧУБИНСЬКИЙ

**УКРАЇНСЬКІ
НАРОДНІ КАЗКИ**

ПЕРШИЙ ТОМ

КИЇВ • ВІДЕНЬ • ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“

ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“.

I. Українська бібліотека.

Досі появились:

- П. Карманський: **Між рідними в південній Америці**. З передмовою А. Крушельницького. З 16 малюнками 8°, 211 + (1) стор. Ціна 3'20 шилінг, 50 цент.
- А. Крушельницький: **Орли**, комедія, 8°, 266 + (2) сторін. Ціна 2'80 шилінг, 45 цент.
- **Трівога**, драма. 8°, 132 сторін. Ціна 1'62 шилінг, 25 цент.
- **Змагання**, повість. 8°, 415 + (1) стор. Ціна 4'68 шилінг, 70 цент.
- **Дужим помахом крил**, роман, I. том, 8°, 404 сторін. Ціна 4'68 шилінг, 70 цент.
- **Дужим помахом крил**, роман, II. том, 8°, 499 сторін. Ціна 5'40 шилінг, 80 цент.
- **У хуртовині**, роман, I. том, 8°, 306 ст. Ціна 3'42 шилінг, 50 цент.
- **У хуртовині**, роман, II. том, 8°, 320 ст. Ціна 3'60 шилінг, 55 цент.
- **У хуртовині**, роман, III. том, 8°, 268 ст. Ціна 2'80 шилінг, 45 цент.
- **Надаремне**, роман, I. том, 8°, 241 ст. Ціна 2'70 шилінг, 40 цент.
- **Надаремне**, роман, II. том, 8°, 240 ст. Ціна 2'70 шилінг, 40 цент.
- Іван А. Крушельницький: **Весняна пісня**, 8°, 128 сторін. Ціна 1'44 шилінг, 25 цент.
- А. Хомик: **Всесильний доляр**, оповід., з пер. словом М. Шаповала. 8°, 188 ст. З портретом автора. Ціна 1'98 шилінг, 30 цент.
- С. Черкасенко: **Кавка старого млина**, драма. 8°, 138 + (2) сторін. Ціна 1'62 шилінг, 25 цент.
- **Про що тирса шелестіла**, трагедія. 8°, 170 + (2) сторін. Ціна 1'80 шилінг, 30 цент.
- **Твори**, том III. (Поезії.) 8°, 238 + (2) сторін. Ціна 2'70 ш., 40 ц.
- Павло Чубинський: **Українські народні кавки**. З передм. дра О. Грицяя. I. том, 8°, XXXII + 171 стор. Ціна 2'20 шилінг, 30 цент.
- **Українські народні кавки**, 8°, II. том, 201 ст. Ціна 2'20 ш., 30 ц.
- **Українські народні кавки**, 8°, III. том, 185 ст. Ціна 2'— ш., 30 ц.

Друкуються:

- О. Грицай: **Критичні студії в новітнього письменства**. 8°.
- І. Рудченко: **Українські народні кавки**, 2 томи. 8°.

II. Бібліотека світової літератури.

Досі появились:

- В. Гюго: **Люкреція Борджія**, трагедія, переклала В. О'Коннор-Вілінська. З передмовою дра О. Грицяя. 8°, XVI + 94 + (2) стор. Ціна 1'26 шилінг, 20 цент.
- Т. Готье: **Панна де Мопен**, роман, пер. М. Шраг. З передм. дра О. Грицяя. I. том, 8°, XX + 262 + (2) ст. Ціна 3'24 шилінг, 50 цент.
- **Панна де Мопен**, роман, II. том, 8°, 298 + (2) ст. Ціна 3'42 ш., 50 ц.
- Ч. Дікенс: **Цвіркун у вапичку**, оповідання, переклала Др. Н. Суворцова. З передмовою дра О. Грицяя. 8°, XVI + 120 сторін. Ціна 1'62 шилінг, 25 цент.
- А. Доде: **Сафо**, роман, переклав Б. Чорний. З передмовою дра О. Грицяя. I. том, 8°. XX + 104 стор. Ціна 1'44 шилінг, 25 цент.
- **Сафо**, II. том, 8°, 120 сторін. Ціна 1'44 шилінг, 25 цент.

(Далі на 3 стор.)

Українські народні казки

I

АНТІН КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ

КАЗКИ ВСІХ НАРОДІВ

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ
ПЕРШИЙ ТОМ

КИЇВ — ВІДЕНЬ — ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“

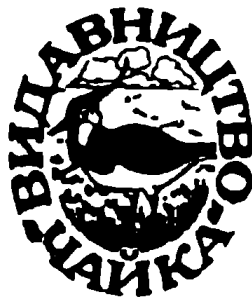
ПАВЛО ЧУБИНСЬКИЙ

УКРАЇНСЬКІ
НАРОДНІ КАЗКИ

ПЕРШИЙ ТОМ

В редакції
АНТОНА КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО

З передмовою
Дра ОСТАПА ГРИЦАЯ

КИЇВ — ВІДЕНЬ — ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“

Всі права застережено

В друкарні Христофа Райсера Синів у Відні

Передмова.

*Тіням
Володимира Гнатюка.*

Казка!

Хто з нас дитиною не захоплювався, не раював, не трівожився химерними чарами її світів? Тут звірі говорять як люди, в людині добрими приятелями або злючими, повними хитрощів ворогами, а люди перекидуються звірами, яких ні здумати, ні описати, тільки про них доброму молодцеві в казці сказати. Десь за сімома морями й семи лісами стоять там на скляній горі заклятії палаци. Чудово гарні царівни сплять у них, визволення дожидаючи, цілюща й живуча вода з білого пальчика їх біжить, але на шляху до них морє вогнем кипить, ліси повні потвор бовдуріють, а перед уходом до палацу сердиті ведмеді вартують і гостра пила ходить. Страшні, непоборні своєю силою велетні і змії, чарівники й чарівниці, демони й чорти, таємничі дідуги й люті баби-язі бережуть у казці кожного палацу з його красунями і скарбами, та женуться смертельними погонями за хоробрими юнаками, що ті скарби вхопити наважилися. Але хоробрі богатирі в казці

й освободжені ними красуні не розпачають. Подивляться вони в ухо вірному коневі, а там чародійна зброя, або гребенець або щіточка або хустина. І от як почнуть вони тим усім кидати по потребі перед або поза себе, то кипучі моря замерзають або розливаються, ліси непрохідні десь стають або пропадають, найгрізніші перепони минаються, а лицар і красуня ще й в озеро й лебідку, або в череду овець і пастуха, або в капліцю й діда перемінюються і найлютішу погоню перехитрюють. Бідні, злою мачухою мучені дівчата в казці царівними стають; у золотих шатах, як сонце промінне походяють, золотом сміються і жемчугами плачуть. А коли заздра баба, або бабина донька, або хитра горнишна вибере їм очі й перед царевичем оклевече, то вони золоті рушники тчуть, ними про свою недолю вістку дають і замисли ворогів перемагають. Сонце в казці до своєї матери приходить, людською мовою говорить, свої тайни розкриває і відучим словом заклятих людей спасає. Діти, нечистій силі у хвилі життєвої скрути нетямучим батьком записані, в загоджений час рідну хату покидають, могутнім демонам служити йдуть, сто пригод переживають, а вкінці з демоною донькою, або із царівною якоюсь переможцями вертаються. Немічні звірі, розважною людиною помилувані, оддячують їй спасенними, під дану хвилю неоцінними прислугами. Чародійні перстені в незглибиме море падають, а старуха-жаба їх добуває і щастя героєві врятовує. Розкішні красавиці в подобі жаби або гадюки покутують, а опісля добрим юнакам, що

не злякалися їх, гарними дружинами стають. Усе-відучі діди або жінки людині хитро-мудрі загадки завдають, а хто їх не вгадає, тому шкуру з пліч здирають. Сам Бог у казці по світу ходить, убогих ущаслиблює, а твердих серцем карає. Святий Понеділок, свята Середа, свята Пятниця допомагають казковим героям, що в боротьбі з демонами до них прибувають і до них праведно молитву творять. А святого Петра зла баба в казці иноді й добре мітлою лупцює.

Про таке і безліч-безліч иншого і ще иншого та ще чуднішого, розповідає казка добрим людям від найдавніших часів і в усіх народів, в тисяч-них переповідках того самого й подібного на всіх мовах, починаючи від віщого, прастарого Сходу до культурного Заходу, від найглибшої Півночі до найдаальших окраїн Півдня.

А де воно так усе було? Коли було? І як же так те все було?

Та казці це байдуже.

— Так і так було, — каже казка. Десь там у десятому царстві, в десятому государстві, коли ще звірі говорили, золота птиця літала і лихі змії людей поїдали. Не від якоїсь же історичної дійсності починає своє оповідання казка, а так собі, з несхитною безжурністю дитини, нехай і від Білого-Перелазка, від Суса-Бурса, від Коника-Ступака, від Півника-Співака, од Качиці-Плосконосиці й від Поросяти-Пухитчастого.

— Вона не із цього світа, вона без початку й без кінця — писав про казку при кінці XVIII. ст. один з її люблячих приклонників, німецький поет Гар-

денберг-Нофаліс. А й один з її найкращих новітніх дослідників, німецький філософ Вільгельм Вундт, як одну з найбільш знаменних ознак казкової творчості видвигає те, що вона у своєму найпервіснішому вигляді своїми темами — поза межами часу і простору.

Значить:

Казка як рід поетичної творчості для творчості найпервісніша і найсвобідніша з усіх. Подих її дитинячо безжурного слова овівав колись — обік пісні — колиску немовляти-людства таксамо вперше духом поетичної думки про чуда існування, як надихув вона ще й сьогодні дитину в нас уперше леготами поетичної уяви і мрії про далеке життя. Але і в порівнянні з первісною піснею — казка свобідніша і багатша. Бо пісня вже в своїх найраніших починах усетаки де-що обмежена таким то і таким змістом виспівуваного під даний момент почування і якимсь, нехай і дуже примітивним, намаганням ритмізовання його. А для казки змістом — усесвіт уяви, формою ж — невязана, бадьоро свобідна мова устного оповідання. „...Десь там жив собі цар...“, „...був собі раз чоловік...“, „...в такому то і такому царстві стояла гора із самого срібла...“ — чого тут не дасться нанизати! Якої безконечности подробиць не вмістити у таке, ніяким часом, ніяким простором, ніякою строго дійсною причиновістю необмежене оповідання! Правда, — у прастарій криниці казки, у пяти індійських книгах, яким імя „Панчатантра“, знайдете трохи не на кожній сторінці імя якогось міста, навіть такого славет-

ного, як колишня Паліботра, а далі імена мудрих царів, праведних і ледачих міністрів та хитрих і злочинних браманів. Але де його тепер шукати нпр. те Пундравардана, в якому ніби жив той злодюга ткач, що в подобі бога Вішну так розкішно кохався із царівною? В суті речі такі імена тут це такі ж казкові вигади й штуки або тільки орнаменти, як і ймення фарбованого шакаля Кандарави, вовка Кравіямукка та верблюда Санкукарна. І в персько-арабським праджерелі казок, в „Ельф Лейля“, тобто в „Оповіданнях з 1001-ої ночі“, зазначується простір навіть такими іменами, як Багдад, Дамаск, або Каїро, а час епохи Каліфів був би нам помітний навіть і тоді, колиб оповідач не називав по імені ні Багдаду ні Каліфів. Та проте й тут геній казки в суті речі таксамо поза межами простору й часу, таксамо він тут свободний, первісний і сказатиб, уселюдський, як і в якій-небудь переповідці прастарої казки про сплячу царівну та про змія з дванадцятьма головами, про бабу-язю в лісі і блукаючих діток, або про наймолодшу дочку чарівника, що, втікаючи з коханцем від батька, голубкою стала. Бо й казки в „Ельф-Лейля“ — це, як загально відомо, здебільшого багато давніше, не-арабське добро, розроблене значно ранше перським поетом Расті, і тільки прибране, хоч, що-правда геніяльно, в арабські шати, прикраси й орнаменти оповідачами Арабії Каліфів. Законів розповсюдження казки не можна найти — стверджує французський учений Бедіє, творець теорії полігенізму казки. І стежити із цього погляду за першим, найраншим почат-

ком казки та її першими пляхами в напрямі асоціації з иншими, значило б може здебільшого те саме, що стежити за першим осідком першої людини, догадуватися першого звуку першої людської мови, або дошукуватися першої художньої подоби, вирізьбленої в камені першим мистцем.

Як каже Нофаліс:

— Вона є без початку. І може саме тому казка як витвір примітивної поетичної уяви така прарідна всім і така чарівна, як пів-неземський відгук пра-світів, що стали вже для нас засвітами і як такий же відгук первісного, прастарого життя людини, що являється нам уже тільки чарівним чудом і неймовірним чаром.

Читаймо тільки уважно хочби й зібрані в нашій збірці українські казки, а переконаємося без труда, що те загально-людське пра-давнє, та первісна незалежність казки від історичного часу і простору, проглядає з казок навіть крізь найзманливіші історично-національні орнаменти, накидані на пра-мотив казки пізнішими, здебільшого незручними оповідачами. Казка „Царевич-дурень“ (I, 5) починається, — як кажеється в наведеному вже мною місці — „од Білого-Перелазка, од Суса-Бурса, од Коника-Ступака, од Півника-Співака, од Качиці-Плосконосиці, од Поросяти-Пухитчастого.“ До того являються в цій же казці помічниками царевича святий Понеділок, свята Середа і Пятниця. Те все безперечно чисто народні, українські казкові орнаменти. Але вони всетаки тільки довільно накидані орнаменти, коли

зважимо, що властивий мотив цієї казки — добування відмолоднюючої води та таких же яблук — це прастарий, казковий мотив, відомий з розрібок у казках різних інших народів, у порівнянні з яким початок нашої, української казки, схожий на початок якоїсь цілком іншої, бо в цілості оповідання не чуємо опісля ні про Білого-Перелазка, ні про Суса-Бурса, ні про ніякого з названих далі звірів нічого. Тут — на мою думку — якась багато цінніша, чисто народня, або що найменше вщерть знаціоналізована українська казка заступлена доволі недоладно казкою на той прастарий мотив, причім оповідач добавляє ще — знову дуже довільно — момент утечі на Ґрифі, теж ненаціональний у нас, чужинецький казковий мотив. Незручне є теж — зазначу тут мимоходом — й саме закінчення тої казки, яке противорічить цілому духові прастарого мотиву, збереженому багато вірніше в іншій переповідці, поданій під таким же наголовком у другім томі нашої збірки (II, 14). В казці ж про „Івана Богданця“ нпр. (II, 5) являється паном Вернидуба — пан Барановський, в якого той велетень ніби панщину відробляє, а в казці про „Стрільця“ (II, 8) казковий змії являється — як обиватель, як польський пан. Та хоч і дуже знадливо воно, на основі таких і цілого ряду подібних подробиць — які уважний читач наших казок зможе намітити сам — виводити оригінальність даної казки, тобто її тісну залежність від історичного часу і простору, то критичний погляд на основний мотив тут (в обох, наведених наших казках) і де-інде, всетаки пе-

реконує нас укінці про те, що той чи инший мотив по найбільшій часті первісний і прастарий, а відгуки національно-історичного середовища здебільшого це — тільки орнаменти, додані менше або більше зручно пізнішими оповідачами. Правда, не дасться заперечити, що як і в цілості всесвітньої казки, так і в поодиноких народів, в цій області витвори справді оригінальні, приналежні виключно до якогось середовища і від посторонних мотивів уповні незалежні. Але таких казок, особливо ж у нас — не багато. — Наші казки — писав колись із цього погляду Іван Франко — майже всі завандрували до нас із далекої чужини, з Азії та Єгипту. — Та той осуд про українські казки відноситься — *mutatis mutandis* — у рівній мірі і до багатьох казок инших культурних народів, не виключаючи, як я вже згадав, навіть таких архи-майстрів казки, як Індійці та Араби. Бо коли головна основа всіх тепер відомих нам казок — це прастаре добро з епохи найперших починів людства, яке силою своєї внутрішньої свободи, всилу своєї незв'язаности з часом і простором („десь там було“, „колись там було“) виявляло собою змогу як найширшої асоціації по лінії первісного, основного мотиву, то ясно, що чим ближче до епох кращої культури, то оригінальність казки стоїть у відворотному відношенні до її поширення. І навпаки. Чим далше від нас, ген у сумерки життя первісної людини, тим багатство казок розмірно меншає, затеж їх первісність зазначується гостріше.

З цього погляду й каже відомий німецький дослідник казок, Райнгольд Келер (Köhler):

— Казки — це здебільшого тільки варіанти розмірно невеличкої кількості основних форм.

І подібно один з найновіших дослідників казки, Фрідріх Ф. Ляйен (Leyen):

— Казка — це суміш (Komplex) мотивів; різнородні мотиви, або різнородні ряди таких мотивів являються в казці як цілість, а оповідачі перекидують їх по своїй впадоби все наново... Мотив — це одиниця, а казка — цілість, мотив — це мов будівельний камінь, а казка — будова.

І не в тому — додаймо — оригінальність казки, чи розроблені нею мотиви оригінальні, чи ні, а в тому, яку цілість сотворює з даного матеріалу оповідач.

Бо всяка, навіть з найбільш неймовірних і найбільш попутаних із собою та в суміш поперекидуваних мотивів зложена казка, витворює кінець кінців якусь хоч своєрідно звязану цілість, у якій дослідникові попри утавні обриси первісного мотиву хотілося б усетаки дошукуватися якоїсь провідної думки, чи-там ідеї. Всі ті скляні гори, закляті палаци, зачаровані царівни і люті змії, всі ті чародійні гребінчики, хустини, голки, веретена й зеркала казок, мудрі й дурні царевичі та їх чудесні бої з непереможними велетнями, багатирями, зміями й чарівницями — невже це в суті речі не рід розмальованих словом гідроґліфів, якими намагалась висловлюватися колись життява відучість прастарих оповідачів?

Минулі століття, особливо ж холодно-критичного

гуманізму та філософична скепсис XVII. і XVIII. в., не ставили таких питань. Вони покидували казкою як хаотичною сумішю безумних небилиць. Тоді найкращі індійські, перські, єгипетські, монгольські та арабські казки, а з тим і казки європейських народів, були в ученім світі або зовсім невідомі, або знали тут тільки де-що з них. І те, оскільки йде про казки Орієнту, здебільшого по хитким устним переказам, що зазначилися головню з інвазією Арабів в Еспанії, а опісля підчас Хрестоносних походів, або по нескладним, побожними монахами склеюваним версіям у таких латинських збірниках чудацьких билиць і небилиць із темного середновіччя, як Петруса Альфонзуса *Disciplina clericalis*, або *Gesta Romanorum cum applicationibus moralisatis ac mysticis*. Збірників казок, списаних безпосередно з уст народа, не бачимо до появи німецьких казок, зібраних братами Гріммами (1812 р.), в європейськім письменстві цілими століттями ніде. До того часу можна на пальцях одної руки почислити письменницькі твори, здебільшого збірки новель, у які такі-то й такі казки входили тільки як своєрідні роди оповідань, або як поучаючі приказки з віршованою моральною наукою. Так двадцять справжніх казок у книзі оповідань „*Piasevoli potti*“ Італійця Ф. Страпаролі (1550 р.). Пятьдесять казок у „*Repetemone*“ теж італійського оповідача Дж. Базіле в яких, завдяки неаполітанському діалектові, зазначається вже дух простолюддя (поч. XVII. ст.) здоровою, такою питомою казці первісністю. А далі казки у двох французьких збірках з кінця XVII. ст.:

„Contes de ma mere l'Oie“ Ш. Перрольта та „Les Illustre Fées“ графині Ольноа. Щойно на початку XVIII. ст. являється в Європі перший переклад арабських казок „Ельф-Лейля“ — на мові французькій (пера А. Галлянда 1701—1708 р.) — а далі, в німецькій письменстві, після спроб Музеуса і Вілянда, як справді епохальна поява в історії казки та її научного досліджування, Грімів „Kinder- und Hausmärchen“ в Англії ж твір Дж. Денлопа „History of Fiction“ (1814 р.), переважний своїм розбором східних жерел казки. І щойно в пів століття опісля, як третій епохальний подвиг в нашій області — німецький переклад індійської „Панчатантри“, зладжений липським професором університету Т. Бенфеєм, та його праця про казки тутже (1859 р.), після чого пішли дальші і найновіші розсліди над казкою*), висліди яких стали щойно в наших часах прояснити чарівні сумерки казкових світів.

Прояснити, та все ще не висвітлюючи їх в усіх глибинах. Бо символічні гієрогліфи первісної казки вражають нас ще й сьогодні тут і там чудною таємністю, мов той прислонений образ у святині Саїс.

Брати Гріми намагалися — як відомо — зво-

*) Їх визначніші представники; Келер, Вундт, Лаєн в Німеччині, Норіс, Коскен, Бедіє у Франції, А. Лянґ, Клявстон в Англії, Асбернаєн в Норвегії, Чубинський, Потебня, Драгоманів, Франко, Гнатюк, Кримський, Грушевський в українській письменстві, Стасов, В. Мілер, Афаназієв, Весоловський, Потанін у Росії, і цілий ряд інших, яких імен не наводжу.

дити ті символічні гієрогліфи первісної казки майже без виїмку до останків мітологічного світогляду колишньої людини, й добачали в казках усимволізовання боротьби додатних і відємних сил у природі, намічуючи притім тісний зв'язок з такими ж мітами в індогерманських народів. Та ще й сьогодні є — особливо ж між німецькими дослідниками казок де-які — ось як нпр. Ф. Штауф („*Märchendeutungen*“, Берлін, 1924) — по розумінню яких герої-переможці в цілім ряді казок це подобаи благотворного сонця, дня, весни то-що, а злющі змії, чарівники й язі — це символи темряви, ночі, зими й таке инше. Добрі боги змагаються ніби із злими богами, руйнуючі сили у природі видвгаються проти животворних і являються так первісній людині в символах заклятих і поневолених та сильних і визволюючих героїв. Але такий підхід до казок зберігає свою гіпотетичну слупність — як зазначує Вундт — тільки у відношенні до доволі обмеженого числа казок індогерманських народів, у яких побіч казки були вже заступлені теж вищі роди поезії у формі оповідання, отже новеля, геройський епос та мітична тео- і космогонія. Затеж справді первісні казки, значить казки народів, неторкнених ще культурою, не виявляють — як указують на це досліди над казками диких племен нашого часу — ніде такого виключного зв'язку з мітологічними поняттями, який приймали брати Грімми як основну тезу своєї теорії. Та й без огляду на те вже сама внутрішня свобода казкового оповідання, все-обіймаюча легкість її асоціації з найріжнішими, від усякої

мітології дуже віддаленими мотивами, є доказом того, що завужувати казку виключно на круг мітологічних переповідок неможна. Зрештою — як же часто казка там, де вона і справді хоче говорити нпр. про сонце, розповідає про нього просто, називає сонце по імені і дуже прозорим символом малює його природні знамена! Слушно каже тому Грушевський, що дослідники Гріммового напряду заганялись надто далеко, зводячи трохи не кожного героя до образу сонця або громовика, кожне звіря до хмари, зле сотворіння до зими і т. д. Або коли дослідники східньо-словянської казки, отже й української, — Буслаєв, Афанасьєв, Потебня — зводили тут усе до тем боротьби світла з пільмою, літа із зимою, грому з тучею. По тому поглядіві нпр. герої нашої казки „Морський цар“ (I, 4) — це тільки мітологічні подоби: юнак, що при допомозі красуні-послужанки перемагає морського царя — це ніби світло, захоплене злою силою, зимовою хмарою. Але чим теж тоді та красуня-послужанка царя, яка в суті речі дужша, ніж самий герой, бо тільки за її допомогою він перемагає морського царя? Невже світло, як додатня сила таке немічне, що потребує аж допомоги із царства свого ворога, щоб його перемогти? У прегарній німецькій казочці про Червону Шапочку: мала дівчинка — це сонце, вовк — ніч, бабуся дівчинки — мати природа. І так у безкрай.

Словом — у повній послідовности тої теорії одержуємо ряд шаблонів, з якими де-далі, прикладаючи їх до щораз інших казок, опинюємося

врешті в блуднім колесі одної і тої самої інтерпретації, яка просто виключає всяку можливість якогось розвитку та еволюції у внутрішньому стробі казки.

Але не менше односторонною виявилася — як це теж загально відомо — і теза Бенфея, по думці якої пра-жерело всіх казок — індійський збірник „Панчатантра“, де й шукати б ключа до розвязки казкових проблемів. Та не беручи вже під увагу, що-до цілого ряду казок у „Панчатантрі“ треба на основі несхитних доказів признати первісним жерелом казки т. зв. Езопа, муситься сказати притім ще й те, що оповідання тої збірки — це в більшій часті історії про звірів, а до того вони такі переладовані етичними науками, що про моральну індиферентність, значить саме про одну з найзнаменніших признак первісної казки, тут говорити важко. Правда, і для автора чи-там для авторів „Панчатантри“ хитрість нпр. — це один з наймогутніших засобів у боротьбі за існування. Але хитрість в індійському розумінню цього слова — це не проста ошука, підступ та безоглядне використання слабих сторін противника, не лукава облуда жадливої людини, яка в сліпій погоні за своєю долею зважується на все, нехай і найбільш злочинне і страшне. Людська хитрість у розумінню „Панчатантри“ — це наче перед-ступінь до найвищої мудрости людини, одна з найцінніших признак її життєвої здібности і, хотілосяб сказати, життєвої культури. А те все, як-не-як, є просто протилежне духові первісної казки, яка у своїх найраніших витворах не знає нічого про

етику, мораль і немораль, не роузуміється на тонких засобах людського інтелекту, і поки-що наче шукає шляху до якоїсь свідомої думки про життя. Позатим у „Панчатантрі“ всього того, що в первісній казці являється неймовірним чаром — „Zauberkausalität,“ як каже Вундт — отже саме того, що нас у первісній казці може найбільше захоплює — розмірно мало. Лектура „Панчатантри“ там, де героями люди, робить цілими сторінками вражіння ренесансових, часто з утаємним гумором розказуваних оповідань мудрого й досвідченого царедворця, який трохи не всі ті історії міг з тоюж свободою розповідати на дворі королевої Іванни в Неаполі, що й на дворі індійського царя Амарасакті у Прамадаропія. Деякі історії тут підходять зовсім добре під тон „Decamerone“ Боккачія або „Hektemerone“ Марґарети з Навари, і скрізь тут мова про те, як найштурдніше служити царям, як поводитися мудрим міністрам, і як бідній людині здобувати славу, гроші і гарну жінку та добувати значіння в державі. А що первісна казка знає про державу? Про уладжене суспільне життя, про звичай і закон та про інші такі признаки культурних епох?

Тим то теорія Бенфея зберігає своє значіння тільки у відношенню до питання про мандрівку казкових мотивів Орієнту і ступінь їх асоціації з європейськими, властивої ж сути казки всетаки не вияснює. Вона таксамо завужує казку на світогляд „Панчатантри“, як теорія Ґріммів обмежувала її на світогляд мітольоґії. А казка — скажім те щераз — свободна, як легіт уяви і прастара. Але

коли строго послідовне приложення мітольоґічної теорії вчить нас, що казка не повстає по десцендентній лінії від великої мітольоґії до малої, і багато краще підходить під першу, еволюційну лінію, що веде до геройського епосу, і коли знову первісні казки Орієнту — це здебільшого казки про мудрих переможців життя, то по моїй думці казка попри всі за- і надземські чари, попри всі свої чуда, тайни і вигадки, лежачі поза межами реального життя, — це всетаки перший відгомін захоплення людини непереможною силою і непереможною красою того ж живущого життя, перший відгук геройського епосу.

Природа тут, кінець кінців другорядний чинник, а першорядний — геройська, дужа людина. І засвіт тут ніякий засвіт, тільки уособлений ворожими демонами трагізм відвічної боротьби за існування. І в казці ми, сказати б словами Ніцше — „jenseits von Gut und Böse“. Нема тут властиве добрих і злих, а в могутні й немічні, велетні й їх жертви, вороги та їх переможці, мудрі й дурні, проворні і нетямучі. І коли герой казки що крок стрічає нові небезпеки, коли при першій брамі залятого палацу стоять леви, а далі ведмеді, а далі гостра пила ходить — то це може тільки несвідомий символ тернистої дороги життя геройської людини. Коли такий то і такий батько, мусить невідоме йому дороге в хаті записати наосліп демонові, — ніколи брат сестру, або свояк свояка! — то це та важлива, відвічна записка, силою якої людина з лона батьків іде у ворожий їй світ і мусить

своїм існуванням відкуплювати той, незапро-
винений нею первородний гріх, про який уже роз-
повідає найстарша і найдостойніша казка люд-
ства — старий завіт. Коли героєві казки дово-
диться носити на шиї осоружну гадюку й не
розпачати, і коли він опісля як визволений ба-
чить, що та осоружна гадюка — а в інших казках
жаба — це гарна дівчина, яка йому стає вірною
дружиною, то це ніяка гадюка, ніяка жаба й ні-
яка дівчина, а чудово простий символ того духо-
вого щастя, що його людині дає на ціле життя
велике, геройсько пережите страждання. Коли муд-
рий герой у казці, простуючи до своєї великої
і небезпечної цілі, що-раз на ново питається про
дорогу як той Іван Сухобродзенко, і неструдже-
ний їде все далі й далі, і хоч мучений голодом
усе наново виявляє ласкавість до бідних, неміч-
них на позір звірів, які йому опісля так гарно
оддячують — то це та відвічна, мудра людина,
що не звикла зражуватися ніякими небезпеками,
що навчилися видержувати у великій стремлінню
і навчилася в життю розпізнавати й цінити вар-
тість навіть непозірних на око дрібиць на своєму
важливому шляхові. — *Eritis sicut Deus* — сказав
у началі існування демон до першої людини.
Демон? Ні — не демон, а фантом життя із цього
світа, що його не придумав ніякий бог, а заба-
жала собі його сотворити людина сама. Відвічним
демоном озивається в людині змагання до най-
вищого, божеського, до золотих палаців життя,
до заклятих у життю, як чудові казкові царівни
манливих, красот і розкошей існування, і людина

стремить до них від найпервісніших епох, починаючи з тої хвили, коли вона ще ходила пів-нага, жила в печері, і побіч першої пісні складала — першу казку.

Першу казку про людину й життя.

Але та перша людина не знала ще нічого про льогічні категорії думання. Вона думала ладом дитячої уяви, значить картинами, або краще — тільки їй свідомими і зрозумілими символами. Адже і найстарші спроби людського письма — письмо первісних Вавилонців, сирійських Гетитів, тзв. китрійське письмо та гієрогліфи старинного Єгипту — це ж своєрідні картини, якими давня людина намагалась питомим їй і, хотілося б сказати, природним способом відтворювати таємничий світ своєї душі. А до того природа, значить сценерія життя, яку бачила первісна людина довкола себе, була далеко не та, що її ми бачимо тепер. Казка тямить ще пра-прастарі часи, коли на світі жили могутні, своєю величию на надземські або пекельні потвори схожі єства. Ті, нині вже пів-казкові діно-іхтіо-тітано-й атлантозаурії, збережені кістяки яких міряються ще й сьогодні иноді й сотками стіп. Казка памятає і людодів та велетнів, про яких є згадки й неймовірні сьогодні вістки у Святім Письмі, у Фільострата, у Плутарха, у Плінія і Павзанія. І не тільки вона одна. Про первісних мешканців передісторичної Сирії кажеється нпр. у переказах старинних Євреїв, що ті „потомки Анака“, замешкуючі гори над Червоним морем, були тілом такі велетні, що інші люди у порівнанні з ними

являлися дрібними наче сарана. Аїсхілева трагедія „Επὶ ἐπὶ Θήβαις“ — це наче один могутній спів про казкову силу надлюдсько-дужих героїв, боротьба з якими це для смертної людини певна смерть і погуба. А Корнелій Тацит, хоч і критично ставиться у своїй книзі про Германію до вісток про якихсь Геллюзіїв та Оксіонів, то все таки зазначає, що це наче б то бства з головою людини, а тілом звіря. А коли ми сьогодні дивимосся все ще з подивом німого захоплення на такі велетенські пам'ятки давньої, хоч уже далеко не первісної давнини, як нпр. піраміди Єгипту, то все наново доводиться нам думати, що в людини давніх часів були сили тіла й духа, яких ми собі нині може й не всілі уявити. І почуваємо, що могутній динаміці первісної природи, силою якої протягом стільки і стільки мільйонів літ змінювалися колись цілі підсоння і геологічні формації, суші перемінювалися в моря, а океани в суші, здвигалися і щезали велетенські гори, ліси і ледові простори, мусіла відповідати згодом й могутність живих, органічних істот, між иншими й тої, імя якій: Номо зарієнс. Так скільки ж у тому всьому природної, чудами животворящого життя для грядучих поколінь сотвореної казки!

І немає в ціловиді могутньої ґенези життя, що її переживала по своєму первісна людина, ще ніякого — дуалізму. Ніякий Анаксагор не протиставить ще хаотичним силам матерії — творчої і впорядковуючої сили духа. Пантеїстичний рис у релігії старинного Єгипту та незвичайно велика скількість звірів, почитаних там святими — це

тільки один із численних доказів на те, в яким тіснім звязку жила й почувала себе давня людина з природою. Звір, який таємним життям жив у своїх дебрах, лісах і провалах, мусів зза своєї несвідомої, інстинктової відлучности добрих і злих сил у природі являтися давній людині — як ще й сьогодні нпр. у Тибеті — мимохіть вищим бством. І не инакше та птиця, що була всилі підлітати на своїх крилах до сонця, перелітати далекі моря, сповіщати своїм голосом явища в природі, а своєю появою або своїм відлетом рішаючи зміни в житті тої ж. А те все, разом із засвоєнням домашніх звірят, не могло не закріпити в давньої людини того, сказати б, родинного звязку із світом звірів, з глибин якого родилася колись чудна дружба між людиною і звіром у перших казках. А коли ще перський цар Дарій вінчав кожне розцвиле дерево найпишнішими діядемами і велів їх своїм поетам оспівувати як чудові красуні, коли поети всіх часів і народів вичували ніжні, людські голоси й найчудніші думи із шепоту листків самотних дерев, рослин і цвітів, — то хіба ж дивно воно, що та деревина в казці повна иноді людського життя, і як та осокура, або та єгипетська акація, скриває в собі душу людини? Для давньої людини не існував ще ніякий поділ на мертве й немертве у природі. Вона, як і дитина та поет, — бачила світ у грандіозній єдності всякого сотворіння. В її уяві й мертвий камінь був тільки заклятим злою силою, живучим бством. І коли в казці на такий камінь паде крапля дитинячої крові, тоб то цілюща роса нового, воскрес-

саючого життя, то й мертвий камінь оживає і стає знову активним чинником життя. А все те вяжеться як найтісніше з первісними казковими символами, дозволює нам догадуватися таємних шляхів, якими колишні казкотворці підходили до своїх перших оповідань про відвічну боротьбу і красу життя, і велить нам цінити в казці жерело найчистішої і — як догадувався вже Гердер — найдавнішої поезії людського роду.

Правда — мотиви й символіка первісних казок підпадають з поступенним розвитком уселюдської культури що-раз то новим впливам. Вони збагачуються і перемішуються — як уже зазначено — дорогою асоціації з іншими, подихом культурного світогляду ознаменованими казками, і тому обриси духовости казки змінюються. Обік античних, жидівських та орієнтальних впливів на європейську казку, що зазначуються в ній особливо між епохою Каролінгів і Хрестоносних походів, слідний тут головню дух жагучо фантастичної поезії Кельтів. Найкращі варіанти казок про золотоволосі красуні, вязнені злими чародіями по теремах у темних лісах, про склянні й золоті гори з їх тисячними труднощами і небезпеками, про переміни героїв у найріжніші звірюки і потвори, поки оконечно не добудуть людської подоби знову, те все здебільшого витвори кельтійської, духом лицарського середновіччя надиханої уяви. А Християнство вводить у казку мораль, яка взагалі є знам'ям казки культурних епох. Підкреслюються тут добрі і злі прикмети людини. Праведність, покора і спромога християнського, тихого терпіння

протиставиться в ореолі окончного тріумфу злочинним затіям несовісних хитрунів і коварників. Правда і кривда виходять на верх во благо праведному, а в погубу злону. Таксамо ж і смиренні, сказати б мовою Христа, вбогі духом, стають улюбленими героями казки, ближчої до епох культурної людини. Коли така казка розповідає про трьох братів, з яких два були мудрі, а третій дурний, то при кінці виявляється з правила, що мудрі не були мудрі, а навпаки — мнимий дурень був з них наймудріший. Той казковий дурень стоїть до гордовитих лицарів менше більше в такім відношенні, як Шекспіровий Гамлет до свого отруєння. В ньому є вища відучість життя, і він своєму отруєнню мусить являтися божевільним або дурним тому, що воно мудрости його порозуміти ще не всилі. Той тип покійного, але веселого духом і хороброго в бою попелюха (та його жіночого корелята) має своїх клясичних представників особливо в німецьких казках, які треба назвати поетично найкращими і найбільш артистичними з усіх казок світа навіть попри те, що й вони мотивами здебільшого не оригінальні, а що до глибини провідної думки не можуть рівнятися нпр. з індійськими. Впливом Христіанства треба приписати теж підкреслювання соціальних різниць у казках. Протиставлювання праведних і милосердних захланним і лютим багачам, а з розвитком суспільного устрою підзначування суспільної кляси, до якої належить герой (селянин, ремісник або купець як свідомий своєї клясової нижчости суджений царівної або богатирської

доньки, і т. ин.). Більшає теж у казках під впливом культурних епох цінність зовнішньої обстанови, яка відповідає тут поступенному витончуванню психологічних мотивів та взагалі внутрішнього строю казки. І тут казка попри всю свою фантастику є, або принайменше хоче бути своєрідною відбиткою реального життя. В казках первісної людини йде героєві головню про те, щоб добути як найбільше ловецького добра: такої то і такої зброї та гарних собак, мяса і товщу з убитої звірини для наживи та шкур із неї на одіння в зимі. В казках культурних народів йде боротьба за дорогоцінні скарби, повні золота, срібла та жемчугів. Особливо ж золото грає тут важну роль. Золоті яблука в саді Гесперид, про які розповідає відомий грецький міт, подибуємо в цілім ряді пізніших казок, (у нашій збірці нпр. II, 24), і таксамо чародійні золоті перстені, зброї й одіння. Коли герой нашої казки „Бідний парубок і царівна“ (II, 12) приносить до палацу царівної шлюбне плаття, „то від нього так засяло, неначе сонце зішло“. В численних варіантах казок про красуню, що паде жертвою ворожої їй злюки, але не вмірає, тільки засипляє півмертвим сном — у нашій збірці нпр. (I, 11) та (II, 19) — вона спить у труні золотій, обведеної золотою огорожою, або в такій же труні, до якої ведуть срібні східці. Сюди ж належать і такі подробиці, як усміх або плач героїнки, яким вона розсипає золото або жемчуги, та чарівна змога того або иншого звіра сипати зі себе золотом чи-там червінцями, або, коли це гуска або курка, нести зо-

лоті яйця і т. ин. Але передумовою здобуття такого золотого скарбу являється майже з правила якась моральна прикмета героя, добре серце, покора в терпінні, або мудре поведення в якимсь рішачим життєвим моменті, зза чого і в таких казках — як ось у нашій збірці (II, 25) — слідна, чим ближче до культурних епох, та духовість, яку хотілося б назвати:

— *Magistra vitae*.

Так. І казка — скажімо те ще раз — попри всю необчислимість і незглибимість своєї уяви, попри всю свою незалежність від часу і простору та чудову свободу свого творення, це один з добрих, відучих ґеніїв людства, який супроводжає те людство шляхами його історичного розвитку від найдальших часів до сьогодні і овіває його своїми чарівними мріями про тайни життя. Нехай, що ціловид тої або іншої казки сьогодні — це здебільшого результат впливів і відгуків з глибин найрізніших епох і середовищ. Для критичного дослідника саме ця прилика казки важна й цікава, бо вона є жерелом що-раз то нових заключень і здогадів про колишню подобу і мандрівні шляхи первісної казки. І може саме сьогодні, коли на овиді всесвітнього життя видвигаються Союзи Народів і лунають кличі великого єднання людей, такі, сказати б, полі-національні твори, як казка, гідні нашої уваги і досліду більш, ніж коли. Певна річ, що і в області казки є витвори ґеніяльні і є витвори слабі, які на перший погляд не представляють для нинішнього читача глибшого інтересу. І годі не сказати, що

й наші, зібрані тут українські казки*), виявляють на загаль мало оригінального, місцями незручно або насильно сконтамінованого, без того артизму повної змістостової та ідейної асоціації, яка так захоплює в казках арабських, індійських або німецьких. Українська казка не журиться багато внутрішнім овидом. Вона накопичує не так чудесні як чудацькі пригоди иноді так безжурно, що гармонія між кінцем і початком губиться зовсім, а герої змінюють своє обличчя до непізнання. До того наш оповідач уважає иноді потрібним зазначити, що кінь казкового героя — навчився говорити, або переносить установи культурного життя свого часу в дійства і середовища казкові, де такі здовільні орнаменти являються своєрідними анахронізмами. Момент чудесности в наших казках вражає — може зза свого надто частого повторювання (особливо ж у безчисленних варіантах казок про зміїв) — більш як *deus ex machina*, ніж як справді чародійний чинник, зза чого тут не багато того глибоко поетичного, справді чарівного настрою, яким казка захоплює нас усе, коли вона зберігає дитинячу підсвідомість первісного думання людини. Тому наші казки роблять иноді цілими сторінками вражіння сирого, зовсім не передуховленого і не згармонізованого чужинецького матеріялу, пристроєного у форму примітивної, казкової билиці для примітивних, невибаг-

*) Маю тут на оці передовсім два перші томи казок збірки Чубинського, з яких я і наводив поодинокі приклади, бо тільки їх текстом міг я користуватися в часі, коли писав оцю передмову.

ливих слухачів. Де-які найкращі казкові мотиви виходять у наших переповідках без питомої їм первісної принади, раз тому, що їх без великого хисту і уваги дочіплюється до інших, менше поетичних, а далі й тому, що наш оповідач на низує здебільшого поодинокі моменти не по лінії ідейної аперцепції, а так, просто, одно обік одного. Та може саме тому уважне читання зібраного тут казкового матеріалу дає критичному читачеві нагоду просліджувати відгуки цілого ряду чужих казкових мотивів у нас, ступень і спосіб їх асоціації з іншими, а з тим і характер окончної цілости. Із цього погляду збірник Чубинського на мою думку доволі цікавий і цінний для кожного, хто навчився добачувати в казках не прості собі небилиці для дітей — бо такою наївною небилцею казка не є ніде й ніколи нею не була — а один з найстарших і найцікавіших витворів людського духа. А зрештою й поза тим читач знайде в нашій книзі не мало уваги гідного й гарного, особливо ж у любовних казках, або там, де, як нпр. в казочці про Івана Багатого (I, 20) або про Бога і св. Петра (II, 23), зазначується, — хоч і вони не наше добро — своєрідність українського гумору. Замітні теж тут і там де-які прегарні ліричні тони, як ось у діяльогу між утікаючими дітьми і змієм у казці про царевича і його сестру (I, 8). Не менше сильно вражає деколи ляпідарність малюнку демонічних появ, нпр. у казках про Кобилячу Голову (I, 9), Мороза*)

*) Зазначу мимоходом, що основний мотив цієї казки нагадує Коцюбинського „Що записано в книгу життя.“ О. Г.

(І, 14), Відьму (І, 15), Коваля і бабу людодку (І, 16) — мотив з Одиссеї! — або про Василя-мертвяка (ІІ, 16). Словом — уважне читання наших казок всилі розкрити читачеві не одну утаєну сторінку української духовости, відпроміненої у прозорім зеркалі народньої душі. Бо і тут ми, надихуємося свіжим подихом тої чародійної криниці народнього духа, про яку Іван Франко співав, що рух її живої струї не кінчиться ніколи, а її животворяща вода живить тисячі. Животворним подихом думки про героїзм життєвої боротьби людини.

Смілий, хоробрий юнак, що всюди по волі приходить і не хоче миритись, тільки боротися — це ж улюблений герой української казки. І коли наш оповідач иноді до втоми накопичує у своїм оповіданню неймовірні труднощі, з якими доброму молодцеві треба боротися, то в цій, що так скажу, гіпертрофії героїчного змісту зазначається — на мою думку — та героїчна стихія в народній творчости, яка наслідком невідрадних історичних умовин у нас властивого героїчного епосу витворити не змогла, в історичних думках України вгорталася здебільшого важкими серпанками велико-страдницької трагії, а у скаржливім ліризмі української пісні губилася, де далі, зовсім. А в усіх тих ніби непроходимих казкових лісах і морях, зачарованих горах і палацах, лютих зміях і злющих чарівниках, в усіх адських замислах непереможних злих сил, проти яких проворному і хороброму героєві кінець кінців помагає всетаки якийсь чарівний, визвольний талісман, — перстенець,

хустина, волосинка то-що (як прообраз інтелектуальних сил у людині) — в усьому тому намагається народня фантазія може й несвідомо сотворити символ переважкої, але проте непропащої, героїчної боротьби народу за своє право існування. Вона раює добрим молодцем як найкращим вицвітом свого середовища, і видвигає в ньому несвідомо вимріяний ідеал того грядучого, історичного Лицаря Народу, для якого нема ніяких труднощів, ніяких перепон і ніяких неможливостей, який каже, як і Наполеон: схочу і буде. Так ми і в нашій казці, попри всю різnorodність фаз її розвитку, попри всі чужинецькі впливи і залежності від культурних впливів поодиноких епох і попри всі гірогліфи казкових символів, всилі добачити визвольне сяйво тої одної провідної думки про красу і велич трудящого життя, яку так прегарно висловив наш великий поет, коли співав:

Лиш боротись значить жить,
Vivere memento!

Др. Остап Грицай.

ПАВЛО ЧУБИНСЬКИЙ
УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ

Коза-дереза.

Був собі дід та баба й у них було дві дочки: одна Горпинка, а друга Кулинка. Накупив дід кіз і загадав їх пасти старшій дочці.

От Горпинка пасе козу та й пасе цілий день, а увечері напоїла та й гонить додому. А дід став на воротях у червоних чоботях та й питає кіз:

— Кози мої милі, кози мої любі, чи пили ви, чи їли?

А кози й одказують дідові:

— Ні, дідусю, не пили ми нічого й не їли. Тільки бігли через місточок, ухопили кленовий листочок, бігли через гребельку, ухопили води крапельку.

Розсердився дід на свою старшу дочку та й прогнав її із своєї хати.

На другий день посилав дід пасти кіз свою другу дочку Кулинку. Пасла вона кіз цілий день, а увечері напоїла їх і погнала додому. Дід ізнов став на воротях у червоних чоботях та й питає кіз своїх:

— Кози мої милі, кози мої любі, чи ви пили, чи ви їли?

— Ні, дідусю, не пили і не їли. Тільки бігли через місточок, ухопили кленовий листочок, бігли через гребельку, ухопили води крапельку.

Дід і цю дочку прогнав од себе.

На третій день посилав дід пасти кіз свою бабу. Баба пасла кіз цілий день і увечері напоїла їх та й жене додому. Дід став на воротах у червоних чоботях та й питає кіз:

— Кози мої милі, кози мої любі, чи ви пили, чи ви їли?

— Ні, дідусю, не пили й не їли. Тільки бігли через місточок, ухопили кленовий листочок, бігли через гребельку, ухопили води крапельку.

Дід і бабу прогнав од себе.

Жене вже тепер сам дід пасти кози. Пасе та й пасе, аж до самого вечора. А увечері напоїв їх та й погнав додому. Забіг сам уперед, став на воротах у червоних чоботях та й питає кіз:

— Кози мої милі, кози мої любі, чи ви пили, чи ви їли?

— Ні, дідусю, і не пили і не їли. Тільки як бігли через місточок, ухопили кленовий листочок, бігли через гребельку, ухопили води крапельку.

Розсердився дід і давай різати всіх кіз. А одна коза якось і втікла в ліс.

Біжить коза, не оглядається. Коли на дорозі стоїть хатка, а в тій хатці жив заяць. Його тоді не було вдома. От коза вбігла в ту хатку, залізла на піч та й сидить там. Коли прискакав до неї зайчик, чув, аж там ворочається щось таке. От він і питає:

— Хто єсть у моїй хатці?

— Я коза-дереза, пів бока луплена, за три копи куплена, тупу-тупу ногами, сколю тебе рогами і ніжками затопчу, хвостиком замету.

Ізлякався заяць та й утік з хати. Сів під дубом та й плаче. Йде коло нього вовк і питає:

— Чого ти, зайчику, плачеш?

— У моїй хатці живе якийсь страшний звір, ніде мені тепер і жити.

— Не плач, зайчику, я піду й вижену його.

Пішов вовк до хати зайця й питає:

— Хто тут такий у заячій хатці?

— Я коза-дереза, пів бока луплена, за три копи куплена, тупу-тупу ногами, сколю тебе рогами і ніжками затопчу, хвостиком замету.

Ізлякався вовк — дай-Боже-ноги! Знов заяць сів під дубом та й плаче. Йде коло нього лисичка.

— Чого ти, зайчику, плачеш?

— У моїй хатці живе якийсь страшний звір. Ніде мені тепер і жити. Ходив вовк виганяти. Не вигнав. Ізлякався й утік.

— Не плач, зайчику, ось я піду, його зараз вижену.

Прийшла лисичка до зайцевої хатки й каже:

— Хто, хто в заячій хатці?

— Я коза-дереза, пів бока луплена, за три копи куплена, тупу-тупу ногами, сколю тебе рогами і ніжками затопчу, хвостиком замету!

Лисичка злякалась і втікла в ліс. Аж ось лізе рак.

— Чого це ти, зайчику, плачеш?

Заяць і ракові розказав.

— От же я вижену його!

Поліз рак у саму хату, виліз на піч та як ущипне козу... Коза з переляку як упаде з печи та на шл, — і дух випустила. А заяць із раком стали вкупі жити та поживати та добро наживати.

Вовчик-братік і лисичка-сестричка.

Був собі дід та баба й у них не було дітей. Так і постарілись удвох собі.

Раз у неділю баба напекла пиріжків з маком, поставила їх на віконці та й каже:

— Оце тобі, дідусю, а це — мені, це тобі, дідусю, а це — мені.

А лисичка підкралась та й ухопила пиріжок з вікна. Вибігла на поле, зараз сіла, виїла мачок із пиріжка, а в пиріжок наклала сміттячка, стулила його знов і пішла. Недалеко пастухи пасли телята. Вона прибігла до тих пастухів:

— Здорові, хлопці!

— Здорова!

— Проміняйте мені бичка на маковий пиріжок!

Ті довго не хотіли. Далі таки вона одурила найдурнішого: проміняв їй бичка.

— Глядіть же, — каже, — хлопці, не їжте пиріжка, аж поки я зайду на гору.

От загнала вже того бичка за гору, догнала до лісу, привязала до дубка, а сама пішла в ліс рубати дерева на саночки.

— Рубайся деревце криве й праве! Рубайся, деревце, криве й праве!

Нарубала дерева, зробила саночки, запрягла бичка, сидить і поганяє:

— Гей-гей, бичку-третячку, виміняний за маковий пиріжок!

Це де ні взявся їй назустріч вовчик-братік.

— Здорова була, лисичко-сестричко!

— Здоров, вовчику-братіку!

— Де ти була, лисичко-сестричко?

— У лісі. Саночки робила.

— Гарні саночки. Підвези ж мене, лисичко-сестричко!

— Так саночки поламаєш.

— Ні, не поламаю: я тільки одну лапку положу.

— Та положи вже, ніде тебе діти!

Вовк положив лапку, а саночки — трісь!

— Вовчику-братіку, саночки ломляться.

— Та ні, лисичко-сестричко, — то я горішки кусаю.

— Дай же й мені.

— Та то в мене тільки один і був, лисичко-сестричко! Положу я і другу лапку?

— Саночки поламаєш...

— Ні, не поламаю.

Положив і другу лапку, а саночки — трісь!

— Ой, лишечко, саночки тріщать!

— Та то я, лисичко-сестричко, горішок розкусив.

— Дай же й мені.

— Та нема більше. Положу бо я, лисичко, й задні лапки?

— Кажу ж — саночки поламаєш.

— Та ні, лисичко!

— Та положи вже, біда з тобою!

Положив він, а саночки знов — трісь!

— Ой, вовчику, саночки тріщать!

— То я, лисичко-сестричко, горішки кусаю!

— Та дай же й мені!

— Так оце ж бо останній розкусив! Лисичко-сестричко, положу ще я й хвостик?

— Та положи вже, хай тобі ці та ті!

Убрався зовсім у саночки, а саночки — трісь-трісь-трісь!... Так і розпались.

— А щоб тобі добра не було, проклятий вовцюгане! Що це ти мені наробив? Іди ж тепер у ліс та рубай дерево!

— Як же його рубати, лисичко-сестричко? Я не вмію.

— Кажи: „Рубайся деревце криве й праве! Рубайся деревце криве й праве!“

От він увійшов у ліс, та:

— Рубайся деревце саме праве! Рубайся деревце саме праве!

Нарубав самого правого деревця та й волоче до лисички.

— Чого це ти нарубав? Я ж тебе вчила, як казати!

— Та я ж і казав: „Рубайся деревце саме праве!“

— Я тобі веліла казати: „Рубайся деревце праве й криве!“ Піди ж знов та так і кажи!

От він знов увійшов у ліс та:

— Рубайся деревце саме криве! Рубайся деревце саме криве!

Нарубав самого кривого й волоче до лисички.

— Нащо ж ти самого кривого нарубав?

— Та ти ж мені так казала!

— Тьпфу! Противний же який! Постій же,

коли так, тут, погляди бичка, я сама піду по дерево.

Побігла. Нарубала дерева й живо вернулась. Гляне — вовка немає, а бичок стоїть під тином. Лисичка до нього, а в нього в череві солом'яний віхоть заткнутий. Лисичка хап за той віхоть, а звідти горобці: Кшшш!! Що за знак?... Коло бичка паличка стоїть. Узяла вона ту паличку, а бичок і впав.

— Ну, — думає лисичка, — пострівай же ти, проклятий вовцюгане! Прийдеться і тобі!

Подивилась-подивилась на бичка та й побігла шляхом.

Бігла-бігла, дивиться — йде валка чумаків. Вона впала серед дороги, укачалась у пісок і лежить, мов нежива. Передній чумака зараз її побачив:

— Дивіться, — каже, — хлопці, яка здорова лисиця лежить!

Усі її обступили, перевертають її.

— Та вона дохла, цур їй, пек...

Та й минають. А останній у валці чумака і каже:

— Вже ж я візьму, дарма, що дохла: пригодиться дітям на шапочки.

Узяв та й укинув її на віз, аж на самий спід, під рибу.

Лисиця зараз прогризла дірку у возі і давай викидати рибу. Кидає та й кидає по одній, поки й викидала пів воза. Тоді й сама вишлігнула, позбірала ту рибку, сіла під копицею та й їсть. Це, де ні взявся, вовчик-братик іде...

— Здорова була, лисичко-сестричко!

— Здоров!

— Що ти їси, лисичко-сестричко?

— Рибку.

— Дай же й мені покуштувати.

— Піди собі налови.

— А де ж її ловити?

— У річці.

— Так дай же, я покуштую, хоч пірце дай, — тоді й я піду ловити.

Вона дала йому пірце, покуштував він.

— А, добра! Поведи й мене, лисичко-сестричко, то й я собі наловлю.

— Ходімо.

Привела вона його до річки. Це було в-осени і вода починала вже замерзати.

— Стромляй же, — каже, — хвіст у ополонку!

Він устроїв хвіст, а лисичка бігає округи та приказує:

— Мерзни, мерзни, вовчий хвосте! Мерзни, мерзни, вовчий хвосте!

— Що ти там, лисичко-сестричко, кажеш?

— Та то я кажу: „Ловись рибко мала й велика“. Як хвіст уже став замерзати, лисичка й каже.

— А ну, потягни, чи важко?

Вовк потяг хвіст: та важко вже.

— Ото вже рибка почала чіплятися.

А сама все бігає округи ополонки. та:

— Мерзни, мерзни, вовчий хвосте!

— Та що ти там, лисичко-сестричко, все кажеш?

— То я кажу: „Ловись рибко мала й велика!“

Як вода зовсім уже замерзла, тоді вона й каже:

— Тягни! Вже багато риби начіплялось!

Вовк тягне-тягне — не витягне хвоста.

— Що це ти мені наробила, лисичко-сестричко?
А вона кричить:

— Ідіть, люди, вовка бити!

Як назбігалось людей!... Хто із сокирою, хто із ціпом, хто з вилами, а жінки з кочергами, з рогачами. Давай локшити того вовка. А лисичка тим часом пробралась у село, забігла в хату; а в тій хаті стояла діжа немішена, — господині не було: побігла вовка бити. Вона взяла, повернула діжу, укачалась-укачалась у тісто, вибігла й просто в поле. Коли дивиться — і вовк іде, та тільки-тільки тиняється: прилокшили добре його сердешного. Порівнявся з лисичкою та й каже:

— Спасибі, лисичко-сестричко, наробила ти мені добра, оддячила!

— Ох! ох! Цур тобі! Хіба не бачиш, що й з мене мізок тече? Це мене так побили і голову провалили мені. Вовчику-братіку, підвези мене!

— Так я й сам нездужаю.

— Та все ж таки ти здоровіший від мене. От не дійду додому.

— Так сідай же! Нічого з тобою робити!

А вона стогне. Злізла йому на спину й умостила та:

— Битий небиту везе! Битий небиту везе!

— Що ти там, лисичко-сестричко, кажеш?

— То я кажу: „Битий биту везе!“

— Та воно, бач, і правда!

А вона знов своє:

— Битий небиту везе!

— Та що ти там усе балакаєш, лисичко-сестричко?

— То я кажу: „Битий биту везе!“

От став уже доходити до лисиччиної хатки.

— Тепер же вставай, лисичко-сестричко!

А вона тоді — плиг додому та:

— Битий небиту привіз! Битий небиту привіз!

— Не ти, катова, й лисичка? Отак мене піддурила!

Та за нею: хотів був її вдарити. А лисичка в хатку та й зачинилась. Дивиться у віконце та ще й дражнить вовка:

— Битий небиту привіз! — каже.

Потяг вовк додому — ледви-ледви лізе сердешний та проклинає лисичку.

А вона собі живе — підідає свою рибку та курей ловить.

Чоловік, вовк, дикий кабан і ведмідь.

Їхав чоловік з гаю. Стрічають його: вовк, ведмідь і дикий кабан — та й кажуть:

— Ну, що ми тобі, чоловіче, скажемо?

— Кажіть!

— Ми, — кажуть, — силу маємо. Позич нам хитрощів!

— Я б вам, браття, позичив, так удома висять на крючку. Знаєте що?

— А що?

— Я вас оставлю, а сам з вовком піду додому по хитрощі.

Дійшов додому й каже вовкові:

— Отут ти підожди, а я піду в хату.

Вовк остався. А той чоловік пішов у хату, взяв зброю та й убив вовка. Тоді вернувся він у хату, набрав сала й ковбас і пішов туди — до коня. Прийшов, наклав вогню і пражить сало й ковбаси. Стало воно пахнути. А ведмідь і питає:

— Що це так пахне? Дай і мені!

А чоловік показує йому пальцем на кабана й каже:

— Ото, — воно. Піди, його вбий! Ото з того таке смачне.

Ведмідь, не довго думавши, викрутив дуба та й убив кабана. Той чоловік бере його смалить.

І тільки прижарить, — сало пригорить і запахне, а ведмідь і рве його.

— Е, — каже чоловік, — підожди, поки осмолю!

— Хіба ти мене прив'яжеш, а то я не витерплю: таке воно смачне...

От той чоловік прив'язав ведмедя до дуба й питає:

— А що? Чи кріпко я тебе прив'язав? Попробуй, чи одірвешся?

Ведмідь попробував.

— Кріпко, — каже, — тепер не одірвусь!

Тоді чоловік узяв сокиру, вбив ведмедя та й каже:

— Оце ж вам усім трьом хитрощі.

Морський цар.

Жив собі купець із жінкою. Дуже багатий був і мав він сина. Скормили вони свого сина, одружили його, незабаром і померли: перше помер сам купець, а за ним і жінка його. Остався один син із своєю молодою жінкою. І думав він собі:

— За що б тут руки зачепити? За яке ремесло взятись?

Думав, думав та й надумав:

— Батенько мій, нехай царствує, не сидів удома, а все по чужих далеких сторонах їздив. Тим він нажив собі багатство. Буду й я так робити.

Налагодив він три кораблі добра всякого, попрощався із своєю жінкою і поїхав по морі у чужі-далекі землі. А вдома йому за той час уродився синок.

Поїхав він у чужі-далекі землі, товар свій добре попродав, а на сьомому році накупив иншого товару, наладував уже не три кораблі, а цілих дванадцять і їде додому. Скільки кораблів їхало попереду і скільки позаду, а він саме всередині. Як виїхав він насеред моря, корабель його став. Що вже йому ні робили, як вони вже його ні відпихали, — ні --- нічого не вдіяли: стоїть корабель на одному місці, стоїть і не ворухнеться.

І посилав той купець нірця, щоб пірнув у море та подивився, за що він там зачепився. Пірнув той нірець у море, дивиться, а на дні моря стоїть дід, однією рукою держить корабель. Нірець його й питає:

— Нащо це ти держиш наш корабель?

— Піди та скажи своєму господареві, що коли хоче він додому вертатись, так щоб віддав мені те, чого вдома не знає. Як не дасть — то втоплю всіх.

Виринув нірець і каже своєму господареві:

— Стоїть там у морі старий дід і однією рукою держить корабель. Він переказує вам, що як віддасте йому те, чого ви вдома у себе не знаєте, — пустить, а ні — то потопить усіх.

Купець і каже:

— Пірни ж ти до нього і попроси, щоб дозволив мені хоч три години передумати, що в мене вдома?

Поліз знову нірець у море і просить у того діда дозволу на три години. Дід каже:

— Не то на три години, хоч на три дні.

Виринув нірець і сказав це своєму господареві. Господар став пригадувати і списувати все, що в нього вдома є. Все, все пригадав. Усе знає, тільки не знає, що в нього родився син, що вже тому синові сім літ, що ходить він уже в школу й читати привчився. Як пригадав собі все, посилав нірця в море:

— Скажи тому дідові, що віддаю йому те, чого вдома не знаю.

Поліз знов нірець і сказав це дідові.

Дід той каже:

— Я не повірю на слові. Хай дасть мені свою записку, кровю написану.

Купець мерщій урізав пучку свою пальця і кровю написав записку, що віддає дідові те, чого вдома не знає, та й послав з нею нірця до діда в море.

Як тільки взяв дідусь записку, пустив корабель. Корабель поплив так хутко, що випередив передні. А дідусь, як тільки взяв записку, відніс її зараз у те місто, відкіль родом був купець і де жила його жінка із сином. Поніс та й підкинув її на дорозі та ще й сам приписав:

„Тебе, добрий молодче, віддав мені твоїй батенько на послугу. Оце записку видав, своєю кровю написану. Та ти цим не турбуйся, бо не зараз я тебе візьму, а через п'ять літ, тоді, як сповниться тобі дванадцять літ. Як уже сповниться тобі дванадцять років, кидай свого батька-матір та йди до мене“.

А син, як ішов із школи, підняв її, прочитав та й каже:

— Ну, нічого робити. Батенькового слова мені не ламати, не ставити мого батенька брехуном.

Жалко йому було кидати свою матір жалібницю та й батька свого. Хоч і не бачив він його зроду, а дуже його любив і не хотілось йому покидати його. Сумував він собі сам, ні матері не казав нічого, щоб ще її не засмутити.

Аж ось батько його з дванадцятьма кораблями до свого города прибуває і всім, усім своїм родичам оповіщає. Всі родичі й жінка його і син ідуть його зустрічати. Як вздрів він свою милу,

обнявся з нею, поцілувався, а сина й не замітив, що той до нього руки простягає, лізе цілуватись. А як побачив уже, питає свої жінки:

— А це що за хлопчик?

— Та це, дружино моя, синочок наш, що родився, як ти поїхав.

Тоді тільки батько догадався, кого то він оддав дідові тому, що здержував корабель. Згадав, зітхнув тяжко й промовив:

— Отак же!

Син зараз догадався, чого його батенько засмутився та й каже йому:

— Не жалійся, татусю. Ще не зараз мене од вас візьмуть. До дванадцяти літ проживу я між вами. Ще мені зостається жити з вами цілих п'ять років.

А мати ще нічого й не знає та й питає його:

— Та що це ви балакаєте, що я її не розчовпну?

Вони їй розповіли. Дуже сумували батько та мати та син. І вже ж жаліли свого сина вони! Уже ж і кохали його! Не життя йому було, а рай божий.

А як сповнилось йому дванадцять років, він каже батькові та матері:

— Сушіть мені сухарчиків. Час уже йти мені до дідуся на послугу.

Насушили вони йому сухарчиків, зложили їх у торбиночку, попрощались із ним та й пустили його. І пішов він дорогою.

Ішов-ішов, дійшов до моря. Дійшов та став віддихнути. Дивиться: на березі стоїть кущ якогось

деревця із червоними ягідками та таке воно рясне, рясне! І став він дивитися на нього.

„Що це за кущ такий, що я його ще й не бачив. Який у мого батенька страшенний сад, що всяке, всяке там дерево є, а цього нема? Що воно за дерево?“

А це була калина. Дивиться й дивиться він на цей кущ, коли бачить, що летить одинадцять утінок, а позаду й дванадцята. Летять вони як-раз на нього, а він чим-дуж під кущ та й сховався там. Спустилися ті одинадцять утінок як-раз коло нього на березі та й зробились усі красними дівицями. Пороздівалися вони та й стали купатися в морі. Покупались та й полетіли.

Прилітає тепер задня, дванадцята. Прилетіла і там зробилася дівицею, найкращою над усі. Розділась і вона та стала купатись. А купців син мерщій зпід куща та за одежу та й заховався знов під дерево і сидить там мовчки, мов неживий. Вона, як уже викупалась, вийшла на беріг. Хоп-хоп — нема одежі. Ото й каже вона:

— Хто є тут? Як стар чоловік — будь мені рідний батенько; стара жінка — будь мені рідна матінка; середній чоловік — будь мені рідний братік, або рідна сестриця; молодий чоловік — будь мені вірна дружина!

А він зараз вийшов зпід куща та й віддає одежу. Вона зраділа, що й не сказати, бо перед нею став такий козак, що кращого й у світі не знайти.

— Хто ти, козаче? — питає вона його.

— Я такий і такий. Їхав батько по морі, а ді-

дусь старенький ізупинив його корабель, казав моему батькові, що, як не віддасть того, що вдома не знає (а я й родився сам без батенька, тим то він і не знав мене), потопить його і всіх його людей. Батько не знав нічого, що вдома діялось, віддав мене. Так оце я йду тепер до того діда на службу.

— Ну, й добре! — каже його мила, — той сивий дідусь, що держав корабель, то мій начальник. Я в нього послужанкою. Нас у нього дванадцять. Може й ти бачив, що летіли наперед мене одинадцять утінок: то все мої товаришки. Це дідусь хоче мене з тобою одружити. То тільки гляди: схитриш — добре буде тобі; не перехитриш — лихо буде тобі. Буде твоя голова на коляці висіти так, як висить там уже їх одинадцять. Дідусь мій хотів усіх своїх послужанок одружити, та з усіх одинадцяти не знайшовся ні один, що б перехитрував усе. Пропали всі.

І показує дорогу, куди пройти до дідуся.

— Піди цією дорогою: йди, йди, поки не дійдеш до стежечки, що лежатиме вліво. Підеш по тій стежечці, йди, йди, поки дійдеш до такого місця, що все покрите гадюками. Ти не бійсь — іди та не озирайся, — вони тобі дорогу дадуть. Оглянешся — ззідять. Підеш, підеш, дійдеш до такого місця, що покрите все звірюками лютими. Ти йди, йди, не озирайся, — вони тобі дорогу даватимуть. Як пройдеш уже це місце, побачиш наліво, на леваді, хатку на курячій ніжці. Ти йди туди, там я живу. Ну, тепер прощай, моя дружинонько! Та гляди, бережись: убережешся — добре буде,

не вбережешся — головонька твоя повисне на коляці, як висить там уже одинадцять!

Сказала це, зробилася знов утінкою й полетіла.

Пішов купців син тією дорогою, що показала йому його мила. Йшов, ішов, дійшов до стежечки. Пішов стежечкою, дійшов до того місця, що гадюками все було закрите. Але він ішов сміливо й вони йому дорогу подавали. Пройшов це місце, найшов на таке, де повно звірів було. Він ішов теж сміливо і вони дали йому дорогу. Як вийшов уже на поляну, як побачив уже хатку на курячій ніжці, так радісно йому стало. Прийшов до тієї хатки: стук-стук у віконце. Вийшла його мила, відчинила йому, повела його в хату, нагодувала його й напоїла. І розказує вона йому:

— У нашого дідуся нас дванадцять. Сам живе він у пишних хоромах і характерничить, а нас розсилав він навкруги себе на дванадцять верстов від себе і на дванадцять верстов сестра від сестри. Всі ми в таких хатках на курячих ніжках. Ну, тепер тобі, моя дружино, пора спати. Скоро вже прилетить вістовик од дідуся. Дідусь, як що наказує, посилає свого крилатого вістового по всіх дванадцяти хатках і наказує той вістовий, що треба. Та гляди ж, моя дружинонько, як-що прилетить той вістовик, так що б не казав, ти все мовчи, мов і нема тебе в хаті. А там уже подумавмо, що треба робити.

Та й положила його під лавку і світло погасила.

Тільки-що уляглись вони і стали дрімати, летить під вікно вістовик і кричить:

— Наказував дідусь, щоб на завтра ви всі були

дванадцять, лице в лице, одежа в одежу, черевики в черевики, і щоб у кожної було по мідному пруткові, бо приїхав уже дідусів зять (це, бач, купців син).

І полетів.

— Ну тепер, моя дружино, треба за діло прийматися, — каже купцевому синові його сужена.

Ізкувала йому мідну булаву й каже:

— Ти ж іди по тій то і по тій дорозі. Перейдеш до залізних воріт, там будуть прив'язані на цепях два леви. Як будеш ти йти і кинуться вони на тебе, ти закричи на них: „Мовчіть, прокляті люті звірі! Я йду до дідуся на послугу!“ — Вони й пропустять. Як прийдеш ти до дверей, замахнися булавою й удар їх, щоб розбив. Дідусь закричить: „Хто там?“ А ти сміливо відкажуй: „Я, дідусю, я! Іду до тебе на послугу!“ Тоді він поведе тебе туди, де ми будемо у ряді поставлені й усі будемо, як одна: і лице й одежа й черевики й усе, все буде, як у однієї. А я буду стояти така-то від краю й у мене на лівій нозі буде закаблук набік закривлений. То хоч і з першого разу пізнавш мене, ти не подавай виду. Пройди раз і вдруге, ніби не знавш, та придивляйся на кожну. Дід буде на тебе гримати та говорити, щоб швидче вибрав ти свою сужену (а як не вибереш, голова твоя повисне на коляці), але ти не вважай на це і відкажи йому: „Е, дідусю, що ви?... Це не яблучко з яблуні зірвати: вкусив — гарне — ззів, недобре — кинув... Мені з нею треба буде вік коротати!“ На третій раз уже виведи мене. Тепер прощай, моя дружинонько мила!

І полетіла сама.

Він і пішов, куди йому його мила показувала. Прийшов до двору дідусевого, а коло ставнів ворітніх привязані були два леви. Як тільки узріли вони його, так і кинулися на нього з ревом. Він на них як крикне:

— Мовчіть, прокляті люті звірі! Я йду до дідуся на послугу!

І пропустили вони його. Прийшов він до дідусевого будинку та як замахнувся своєю булавою, як гупне у двері, — вони і розлетілись.

— Хто там? — питає його дідусь.

— Це я прийшов на послугу!

— Пора, пора, козаче. Ну, ходім же, вибрати-меш свою сужену. Та гляди, як не вибереш — твоя голова отам, на коляці, повихається.

І пішли. Вийшли вони на леваду. Там стояли всі дванадцять, усі як одна. Купців син одразу замітив свою сужену, але не подав у цьому виду. Пройшов раз — не вибрав. Дідусь і каже:

— Що ти даремне ходиш? Хіба не сподобав ні однієї? Вибірай пошвидче!

— Е ні, дідусю!... Це не яблучко з яблуньки зірвати: добре — ззів, а недобре — кинув... Мені треба з нею вік коротати.

Пройшов і вдруге — теж не вибрав. Дідусь іще дужче гримнув на нього. А купців син тієї самої йому відказав:

— Е, ні, дідусю! Мені з нею цілий вік коротати.

На третій раз пройшов купців син і вивів свою милу.

— Ну, добре: пізнав! Піди ж ти та погуляй

сьогодня — оце й гроші тобі: А завтра приходь знов сюди: як вибереш до трьох разів — твоя буде; не вибереш — твоя голова буде теліпатися на коляці.

Купців син, узяв гроші, пішов гуляти. Гуляв-гуляв, а о півночі прийшов до милої своєї ночувати. Мила дала йому вечеряти та й каже:

— Ну, добре, що сьогодні щасливо день пройшов. Дай же, Боже, щоб іще два так пройшли. Лягай же, моя дружинонько, отут знову під лавкою та мовчи, — мов тебе й нема тут, — що б ти не почув, що казатимуть.

Тільки-що вони полягали та світло погасили, аж ось знову летить від дідуся вістовий. Прилетів та стук-стук у віконце:

— Наказував дідусь, щоб на завтра ви всі були лице в лице, одежа в одежу, черевики в черевики і щоб у кожної було по срібному прутіві.

І полетів.

— Ну, тепер, моя дружинонько мила, треба про день дбати.

Скувала зараз йому срібну булаву і наказує:

— Підеш же ти завтра знову тією дорогою, що й сьогодні йшов. Як дійдеш знов до воріт і будуть на тебе кидатися леви — ти знов закричи на них: „Цить-те, прокляті люті звірі! Я йду до дідуся на послугу“. Вони тебе й пропустять. Як прийдеш до дверей (вони на завтра ще кріпче будуть зроблені), яко-мога дужче замахнися, щоб розбити їх. Як розібеш, дід закричить: „Хто там?“ — Ти відповідай: „Я, дідусю! Я йду до вас на послугу!“ І поведе він тебе знов туди, де

ми будемо у рядочок поставлені, і я буду стояти така-то від краю і на лівій нозі мізинець буде зігнутий. Та, хоч і спершу мене замітиш, але не виводь рід першого разу, а пройди раз і вдруге, а втретє вже виведи. А як дідусь буде на тебе гримати, ти йому, яко-мога сміливо, відкажуй те, що й сьогодні відказував.

На завтра, як світ у вікно, попрощалася вона з ним... Вона полетіла. Пішов і він туди. Як дійшов до воріт, та на нього леви й кинулись і заревли. А він на них:

— Мовчіть, прокляті люті звірі! Я йду до дідуся на послугу!...

І пустили вони його. Як дійшов до дверей, як замахнувся булавою, як ударив, — так двері розлетілись.

— Хто там? — кричить з будинку дідусь.

— Я, дідусю! Йду до вас на послугу!...

— Пора! пора! Ну, ходімо ж, вибіратимеш свою сужену; та гляди, не вибереш — до тих одинадцяти голов, що теліпаються на коляці, прибавлю твою дванадцятую.

— А вже ж, дідусю, ваша воля.

Пішли. Прийшли знов на леваду, де стояли в ряду дванадцять дівчат. Купців син одразу замітив свою сужену, але пройшов раз, не вивів її, пройшов удруге — теж не вивів. Дідусь на нього гримав:

— Що ти, такий-сякий? Хіба не вподобав ні однієї з усіх?

А він знов відказує:

— Е, ні, дідусю!... Це не яблучко з яблуньки

зірвати: добре — ззів, недобре — кинув... Мені треба з нею вік коротати.

На третій раз вивів він.

— Ну, добре! — каже дідусь. — Іди ж ти тепер гуляй, а завтра приходь: як вибереш іще завтра — буде вона тобі.

Та й дав йому багато грошей. Купців син гуляв-гуляв, а з півночі знову приходить до милої. Повечеряли й лягли одпочивати. Тільки-що вщипи світло загасити, летить вістовик од дідуся. Постукав у віконце та й кричить:

— Наказував дідусь, щоб на завтра ви всі були лице в лице, одежа в одежу, черевики в черевики і щоб у кожної було по золотому прутіві.

— Добре! — відказала йому.

Зараз ізкувала вона милому золоту булаву та й каже:

— Гляди ж, моя дружино, роби й тепер усе так, як і в перші два рази. Прийдеш до воріт, те саме скажи на левів. Прийдеш до дверей, розбий їх булавою. Як будеш вибирати, пройди два рази, а на третій раз уже вибери.

Ранком мила його знов полетіла. Пішов і купців син туди. Приходить до воріт — леви знов на нього кинулись. А він і крикнув на них:

— Мовчіть, прокляті люті звірі! Я йду до дідуся на послугу!

І пропустили його. Прийшов до дверей; як замахнув на них, як ударив, так і розлетілись вони.

— Хто там? — каже дідусь.

— Я, дідусю, я. Йду до вас на послугу.

— Пора, пора! Ходім же вибирати твою сужену.

Купців син пройшов раз, не пізнав своєї суженої (а він її одразу пізнав). Дід, знай, кричить на нього. Пройшов ще й удруге, теж не знайшов. Дід же ж на нього ще дужче гримав. Пройшов ще й утретє й вивів.

— Ну, добре, хай же вона тобі навіки.

Заручили їх і одгуляли весілля. Дідусь наладував йому золота та срібла цілих дванадцять кораблів і поплила молода пара до батька та до неньки.

Як приїхав купців син, на radoщах назвали гостей, зробили друге весілля.

І я там був, мед-вино пив; по бороді текло, а в роті не було.

Царевич-дурень.

Починається казка од Білого-Перелазка, од Суса-Бурса, од Коники-Ступака, од Півника-Співака, од Качиці-Плосконосиці, од Поросяти-Пухитчастого.

В однім царстві, в однім господарстві жив собі цар і мав трьох синів, як соколів: двох розумних і третього дурня. А цар той сильно старий був. Ліг він і заснув і приснився йому сон: що єсть за вогняним морем цариця, з мізинного пальця в неї Орда-ріка біжить. І в неї сад, шклом оббитий, струнами обповитий і в тім саду ріжні яблука єсть. І як би він тієї води напився і тих яблук попоїв, то він би одмолоднів другий би вік жив.

Убрали найстаршого сина, нарядили йому коня. І поїхав він за водою й за яблуками. Їде та й їде — у десяте царство. Їде — вогняне море запекло йому за дванадцять миль. Він і вернувся назад. Приїзжає додому:

— Ніяк, — каже, — таточку, не доїду!

Нарядили середущого, ще лучче, як того.

— Їдь ти, сину! — каже цар.

Поїхав і той. Їде в десяте царство. Запекло й йому за дванадцять миль вогняне море — і той вернувся. Приїзжає додому:

— Ніяк, таточку, не можу і я!

А дурень сидить у грубі, у попелі. Голову обмотав ганчіркою. Сидить він у грубі та й каже:

— Дайте, брати, й мені коняку, поїду й я таточкові лікарства доставати.

— Куди ти, дурню! Ми не то, що ти, та й не могли достати, а то б то ти достав!

А батько й каже:

— Дайте, сини, йому ту коняку, що брагу возить.

Зробив дурень із соломи сідло, з лика уздечку. Осідлав того коня солом'яним сідлом і сів на нього передом до конячого заду, бере його за хвіст і поганяє долонею:

— Но, коню! Цареві лікарства доставати!

З нього сміються, кепкують із нього, а він виїзжав за двір, поїхав у дубину. Кінь до нього заговорив:

— Пане мій любий, пане мій милий, як я тебе довго ждав! Пане мій любий, пане мій милий, заглянь мені в праве ухо. Там єсть готова всяка одежа: лудани, жупани й усяка багатирська справа. Убірайся! — каже.

Він повиймав одежу, убрався, нарядивсь іще лучче, як ті були. Їде він, а кінь до нього й говорить:

— Пане мій любий, пане мій милий, дай мені в ранню росу попастись.

От він дав йому попастись — ще луччий став, як ті, що в царя на дворі є. Їде він у десяте царство, а кінь йому й каже:

— Пане мій милий, пане мій любий, дай мені в другу росу попастись!

Він йому дав у другу росу попастися. Став кінь такий, що срібна й золота шерсть на ньому... Приїжджають до моря — море горить.

— Пане мій любий, пане мій милий, заглянь мені в ліве ухо!

Він заглянув.

— А що там є?

— Хусточка, — каже.

— Вийми ту хусточку й махни три рази на море!

Він вийняв хусточку, махнув три рази на море — замерзло море: на дванадцять аршин лід зробився. Переїхав він, махнув назад — стало знов море горіти. Їде він та й їде — у десяте царство, аж хатка стоїть. Приїжджає до тієї хатки, молитву сотворив — Святий Понеділок одчинив і каже:

— Слихом слухати, превеликого царенка у вічі видати! То було слишно, а тепер і в вічі видно! За чим, добрий молодче, так далеко забрався: чи по волі, чи по неволі?

— Добрий молодець усе ходить по волі, ніколи по неволі. Не питай, напій, нагодуй, тоді мене станеш питати.

Напоїли його, нагодували, стали його питати. А царенко й каже:

— Що ж, — говорить, — десь-не-десь єсть царця-дівця, що в неї сад шклом оббитий, струнами обповитий і з мізинного пальця в неї Ордаріка біжить. У тім саду в неї різні яблучка єсть.

А Понеділок йому й каже:

— Недалеко, — говорить. — Туди доїдеш! А назад, — Бог знає, чи вернешся. Візьми мого коня луччого, а свого покинь.

Узяв він луччого коня; свого покинув. Їде та й їде — в десяте царство — аж стоїть хата. Він приїжджає до хати, молитву сотворив — Свята Середа одчинила:

— Слихом слихати, превеликого багатиря царенка у вічі видати! То було слишно, а тепер і в вічі видно! Чи по волі, чи по неволі?

— Добрий молодець усе ходить по волі, ніколи по неволі. Воля гірше неволі. Не питай: напій, нагодуй, тоді мене станеш питати!

Напоїли й нагодували його; стали питати, а він і каже:

— Що ж? — говорить. — Єсть десь-не-десь дівця-красавиця. Сад у неї шклом оббитий, струнами обповитий і з мізинця пальця в неї Ордаріка біжить, і в саду різні яблучка єсть.

— Недалеко, — каже. — Туди доїдеш! Бог знає, чи назад вернешся. Візьми мого коня луччого, а свого покинь.

Узяв він коня ще луччого, свого покинув і поїхав. Їде та й їде, їде та й їде — в десяте царство. Аж стоїть хатка. Підїхав він до хатки, молитву сотворив. Свята Пятниця одчинила йому й каже:

— Слихом слихати, превеликого царевича у вічі видати! За чим, добрий молодче, так далеко забився? Чи по волі, чи по неволі?

— Добрий молодець усе ходить по волі, ніколи по неволі. Не питай! Напій, нагодуй, тоді мене станеш питати.

Нагодували його й напоїли, стали питати, а він і каже:

— Десь-не-десь єсть цариця-красавиця! У неї сад шклом оббитий, струнами обповитий і з мизинного пальця в неї Орда-ріка біжить. І в тім саду різні яблучка ростуть.

— Недалеко. Туди доїдеш! А назад, — Бог знає, чи вернешся. Покинь свого коня у мене, а мого візьми — мій луччий.

Покинув він знову свого коня, взяв іще луччого і поїхав. Приїзжає туди. Дивиться — сад обгороджений, та так обгороджено, що як глянеш і шапка з голови злетить: важко й птиці перелетіти. Стрепенув раз коня — не вискочив, стрепенув і другий — і другий раз не вискочив, стрепенув він третій раз — перескочив. Прив'язує коня — кінь до нього й говорить:

— Іди, пане, тільки не гріши. Дівиця-красавиця лягла тепер спати. Вона спить дванадцять суток, а на тринадцяті прокидається.

Уходить він до неї, аж лежить дівиця-красавиця, що ні її написати, ні її намалювати, тільки доброму козакові у казці сказати. Гарна дуже. Не міг він — поцілував, підставив кубочок — набігло води — согрішив раз. Пішов по саду походив, нарвав яблучок, сам наївся і в торбочку набрав. Приходить другий раз до неї і другий раз поцілував, підставив кубочок — води набігло. Пішов він знов у садок. Походив, походив, нарвав яблук, сам наївся і в торбинку набрав. За третім разом прийшов, поцілував, набрав води і то вже їхати йому треба. Приходить він до коня, а кінь і каже:

— Пане мій любий, пане мій милий! Я ж тобі

казав: не гріши! А тепер тут пропадеш! Я, — каже, — знаю тут безодню яму: ходім, опустимось у яму ту. Як вискочимо з ями, опадуть гріхи твої.

Пішли до ямп, вскочили туди.

— Ну, тепер, — говорить кінь, — оддишемо трохи.

Оддыхали трохи. Стрепенув він раз коня — не вискочив, стрепенув він другий раз — і за другим разом не вискочив, як стрепенув третій раз — так і вилетів, як птиця, на верх. Приїзжає до тину, стрепенув коня раз, стрепенув другий раз — все на землю опускається; стусонув він його ногами за третім разом — перескочив, тільки трохи задньою ногою зачепив. Зараз дзвінки як задзвонять, струни як опадуть, вона як схопиться:

— Ах, ти, — говорить, — квас пив та квасниці не закрив!

Та за ним у погоню. Він не втіче, вона не дожене, він не втіче, а вона не дожене.

Прибігає до Пятниці: він того коня взяв, а свого покинув і побіг. Прибігає й вона до Пятниці:

— Ей, — питається, — чи не бачили злочинця?

— Бачили, — каже.

— Куди він побіг?

— Туди й туди.

Справила її на иншу дорогу. Бігла вона, бігла, — підводиться вгору. Дивиться — аж він не тією дорогою їде. Давай вона вертатися та знов у погоню за ним. Він не втіче, а вона не дожене, він не втіче, а вона не дожене.

Пробіг до Середи: цього коня кинув, того вхопив і побіг. Прибігла й вона до Середи:

— Ей, — говорить, — чи не бачили ви злочинця?

— Бачили, бачили! Поїхав такою то й такою дорогою.

І та правди не сказала — на иншу дорогу справила.

А він прибіг до Понеділка: ухопив свого коня а того покинув і побіг. Прибігає вона до Понеділка:

— Чи не бачили, — питає, — злочинця?

— Бачили, — каже, — поїхав такою то й такою дорогою.

Справили її і там на иншу дорогу. Погналася вона за ним у погоню. Гналась, гналась — не видно. Підвелась вона вгору, подивилась — аж він иншою дорогою їде. Стала вона його доганяти, а він оглянувся назад і каже:

— Ей, коню мій любий, коню мій милий! Дожене нас, уже не далеко...

А кінь йому й каже:

— Пане мій милий, пане любий, поглянь мені в праве ухо!

Він поглянув.

— Що там є?

— Щіточка.

— Вийми щіточку й махни три рази назад.

Махнув він тричі назад: стали очерети, стали болота, великі пущі, води...

Поки вона перебилася через ті пущі, він переїхав море, махнув хусткою назад, море стало горіти. Виходить він у свої степи — треба йому заснути.

А брати дожидали його, бо цар сказав: хто доведе, то йому буде половина царства. Він вирвав

три шерстині із коня, сам ліг на дванадцять суток спати, а коня пустив у степ. Знайшли його брати сонного, знайшли ту воду, забрали яблука. Каже старший брат:

— Убиймо його!

— Е, ні! — каже другий. — Одна нас мати породила, грішно нам буде! Я знаю безодню яму, — вкинемо. Поки він долетить до дна, то він сам убється.

Вони вкинули його в безодню яму. А він, добрий молодець, поки долетів, не вбився, тільки проспався, бо дванадцять суток лежав. Дивиться коло себе — нема нікого. І кріпко йому їсти захотілось. Дивиться — на дереві грифінята, а гриф, видно, полетів. Він на дерево, а вони йому говорять:

— Слихом слихати, доброго царенка в вічі видати; то було тільки слишно, а це стало й видно. Чого ти, царенку, так далеко до нас забрався?

— Не питайте! — каже, — перш нагодуйте, а тоді питайте. Я так їсти хочу, що тут вас усіх поїм і з піррям і з гніздом.

— Не їж, дивися, яка то туча надходить! Виховай нас! Наш батько уже двісті літ живе на світі, а ніколи своїх дітей у вічі не бачить — завсігди туча вибє. Виховай нас! Що схочеш, — батько тобі зробить!... Схочеш, щоб тебе на землю винести, — наш батько тебе винесе!

От він тих діток підклав під гніздо, а сам сів зверху. Перейшла туча — летить гриф. Так летить, так летить, що аж ліс гуде!

От діти й кажуть царевичеві:

— Тепер ти сядь під гніздом, а ми на верху будем, щоб тебе батько із шалости не ззів.

Сів він під гніздом, а вони посідали зверху на гнізді і дожидаються ґрифа. Аж ось і він летить і каже:

— Фе, фе, людська кість воняє!

— Так, — кажуть, — із землі ви прилетіли, людської кости напахались, а тепер нами воду виварюєте!

— Признайтеся, діти, хто вас од цієї тучі виховав? Я стільки років на світі живу, а ще й досі не бачив своїх дітей; — оце вперше!

— Не признаємося, бо ви ззісте його.

— Ні, не ззім, скажіть!

— Заприсягніть, тату, що не ззісте, то тоді скажемо.

Він заприсяг. Показали йому діти: побраталися вони...

— Ну, чого ж ти хочеш — чи золота, чи срібла, усього тобі дам!

— Не хочу я од тебе ні золота, ні срібла, виноси мене на землю.

— Лучче б, — каже, — я тобі дав дванадцять бочонків золота, як оце мені тебе нести на землю. Але ти моїх дітей оборонив од тучі, то я тебе винесу. Йди, щоб мені було дванадцять бочонків мяса, дванадцять бочонків води; якого захочеш, такого й давай мяса: гадюк, жаб, мишей, собак...

Пішов він, назбирав. Не так скоро робиться, як говориться — може він місяць збирав те мясо, поки назбирав дванадцять бочонків. Пішов до

ґрифа — ґриф упав і розпластався. Скотив він йому на одно крило дванадцять бочонків, і на друге крило дванадцять... Сів сам зверху... Ґриф і піднявся вгору.

Як гляне угору, то він йому кусок мяса й кине, гляне другий раз, то він йому води видає, бочонок тоді й зопхне додолу, щоб йому легше було летіти. Давав він йому, давав — уже й мяса не стало. Заглянув ґриф раз угору — він нічого не дає, заглянув другий раз — нема чого дати. От він вийняв ніж із кишені, одрізав кусок стегна й кинув йому. За тим куском і виніс його ґриф на землю.

— Ну, признайся, брате, чого ти дав мені на останці такого доброго? А то, як не признавсь, то я тебе ззім!

Признався він:

— Ось, — каже, — стегна кусок одрізав.

От ґриф надувся, ригнув — вилетів той кусок. Він його притулив — так і вріс, неначе ніхто й не різав.

Розпрощались вони. Ґриф полетів своєю дорогою, а царенко пішов додому, обмотав ганчіркою голову, поліз у грубу й сидить.

А та царівна построїла через море міст і вже три сини у неї єсть, бо він її три рази поцілював. Цариця стріляє із пушок до царя:

— Давай мені злочинця!

Цар нарядив свого старшого сина, як повинно бути й посилав його. Їде він по-за мостом до того дому. А сини коло дому гуляють і кажуть:

— Мамо, хтось до нас їде!

— А дивіться, — каже, — сини, чи мостом, чи по-за мостом?

— По-за мостом, — кажуть.

— То ваш найстарший дядько.

— Яку ж йому честь оддати?

— Оббийте кием ребра, тільки живого на коня всадіть і пустіть його.

Вони так і зробили.

Нарядив цар другого сина, ще лучче, як той був. Поїхав і той по-за мостом. А діти й кричать:

— Мамо, мамо! От хтось їде до нас!...

— А дивіться, дітки, чи мостом, чи по-за мостом?

— По-за мостом, — каже.

— То дітки, ваш, середущий дядько!

— Як же ж йому честь оддати?

— Яку ж ви йому честь оддасте? Ще лучче оббийте, як того, щоб тільки живий та теплий оставсь і пустіть, нехай собі їде додому.

І тому вони таку честь оддали...

Стріляє цариця знову й попала в ту стіну, що проти груби. Як випаде цеглина та дурня по голові... Як вискочить він із груби...

— Дайте, брати, і мені коня, поїду я її розібю, за що вона мого батька воює!

Поїхав. Як почали вони його бити, як почали вони його киями гнітити, то тільки живий та теплий додому вернувся.

Юрза-Мурза і стрілець-молодець.

Був собі стрілець — гарний молодець. Пішов він раз на полювання. Дивиться, аж на тополі сидять три орлиці, три сестриці. Він зараз узяв та вимірів на найстаршу. А вона й каже:

— Ей, стрільче — гарний молодче! Не бий мене, то я тобі в пригоді стану!

Він знов вимірівсь у середущу. Та й та йому каже:

— Не бий мене, — я тобі в пригоді стану.

Він вимірівся на найменшу, а та й каже:

— Ей, стрільче — гарний молодче! Не бий мене, — я тобі за жінку стану!

Він і каже їй:

— Ну, то злазь же!

Вона злізла, та як стрепенеться, то стала така панна, що ні в казці сказати, ні пером написати. Пішли вони жити в печеру.

Живуть вони та й живуть. У того стрільця-молодця борода виросла аж по пояс.

От раз він і каже:

— Піду я в місто, мене тепер ніхто й не пізнає.

Пішов він у місто, а солдати пізнали його та й повели до царя. Цар і каже:

— Йди та вбий шостикрилого, шостиголового, шостипазурного змія.

Стрілець-молодець прийшов до жінки та й каже:

— Загадав мені цар, щоб я вбив шостикрилого, шостиголового й шостипазурного змія. Чи вбю я, чи ні.

А жінка дала йому срібного перстника і рушничка та й каже:

— Удар перстником по скелі, то я тут замуруюся. А ти тоді кликни змія. Як він прилетить, то ти його рушником вбеш.

Він ударив перстником по скелі, а та печера, де сидить його жінка й замурувалася. Він тоді як крикне:

— Ех, змію, виходь!

Той змій так і летить, тільки уся покручує. Ледви він рот роззявив, щоб стрільця-молодця ззісти, а стрілець як махне рушником, так усі шість голів одразу й злетіли. Він тоді повирізував усі шість язиків та й поніс до царя. Цар як побачив, дуже здивувався та й каже:

— Ну, ще йди — вбий дванадцятикрилого, дванадцятиголового, дванадцятипазурного змія.

Стрілець-молодець прийшов до жінки та й каже:

— Знов загадав цар, щоб я вбив дванадцятикрилого, дванадцятиголового, дванадцятипазурного змія. Чи вбю я, чи ні?

— Вбеш, тільки знов удар перстником по скелі, щоб я замурувалася.

Він ударив: печера й замурувалася.

Він тоді й крикнув ще дужче:

— Ей, змію, виходь!

Той змій так летить, тільки уся покручує та й каже:

— То ти мого брата вбив, а мене не вбеш!... Я тебе іззім.

Та тільки-що роззявив рот, щоб його ззісти, а стрілець-молодець як махнув рушником, так усі дванадцять голів одразу й злетіли. Він тоді взяв та всі дванадцять язиків повідрізував та й поніс до царя. А цар каже:

— Коли ти таких зміїв побив, то йди туди, не знати куди, візьми таке, не знати яке!

Стрілець прийшов до жінки та й каже:

— Загадав мені цар, щоб я йшов туди, не знати куди, узяв таке, не знати яке... Чи візьму?...

А жінка дала йому клубочка та й каже:

— Йди за цим клубочком, куди він тебе заведе...

Він кинув того клубочка на землю. Покотився клубочок та покотивсь, а він усе йде та й іде за ним. Той клубочок прикотився у такий яр, що тільки небо та земля... та й там став... Коли дивиться стрілець — аж то найстарша орлиця. Він хотів її застрілити, а вона стрепенулася, стала панною та й каже:

— Здоров був, стрільче-молодче! Куди задумав ти йти?

А він каже:

— Йду туди, не знати куди, щоб узяти те, не знати яке!

— Ну, я тобі в пригоді стану.

Та як свисне!... Коли тут біжить усякий звір — і вовки і ведмеді... А та панна питається їх:

— Не знаєте ви, як іти туди, не знати куди, та взяти те, не знати яке?

— Ні, не знаємо.

— То біжіть собі по своїх місцях.

А стрільцеві-молодцеві каже:

— Я кликну сестру, то та може знає.

Та як крикне:

— Орличко, середня сестричко! Прибуди до мене!

Та орличка зараз і прилетіла. Стрепенулася та й стала панною ще кращою за старшу. От вона й каже:

— Здоров був, стрільче-молодче! Куди Бог несе?

А він каже:

— Йду туди, не знати куди, щоб узяти таке, не знати яке.

— Ну, я тобі в пригоді стану!

Та як свисне!... То так гад усякий: і жаби і миші і щурі і веретільниці і гадюки й позлазились усі. Панна й питається їх:

— Не знаєте ви йти туди, не знати куди, узяти те, не знати яке?

— Не знаємо. Може та крива жаба знає, але ще її нема.

Коли трохи згодом, аж і та жаба шкательгав. Питається панна її.

— Ні, не знаю, — каже жаба, — моя сестра скакунечка-лопушечка знає.

— А де ж вона?

— У синім морі, під білим каменем піну їсть.

— Скажи їй, щоб зараз тут була!...

Та жаба зараз і пошкательгала. Коли трохи згодом та скакунечка-лопушечка й біжить, — така

здорова, як хата, а хвіст такий, як найвища со-сна. Панна й каже їй:

— Заведи цього чоловіка туди, не знати — куди, щоб він узяв те, не знати яке.

Та скакунечка-лопушечка каже стрільцеві-молодцеві:

— Сідай на мене.

Він сів. Та скакунечка-лопушечка як ступне, — то миля, а як плигне, то дві. От біжить, а далі й каже:

— Ану вилізь мені на хвіст, подивися, чи не видно?

Задержла хвіст, він і поліз, подивився:

— Ні, — каже, — не чутно й не видно!

Вона знову біжить та й біжить та знову задержла хвіст та й каже:

— Ану, знов вилізь та подивися!

Він виліз, подивився та й каже:

— Якась хатка на курячій ніжці вертиться.

— Ну, то злізь та йди в ту хатку, то візьмеш те, не знати яке.

Він зліз та й пішов у ту хатку. Дивиться він — нема нікого, тільки посеред хати лежить стерво. Коли трохи згодом прилітає змії з дванадцяти головами. Стрілець-молодець сховався під грубку.

— Еге, еге! — каже змії. — Людська кров пахне!

А те стерво перекинулося такою панною, що й у світі нема кращої, та й каже:

— То ти, мій миленький, по світу налітався, людської крові напахався.

— А може й так! — каже змій. — Юрзо-Мурзо!
— каже до тієї панни, — щоб було мені їсти й пити!

Та Юрза-Мурза зробила так, що всякі наїдки й напитки стали перед тим змієм. Змій сів та й їсть, а Юрза-Мурза йому одслужовує. Пообідав змій. Полетів... Юрза-Мурза поприбірала все те та й хотіла зробитися знов стервом. Та стрілець-молодець виліз із під груби та й каже:

— Юрзо-Мурзо, щоб було їсти й пити на двох!

Юрза-Мурза зробила так, що, чого тільки душа змагає, — все стало на столі. Стрілець-молодець сів та й каже:

— Юрзо-Мурзо, сідай та обідай зо мною. Будеш мені за сестру.

Юрза-Мурза сіла з ним та пообідали. А стрілець-молодець і каже:

— Зроби так, щоб для нас двох була карета та поїдемо зо мною.

Юрза-Мурза зробила так, що перед ними стала карета. Сіли вони та й поїхали.

Приїздять вони до моря. Юрза-Мурза зробила човен та й пливуть вони собі. А той дванадцяти-головий змій як оглядівся, що нема Юрзи-Мурзи, та за ними в погоню. Як догнав їх та тільки роззявив рота, щоб їх проглинати, а стрілець-молодець — як махнув рушником, так усі дванадцять голов і злетіли! А вони обов й поплили собі далі.

Переплили вони море та заїхали до якогось діда на ніч. А в того діда був капшук, що як розшморгнеш, то які схочеш коні вискочать.

Дід той і каже стрільцеві-молодцеві:

— Дай мені Юрзу-Мурзу, а я тобі дам цього капшука.

Стрілець-молодець не хоче. А Юрза-Мурза шепче йому нищечком:

— Бери! Я од нього втічу до тебе, то в тебе і я буду і капшук.

Стрілець-молодець помінявся з дідом. Тільки-що стрілець виїхав у поле, Мурза втікла до нього та й поїхала до царя.

Мурза зараз побила царя і його слуг. А сами її живуть собі.

Незнайко.

Був собі цар — у нього в один день народився син і того самого дня кобила привела лоша. От цар призначив того коня царевичеві. Кінь той вийшов дуже розумний, навіть говорити навчився.

Треба було цареві йти на війну. Пішов він і довго не вертався — кілька літ. Тим часом цариця в погані діла проступила. Жде вона царя й думає:

— Слуги цареві не скажуть, а син скаже. Хоч жалко його, а треба стратити. Дам йому снідання й струю його.

Прийшов царевич до коня, а кінь і каже:

— Не їж снідання, бо тебе мати стратити хоче. Кинь його псові й побачимо, що буде.

Приносять снідання. Він відсунув вікно, закликав собаку й викинув снідання. Собака ззів і лопнув.

Пішов він до коня — кінь каже:

— Як принесуть обідати — не їж! Лучче живи голодний, бо стратять тебе!

Як принесли обідати, він знову одсунув вікно, закликав собаку і викинув обід. Собака ззів і лопнув.

Він каже:

— Хоч хочеться мені їсти, а я від вас і куска хліба не візьму!

Чув про це цариця й думав: як ляже він спати, нашла на нього змія, нехай посіче його.

Пішов він до коня, кінь і каже:

— Не лягай на ліжку, а ляж під ліжком, бо тебе мати стратити хоче. А вранці позачиняй двері й вікна й нікого не пускай. Сам пиши на різних мовах. Завтра приїде твій батько. Дай йому ті листи, нехай він зрадується. А потім проси у батька гарну його одержу, надінь на себе, ніби ти хочеш погуляти по дворі. Я через браму перескочу і ми поїдем у друге царство, бо тут тобі не жити, тут тебе стратять.

Пішов він до своєї кімнати і ліг під ліжком, а плащ покинув на ліжку. Коли хтось уночі так січе, так січе! Уранці він встав, а плащ так посічений на маленькі шматочки. Він позачиняв усі двері, всі вікна. Коли цариця каже:

— Ідіть, він мабуть уже посічений, викиньте його.

Приходять, а він коло вікна. Сказали цариці. Вона казала взяти його. Він каже:

— За що ви мене стратити хочете? Що я вам зробив?

А сам усе пише, все пише. Вони хотіли вже у вікні кратку ламати, коли цар їде. Зараз і спитав:

— Де мій милий син?

— У своїй кімнаті, — каже цариця.

Цар казав позвати його. Як прийшов царевич, зараз упав у ноги й листи цареві дає. Цар читає й радіє. Несе цариці, а цариця ніби заслабла. Дивиться на ті листи й здається, неначе й вона радіє.

Царевич тоді став прохати у царя, щоб позволив йому убраться у свою гарну одежу і погуляти на коні по подвіррі. Цар казав дати йому свою одежу. Він убрався, сів на коня й почав їздити по дворі. А потім кінь як скочив, так і перескочив через мур. Цар казав доганяти — куди тобі!...

Привів його кінь до другого царства й каже:
— Тут тобі недобре буде, але терпи. Пізно вийдеш на царство, тільки все кажи: „Не знаю!“... Про що б тебе не питали!...

Кінь казав йому скласти всю одежу, а на нього надів паршивий череп і убрав у лахміття, а сам — у ліс.

Пішов царевич. Іде до царя, його питають:

— Звідкіль ти?

— Не знаю.

— Чий ти?

— Не знаю.

От його назвали Незнайком. Віддали його до огородника. Огородник його питає:

— Звідкіль ти?

— Не знаю.

— Чий ти?

— Не знаю.

От раз він щось робив у садку, а царівна менша вийшла. Він підняв трошки череп і чухав голову. Вона як глянула, аж у нього голова царська. Подобався він їй, а вона йому. Винесла йому полумисок червінців. Він приніс — і у піч, у попіл! Огородник питає:

— Що це ти приніс?

— Та царівна якихсь черепків дала.

— Де ж ти їх дів?

— У піч, у попіл кинув!

Огородник думає: „Ото дурний зовсім хлопець!“ А він добре знає, тільки на себе таке напускає.

Другий раз він був у саду і знову царівна ви-йшла. Він підняв трохи череп, вона ще більш його сподобала. І знову дала полумисок срібних грошей. Він і ті у попіл кинув. Огородник знову його питає:

— Що ти приніс?

— Та дала царівна ще черепків, та тільки ті були жовті, а ці білі.

Огородник забрав і ці.

Не дуже добре було царевичеві в огородника. Бив він його дуже. От царевич пішов у ліс до свого коня й каже:

— Мені там дуже погано!

Кінь каже:

— Підожди, я зроблю, щоб дерева повсихали. Огородника будуть бити, а ти зробиш так, що дерева знов будуть як слід. Тоді до тебе огоро-
дник буде луччий.

От і повсихали дерева.

Огородника бють, а царевич і каже:

— Я можу зробити, що дерево оживе, я на цім розуміюся.

Було у цього царя дванадцять дочок і схотів він видати їх одного посагу. Зізвав він, зізвав багато царевичів і почали балювати. А царевич Незнайко виліз на мур — хотілось йому побачити,

що то робиться в палаці. Як уже набалювались, от цар і каже:

— Кого яка дочка візьме першого за руку, за того я її віддам.

Кожна взяла жениха, а менша побігла і приводить Незнайка. Батько на неї злої волі, — всі сестри й женихи сміються, що вона вибрала паршивого.

Зоставив цар усіх зятів коло себе, а меншу дочку з паршивим зятем прогнав, дав їм хату на селі й одну кобилу.

Через пів року пішов цар із своїми зятями на війну. От Незнайко каже жінці:

— Піду я в ліс, назбіраю там губ.

Поїхав на кобилі, свиснув — прибіг до нього кінь. Убрався він у царську одежу, поїхав на війну. Як пустив він огонь, як почав палашем рубати... порубав, розігнав усіх. Цар його просить — так куди тобі!... Зник він. У лісі залишив коня й одежу, а сам убрався в лахмання й вернувся додому.

Приїхав цар із зятами. Дочка побігла хоч у сінях послухати, що будуть там говорити. Цар і каже:

— Бог послав нам свого янгола. Порубав, розігнав він усіх, а сам ізник.

Вона вернулася додому й каже чоловікові:

— Ти тут лежиш, хоч би пішов послухав, як там розказують про баталію. Батько каже, що Бог послав їм янгола, котрий розігнав усіх.

— Чого мені ходити туди! От приніс тобі губи. Вари!

Через пів року, чи може й більш, іде цар

знову на війну і зяті з ним ідуть. А Незнайко й каже жінці:

— Піду я в ліс та назбіраю там губ.

Сів на свою кобилу й поїхав.

Приїздить туди, свиснув — прибіг до нього кінь. Одягся він у свою царську одежу і поїхав на баталію. Як пустив він огонь, як почав шаблею рубати, — порубав, розігнав усіх. Цар його просить до себе — куди тобі!... Зник він. Приїхав у ліс, залишив коня й одежу, а сам убрався в лахмання й вернувся додому.

Приїхав і цар із зятями, а жінка Незайка побігла, щоб хоч у снігах послухати, що будуть там говорити. От цар і розказує:

— Бог, — каже, — нам послав свого янгола. Порубав, розігнав він усіх, а сам ізник.

Вона вернулася додому й каже чоловікові:

— Ти тут лежиш, хоч би пішов послухав, як там розказують про баталію!

— Чого мені ходити туди? От приніс губи. Вари!

Як цар вибірався утретє на війну, то взяв у кожної доньки по хустці, щоб завити, як кого посічуть. Прийшов до меншої й каже:

— І ти дай яке-небудь лахмання.

Вона дала хустку.

Пішов цар на війну і зятів забрав.

Як пустили вогонь — знов той царевич на коні! Як почав шаблюкою сікти — всіх порубав, тільки йому руку посікли. От цар завинув йому руку тою хусткою, що менша дочка дала, став звати його до себе, так куди тобі — зник зовсім.

Вернувся він у ліс, зняв царську одежу, надів лахмання і пішов додому.

Жінка його побігла слухати, що буде говорити батько. Хотіла побачити його. Стала в сінях, слухав — батько каже:

— Знову Бог нам послав янгола, чи святого, — тільки й йому руку посікли. Я йому завинув її. Як не прохав, щоб він вступив до нас, так ні — зник!

Вона побігла додому — бачить, у чоловіка рука завинута в її хустку.

Вона до батька й каже:

— У мого чоловіка рука завинута в мою хустку.

Зяті почали сміятися з неї. І батько теж:

— На, тобі, — каже, — иншу хустку та йди собі!

Вона прийшла додому — бачить, що справді її хусткою завита рука. Вернулася до батька й каже:

— Хоч сами подивіться — завязана рука тією хусткою, що я вам дала.

Батько пішов подивитися — так само завязано, як він завязав. Покликав зятів, ті дивляться — та сама хустка. Розв'язали — посічено.

Цар узяв тоді їх до себе. Він зняв із себе череп, кинув його об землю, зробився, яким був, царевичем, свиснув на коня — убрався в царську одежу.

Тоді цар попроганяв усіх зятів, а йому оддав своє царство.

Персицький царевич.

Був собі такий то царевич, Персицький звався. Дуже любив він полювання. От раз пішов він на полювання, взяв із собою хліба й усього, бо він, було, як піде, то днів на п'ять, на шість... у полі ночує — такий був завзятуший мисливець!

Ото йде він та й іде, йде та й іде, аж дивиться — в лісі озеро. Пішов він до того озера, думає, чи не надибає на ньому якого птаха. Підходить він ближче, аж дивиться — в тому озері купаються сім дочок чарівника, та такі ж гарні, такі ж гарні, що й надивитися на них неможна. Підходить він до того озера, вони його побачили, — перестали купатися, кинулися до плаття, скоренько убралися й не знати, де поділися.

На другий день царевич знову приходить до того озера, так уже здалеку підходить, так підкрадається, щоб вони його не побачили. Ото підкрався близенько до озера, сів за кущем чи там за сосною і дивиться на них... Одна гарна, а друга ще краща, гляне він на третю, так очі й прилипають, що й одірвати не може, така гарна!

Так він приходив і роздивлявся кожного разу, а вони й не знали. Найбільш йому подобалася найменша дочка. Прийде рано, ще удосвіта та сяде під кущем і чекає, поки вони прилетять ку-

патися (бо вони там кожного дня купалися). А як прилетять до озера, порозбіраються, то він і очей не одверне од неї і не поворушиться — все дивиться і не може надивитися — така ж то гарна була!

Довго він думав, як би то з нею поговорити хоч одну хвилю, а потім надумався та й каже сам собі:

— Треба буде підкрастися та захвати її плаття. То ті, накупавшись, полетять. А вона останеться. Я тоді з нею й поговорю.

Другого дня прийшов він раненько, зновоньку під той кущ сів та й роздивляється, де вона своє плаття положить, щоб і знати, яке ховати. Вони прилинули всі сім, поставали в ряд, а найменша із самого краю од куща, порозбіралися й пішли купатися. А він підкрався, украв плаття, сховав його й сів за кущ.

Ото купалися вони. Виходять із води та де плаття. Менша шукала свого, шукала — нема. Стала вона, сердешна, та й плаче. Ті чекали її, чекали та й полетіли. А вона зосталася на березі й плаче сердешна.

Тоді він виходить зза куща й несе її плаття. Вона, як побачила, зраділа, кинулась йому на шию, обіймає його, цілує та дякує:

— Дякую тобі, голубчику, що ти ізжалився надо мною! Спасибі тобі, я тебе до віку не забуду!...

Та все його цілує. А царевич так зрадив, що й не знає, чи він на небі, чи на землі...

Ото поговорили трохи між собою — вона до нього так і прикипіла. Він її любить без пам'яті, а вона його ще лучче. І надивитися одно на другого не може.

Ото розійшлися вони по різних місцях: вона полетіла за своїми сестрами, а він пішов у ліс на полювання. Вона йому сказала, що в такому то лісі, в такому місці єсть хатка. Коли він захоче її побачити ще коли, то щоб приходив туди — вона його там буде виглядати кожного дня, бо вона кожного дня летіла край тієї хатки додому од купелі.

Зараз на другий день іде він шукати тієї хатки. Довго він ходив, довго блукався по тому лісі, врешті знаходить. Зовсім така сама хатка, як вона йому оповідала.

Другого дня приходять він рано й дожидає її. Вона викупалася із сестрами в тому озері, летить уже назад разом з ними. Побачила, що царевич її дожидає вже під хаткою і каже до сестер своїх:

— Ох, як я утомилася. Летіть ви, я тріхи тут спочину, то я вас дожену.

Ті полетіли, а вона осталася. Прийшла до нього, нарозмовлялися, націлувалися, намилувалися й розійшлися собі. Вона полетіла додому, а царевич пішов на полювання.

Довго вони так робили, аж поки її сестри не завважили, що вона кожного дня з тим царевичем бесіду веде. Ото завважили вони та й кажуть їй:

— Зле ти, сестро, робиш, що зостаєшся кожного дня в цій хатці, на тебе худа слава поміж сестрами пішла. Коли б наш тато не довідався, бо тоді буде й тобі і нам. Він через тебе та й нас не буде пускати купатися. Ми вже сюди не будемо літати купатися тепер. Знайдемо собі інше місце.

Вона залетіла до тієї хатки й сказала йому, що

вже вони більш не будуть літати сюди купатися. Вже вибрали інше озеро, далеко, далеко, аж за морем. Розказує йому, а в самої сльози так і котяться з очей, як горох — жалко їй бідненькій стало покидати його...

Плаче й він сердешний. Плаче, як мале дитячко. Та нічого не зробить — треба розійтися.

Наплакалися вони так досить, націлувалися, мало-що й говорили за плачем, тільки вона йому розказала, де вони будуть купатися. Попрощалися й розійшлися. Вона полетіла доганяти своїх сестер, а він пішов на полювання. Але й охота його не бере стріляти. Ходить він по лісі, нудиться бідний, смутно йому без неї жити.

Довго він ходив так, далі й думав:

— Піду. Може таки дійду до того озера. Може ще таки хоч раз на віку доведеться побачити її.

Ото надумався й пішов. Іде та й іде, йде та й іде, може там з місяць ішов або й більш. Уже й хліба у нього давно не стало, а він усе йде. Захочеться йому дуже їсти, він забє зайця, чи там якого птаха, розложить огонь, давай пекти його... Спече, попоїсть і знову йде.

Врешті доходить він до моря. Дивиться — аж буються три блазні. Він прийшов до них і питає:

— Чого це ви бетесь?

— Як же, — кажуть, — нам не битися, коли ми не можем помиритися. Помири нас! От ми втрюх знайшли край моря чотирі речі: капелюх такий, що як вложиш, то ніхто тебе не буде бачити. Обруч такий, що як стати посередині, то куля не візьме. Обрус такий, що йно сядь і скажи: „От

там і там хочу бути“, то за годину й будеш. І врешті оцю паличку. А ця паличка така, що йно їй скажи: „Бий того й того“, то так зараз і бє. Нехай оце буде ціле військо тут стояти, а ти їй тільки скажи, то вона все військо перебє.

— Добре, — каже він, — поділю, нікому кривдно не буде. Я вже знаю, як вас розділити!

Він забрав ті всі речі в руки та й каже:

— Оце капелюх буде одному, обруч — другому, обрус — третьому. А паличка буде тому, хто її вперед злапає.

Узяв та й кинув її до моря. Ті блазні кинулися й собі в море за тією паличкою, один другого попережає. А той царевич наклав на голову капелюх, сів на обрус, сказав:

— Я хочу бути коло того то й такого палацу. І полетів, тільки його й бачили блазні.

Повилазили вони з моря, дивляться — нема ні царевича, ні тих річей.

— Ну, тепер, — кажуть, — не будем битися. Поділив добре, не маємо чого казати.

Ото прилітає він до того палацу, де той сам старий чарівник живе із своїми дочками. Встав із того обруса, зложив його. Наложив того капелюха й пішов до палацу.

Йде він крізь один pokій, йде крізь другий, — ніхто його не бачить, ніхто навіть не відає про нього, що він тут. І найменша дочка чарівника навіть не знала про те. Заходить він до третього покою, дивиться, сидять дочки чарівникові за столом і пють чай; коло кожної стоїть шклянка чаю і кавалок булки лежить. От він підійшов до

тієї, що любив, став коло неї, пів з її шклянки чай і закусує булкою. Інші дочки дивляться на ту шклянку, що перед нею стоїть і кажуть:

— Що це такого, сестро, з тобою зробилося, що ти так багато сьогодні почала їсти?

— Що ж, — каже вона, — нічого зо мною не зробилося! Я ж так їм, як і ви їсте.

— Так, щоб то так! А то ні: дивися, скільки в нас іще чаю в шклянках, а скільки в твоїй.

— Я ж іще й не пила, чого ж ви захотіли од мене?

Коли гляне вона на свою шклянку, аж і справді вже більш, як половина, не стало чаю. Вона й постерегла, що вже щось тут є.

Напилися вони чаю. Сестри її вийшли до другого покою, а вона осталася тут, — то взяла чесатися, то сукню поправляє, йно б за сестрами не йти.

Царевич роздивився — нема нікого в покої. Він тоді підіймив трохи свого капелюха. Вона його як побачила, трохи не крикнула — так зраділа. Цілує його, обнімає... Ото поговорили собі вони трохи потихеньку, щоб не було чути до другого покою. Вона й каже йому:

— Не показуйся ж моему батькові — він на мене тепер дуже гнівається.

Ото минув день, другий минув — він усе так: підійме свого капелюха, поговорить, надивляться одно на другого, націлюються досить, він знову наложить капелюха на голову і ніхто його й не йачить. Нарешті вже дійшло до того, що вже й батько її, старий чарівник відає про те. Вже й бого і за стіл сажають чай пити і до столу

просять, але батько все таки на нього злим оком дивиться.

Врешті почав він просити старого чарівника, щоб оддав за нього свою найменшу дочку.

— Ні, — каже, — не оддам я тобі своїй дочки. Я знаю, що й вона дуже за тебе хоче вийти, але я не оддам так. Як зробиш мені, що я загадаю, то тоді оддам.

— Зроблю, зроблю все, тільки оддайте. Все зроблю...

— Отут, — каже чарівник, — єсть у мене ліс, що ніхто його не рубав, ніхто туди й не заходив ніколи: як вирубаєш за ніч той ліс, викорчуєш пеньки, зореш і засієш пшеницею і як до світа виросте, — то тоді тобі оддам дочку.

Приходить той царевич до тієї дочки та й плаче. І жадного слова не вимовить бідний, так і обливається слізьми.

— Чого ти плачеш? — запитує вона його.

— Як же ж мені не плакати, коли твій батько казав мені за одну ніч зрубати й викорчувати ліс, зорати й засіяти пшеницею. І як та пшениця виросте до ранку, то тоді йно він оддасть тебе за мене. Як же ж я це все за одну ніч зможу зробити?...

А тут за сльозами й слова не вимовить.

— Не плач, — каже вона, — мій голубе сивий. Лягай спати. До ранку все буде готово.

Та все за кожним словом обіймає його й цілує. Заспокоївся він, ліг спати. А вона в глуху ніч вийшла на двір, свиснула раз, свиснула і другий раз. Як свиснула третій раз, так аж двір малий: такого їх назліталось. Вона їм і каже:

— Щоб до ранку мені був той й той ліс вирубаний і викорчований. Щоб те місце, де був ліс, засіяне пшеницею і щоб та пшениця до ранку була готова й змолочена й змелена! Щоб ще до ранку й булки були з тієї муки.

Ото казала їм зробити та й пішла спати. От вони заходилися коло того лісу: той рубає, той корчує, той оре, той засіває... Поки сонце зійшло, вже й булки з тієї пшениці готові.

Встає той царевич — вона йому й дає булку:

— На, — каже, — однеси батькові. Це з тієї пшениці, що сіялась на тім місці, де вчора ліс стояв.

Узяв він ту булку, приносить батькові й каже:

— Ну, тепер уже оддасте дочку? Я зробив те, що ви хотіли. Оце булка вже готова вам до чаю з тієї пшениці, що я посіяв учора.

— Не оддам, — каже, — як викопаш на такій то й такій горі криницю, сто сажнів глибини і пятьдесят сажнів ширини й обложиш ту криницю внизу каменем, а вгорі деревом, так щоб зовсім до ранку була готова, і щоб уранці можна було вже й води з неї до чаю набрати, то тоді оддам.

Іде той царевич од чарівника й знову плаче.

— Чого ти плачеш? — питає його найменша дочка... Що тобі батько казав?

— Як же ж мені не плакати, коли твій батько казав мені до ранку на такій то й такій горі викопати криницю сто сажнів глибини, пятьдесят ширини, виложити ще ту криницю внизу каменем, вгорі деревом і щоб вона до ранку була готова.

— Не плач, — каже вона йому. — Лягай спати. На рано все буде готово.

Ліг він спати увечері. А вона вийшла на двір, свиснула раз і другий... Третій раз як свиснула, так такого їх назліталось, що аж двір малий — просто аж один на другого лізе. Вона їм і каже:

— Щоб мені до ранку була на такій то й такій горі криниця, сто сажнів глибини і пятьдесят сажнів ширини і щоб знизу вона була виложена каменем, а вгорі деревом.

Сказала й сама вернулася в свою спальню й лягла спати.

На другий день, поки вона встала, вже й вода принесена. Вона його розбудила й каже:

— Йди до батька. Вже криниця готова — ось і вода з неї. Понеси йому.

Він узяв, пішов до того чарівника і каже йому:

— Криниця готова. От і вода з неї. Тепер уже оддасте дочку?

— Не дам. Як виїздиш мені того коня, що на моїй стайні стоїть, то тоді тільки оддам.

— Або що? — каже.

Йде він назад і радіє.

— Це вже нічого! — думає собі. — Я коней не боюся, хоч на якого, то всяду.

Йде до дочки чарівника та радіє. Побачила вона його, що він такий веселий вертається од батька й запитує його:

— А що батько тобі сказав?

— Що батько сказав?... Сказав, що вже оддасть тебе за мене, як я виїзжу йому коня, такого, що ще ніхто на нього не всідав.

— Так чого ж це ти так радієш?

— Як то чого? Я хоч на якого коня, то всяду!
Я звик на диких конях їздити.

— То ніщо, що ти звик! Це не такий кінь!

Зараз вона взяла хустку, завязала в три різки по камінчику й дала йому.

— На, — каже, — тобі оцю хустку, сховай її. А як завтра будеш сідати на коня, то вийми. Він тебе понесе попід хмарами, буде тебе носити аж поки не скине — тоді вже й кісток твоїх неможна буде позбирати. Як він стане тебе нести високо понад землею, то ти йому більш нічого не роби, тільки цією хусткою бий поміж уха. Тоді він нічого тобі не зробить.

Другого дня вранці чарівник казав осідлати того коня. Пішов той царевич, сів на нього, там його притримали якось... Як сів, так той кінь і полетів, як вихор. Скоро тільки стане підійматися вгору, то він його тією хусткою поміж уха, то він його поміж уха.

Носив його кінь, носив; де вже він там його не носив... Нарешті прибігає додому. Зліз царевич із того коня й пішов до палацу. Приходить до покою чарівника — він сидить на кріслі розгніваний такий і голова хусткою перевязана.

— Виїздив уже коня! — каже.

— Знаю, знаю, що виїздив!

— То тепер уже оддасте свою дочку за мене?

— Оддам, оддам! Тільки вийди з мого покою, бо я сьогодні хворий.

Взяли вже вони й шлюб. Вже й по шлюбі пройшло днів кілька, а батько її все не перестає гніватися і слова ніколи не скаже по-людськи

до своєї родини. А до царевича й до тієї дочки, що вийшла за нього, й зовсім не говорить.

Царевич і питає своєї жінки:

— Чого це твій батько все гнівається й не перестав ніколи?

— Того він гнівається, що я з тобою шлюб узяла. Треба нам утікати, неможна нам тут жити; він нас із світу стратить, як не втічем.

— Як же ми будем утікати? Хіба вночі, щоб нас ніхто не побачив.

— Уночі, — каже, — втічем.

Другого дня встають вони вранці. Він скидає із себе сурдут на своє ліжко, а вона сукню на своє. Заперли двері в покої, а сами втікли. Стали обое: він голубом, а вона голубкою. Полетіли.

Чекають їх, чекають до чаю — не приходять. А чарівник і каже до лакея.

— Піди, розбуди їх. Чого це вони так довго сплять? Нехай ідуть до чаю.

Пішов той лакей, приходить до дверей, стукає. Сукня й питає його на такий самий голос, як у чарівникової дочки:

— Хто там стукає?

— Я, — каже лакей. — Казав пан, щоб ви вставали і йшли до чаю.

— Добре, добре! Скажи, що зараз прийдемо.

Пішов той лакей, сказав старому чарівникові, що зараз придуть. Сидить чарівник, чекає та й чекає; а їх усе нема. Посилає він знову лакея:

— Піди, скажи їм, щоб скоренько йшли, бо я їх чекаю.

Пішов той лакей знову. Зновоньку стукає в двері — аж обзивається сурдуг:

— Зараз, зараз.

Пішов він.

— Зараз, — каже, — прийдуть.

Почекав ще чарівник, розгнівався; розгнівався як вогонь, аж піна йому з рота котиться. Сидів, сидів, чекав, чекав, нарешті сам пішов. Як узявся рукою за двері, так двері і вилетіли. Дивиться він на одно ліжко — сурдуг лежить, дивиться на друге — сукня. Він зараз догадався, що вони втікли, крикнув на своїх слуг. Побігли в погоню за ними.

Летять ті голуби, летять і не спочивають. Коли чув вона, що погоня біжить.

— Ей, — каже, — чоловіче, за нами погоня! Треба, — каже, — тікати хутчій, а то горенько нам обом буде од батька. Не жити нам уже більш на світі, як доженуть.

Летять, летять та все прислухаються, чи далеко ще погоня.

— Ей, — каже, — близько вже! Я стану тут капицею, а ти дідом. Добіжать та запитають тебе: „Не бачив ти часом, чи не йшли тут такі то й такі?“ Скажи, що бачив. „Цілком такі проходили тоді ще, як я цю капицю будував!“

Стала вона капицею, така стара капиця, аж мохом поросла, а він дідом.

Біжить погоня:

— Чи не бачив ти, — каже, — діду, не йшли сюди такі то й такі?

— Бачив, — каже, — ще тоді, як оцю капицю будував.

Вернулася погоня до чарівника.

— По тій дорозі, — кажуть, — не їхали й не йшли, нікого ми й не бачили. Бачили, правда, одного діда — старий уже, — запитали його. Каже, що їхали такі, але давно, дуже давно, ще як він ту капицю будував. А та капиця вже зовсім стара, аж мохом дерево поросло, таке старе.

— То ж вони самі! Чому ви їх не брали? Ідьте ж за ними хутчій.

Роззикався на них. Поїхали вони знову.

А царевич із своєю жінкою перекинулися голубами і знову полетіли. Летять та й летять, летять та й летять. Коли вона прислухається, аж знову погоня летить.

— Ей, — каже, — чоловіче. Погоня! Тікаймо!

Пролетіли ще трохи. Вона знову слухав.

— Уже близько, — каже, — погоня. Зроблюся я, — каже, — стадом овечок, а ти пастухом. А як будуть питати, то скажеш: „Бачив таких, але тоді ще, як у мене була одна овечка. А тепер уже з тієї овечки розплодилося тисяча!“

Стала вона стадом, а він пастухом. Аж летить погоня.

— Чи не бачив, діду, таких то й таких людей?

— Алé — алé!... Тоді ще бачив, як я тільки одну овечку пас, а тепер у мене, бачите, яке стадо!

Вернулися вони й кажуть чарівникові:

— Приїхали ми на те місце, де тоді капиця стояла. Аж її вже нема — то ми поїхали далі. Їхали, їхали, ні з ким не зустрічались. Тільки бачили: стадо овечок дід пас. Ми його запитували. Казав, що бачив, але дуже давно. Ще тоді,

як у нього була одна овечка, а тепер з неї ціле стадо.

Розгнівався чарівник ще більш, чому вони їх не взяли. „То, — каже, — були вони.“

Полетів уже тоді сам. Так летить, так летить, аж земля гуде. Почула вона.

— Почекай, — каже вона, — треба послухати, чи далеко ще погоня. Це батько сам летить. Біда буде — чуєш, як аж у плечі пече!

Послухала.

— Тікаймо, — каже, — та ще й добре тікаймо! Лихо буде!

Летять вони та й летять, летять та й летять. Уже й потомилися. А у спину так пече од того чарівника, що й витримати неможна.

— Ей, — каже, — чоловіче, почекай! Батько летить за нами! Стану я, — каже, — морем, а ти рибкою. Він розгнівався, розпалився. Почне воду пити та й згине.

Стала вона морем, а він рибкою.

Коли це летить чарівник. Так летить, аж земля гуде. З рота в нього вогонь так і бє, так і бє. А крилами такий вітер робить, що аж ліс ламається. Прилетів до того моря, зараз і догадався, що то його дочка стала морем, а царевич рибкою. Прилетів та й почав пити воду. Бачить рибка, що вже води не стає — випив чарівник. Вона все глибше, а він усе пє. Доти пив, доти пив, поки й не згинув. А вода вся знову з нього витекла.

Тоді вони стали знову — вона голубкою, а він голубом та й полетіли собі. І вже жили вдвох і не боялись нікого до самої смерти.

Царевич, його сестра і змії.

Був собі цар і поїхав він робити перегляд війська. Їздив-їздив, обдививсь — усе як слід складно. Крикнув раз:

— Задоволені, хлопці?

Поїхав у другий кінець і там крикнув. Все солдати одказують йому:

— Задоволені всим, ваша високість!

От він сів на коня й поїхав додому, а парило так, що не доведи Мати божо! Захотілось цареві води напитися, а додому ще може яких-небудь оставалось верстов двадцять або й більш. Що тут робити? Пити так хочеться, що аж душа горить. Дивиться він, аж осторонь од дороги блищить болото.

— Піду, — думає він собі, — та хоч болотяною водою промочу горло, коли нема криничної.

Підїхав він ото до того болота, прив'язав коня там може до лози чи до якого куща й пішов сам у болото. Став там і стоїть — не може зогнутися, щоб напитися води, а по коліна у воді стоїть. Став виходити з води — так ні: так його приссало, що й ноги не витягне з багна. Силкувався він, силкувався — нічого не вдіє. Став він та й думає:

— Коли б який чорт навинувся та порятував, уже б нагородив я його добре за те.

Коли дивиться, аж летить злий дух та й каже:
— А даси те, що в тебе дома є, таке, про що ти не знаєш, то я тебе вирятую з біди.

— Дам, дам, голубчику, тільки вирятуй.

Ото той злий дух ухопив його, так і випер з болота; поставив його коло коня й сам полетів.

Приїздить цар додому, аж чує, що його жінка привела разом двох дітей: хлопчика й дівчинку... Він аж за голову вхопився.

— Боже мій! що ж це я наробив! Чортові невинні душі подарував!

Іде до жінки та й каже їй:

— Так і так, така-то й така пригода мені сталася в дорозі: подарував я нечистій силі обох діточок!

— Знаєш, — каже вона, — чоловіче, що?

— А що, жінко?

— Зірвемо поміст у такій-то хаті та заховаємо їх обоє туди під той поміст. Поки підростуть, будемо туди їм їсти подавати, а як виростуть, то тоді можна буде їх у иншу землю перевезти: може таки, як прийде злий дух, то не знайде їх під помостом.

— Правду ти, жінко, кажеш. Так воно й буде: Заховаємо діток під поміст; може таки він там їх не знайде.

Ото казав цар зірвати поміст, зробив там для дітей таку хатку, зробив дірочку в куточку, щоб можна було їм подавати туди їсти й пити й закрив знову тим самим помостом зверху.

Ростуть там ті діти не по роках але по годинах, — не так по годинах, як по хвилинах. Ще

й пів року не пройшло, а вони вже давно й говорять обоє і бігають там під помостом, — такі повиростали, що як би хто подивився на них, то зроду б не сказав, що вони ще такі молоденькі. Ото проходить рік, прилітає нечиста сила за ними просто до царя й каже:

— Ну, тепер давай мені те, що ти торік подарував!

— Шукай, — каже цар, — як знайдеш, то твоє буде. Що ж я тобі таке тоді подарував?

— Е-е!... Добре ти, — каже, — знавш, що ти мені подарував. Воно тут було, я знаю добре; тільки не знаю, де тепер ділося. Треба піти розпитатися.

От злий пішов до кочерги й питає:

— Кочерго, кочерго, скажи де мій подарунок дівся?

— Не знаю я. Я тільки знаю, як із печі вигреbstи попіл чи там вогонь. Як добра кухарка, то на ніч мене під піч положить, а як ні, то я отак, як бачиш, стою у кочергах по цілих днях.

Іде змії до рогача і питає його:

— Рогачу, рогачу, скажи мені, де мій подарунок дівся?

— Я б тобі сказав, та й сам не знаю. Я нікуди не ходжу, тільки знаю ото, що вийняв горщик із печі... Як добра кухарка, то положить мене на ніч під піч, а як ні, то я от-так; як бачиш, і стою у кочергах цілі дні.

Ото йде змії до сокири й питає її:

— Сокиро, сокиро, скажи мені, де мій подарунок?

— Як же я тобі можу сказати, де твоїй подарунок, коли я сама далеко невхожа. Я от тільки буваю на дривітні, як от часом треба дров рубати або де гвіздок який затесати, а то все от тут за лавою й сиджу... Та ще правда, як добрий господар, то положить на ніч під лаву, а як ні, то я тут і днюю й ночую.

Пішов він до долота та й каже:

— Долото, долото, скажи мені, де мій подарунок. Я тебе буду за те в повазі держати, озолочу твою голову, ніколи й обух не доторкнеться до твоєї голови. А як не скажеш, то день і ніч будуть тебе по голові бити обухом.

— Добре, — каже долото, — скажу тобі, де ти можеш знайти свій подарунок. Візьми мене, понеси в кімнати й кидай у кожній хаті: де я застромлюсь у поміст, то в тій і шукай під помостом.

Ото поніс він в один покій, кинув — боком упало на поміст. Поніс у другий, кинув — і там упало боком на поміст. Поніс у третій, кинув — застромилося. Став він поміст зривати та шукати під помостом, коли дивиться — аж вони обоє в кімнаті стоять собі. Він забрав їх і полетів. Що вже цар із царицею не попоплакали, що вже вони його не попросили — забрав і полетів.

Довго він летів з ними, — може днів три або й чотири... Страшенно втомився, сів оддихати. Загадав дівчинці в голові ськати, а хлопцеві пяти чухати.

Сидять вони над ним обоє — вона ськає, а хлопець пяти чухає. Коли дивляться, аж летить кінь та й каже до них:

— Як хочете втікти од смерти, то сідайте на мене. Будемо втікати.

Посідали вони на того коня обоє й поїхали. Їдуть та їдуть, їдуть та їдуть... Коли змії і прокинувся. Дивиться — аж нема коло нього дітей. Кинув він раз огнем — не докинув, кинув другий — кінь і питає:

— А що, пече вас, дітки?

— Не дуже, — кажуть.

— Ну, то будемо ще бігти.

Кинув змії і третій раз огнем — кінь знову питає дітей:

— А що, чи дуже пече?

— От тепер, — кажуть, — пече та ще й дуже.

— Ну, — каже кінь, — тепер ізлазьте, бо як дожене нас змії, то пропадете ви, пропаду і я, всіх нас поїсть.

Позлазили діти з того коня, посідали на полі, а кінь полетів далі, скільки видно. Не встиг він залетіти на одну гору, а тут уже й змії летить, такий сердитий, що аж іскри з нього сипляться, як із головошки. Ото долітає до дітей і каже:

— Ну, тепер я вас поїм, коли ви зо мною так зробили — втікли од мене.

— Не їж нас: ми дітки ще маленькі, сами не знаємо гаразд, що робимо. Нам кінь сказав, щоб ми сідали обоє, а він нас і повіз, а куди і нащо — ми й сами не знаємо.

Забрав їх змії і полетів. Летів він з ними ще довше, як перший раз, утомився і сів знову оддихати і знову-таки загадав дівчині ськати в голові, а хлопцеві чухати п'яти. Дівчина ськає, а хлопець

чухає п'яти, а нечиста сила спить. Коли дивляться вони, аж летить летюча птиця й каже їм:

— Нум, дітки, втікати, а то пропадете: вас змії поїсть. Сідайте на мене, я вас понесу.

Сіли ті діти й утікли, а змія сонного покинули на полі.

Ото летить та летюча птиця та й летить... Коли це змії прокинувся. Глянув у ноги — нема хлопця, глянув у голови, аж і дівчинки нема. Кинув він огнем: раз кинув, другий кинув і третій раз... А летюча птиця й питає:

— А що, дітки, чи не пече вас часом?

— Ох, — кажуть, — пече та ще й дуже.

— Ну, так злазьте, а то, як нажене змії, то й мене ззість.

Позлазили дітки, посідали на степу і ждуть. А птиця полетіла та й полетіла, тільки видно.

Сидять вони, плачуть та й думають, що то їм од змія буде за те, що вони покинули його сонного на степу? Коли дивляться, аж летить змії такий сердитий, як огонь, і каже:

— Ну, тепер я вас поїм, коли ви так зо мною вже другий раз робите.

— Не їж нас, — кажуть вони, — ми дітки маленькі, нічого не знаємо. Нам сказала летюча птиця: „Сідайте, я вас понесу“... Ми й посідали.

Ото забрав їх змії і полетів. Знов утомився і сів оддихати. Загадав дівчині в голові ськати, а хлопцеві п'яти чухати. Коли біжить бичок та такий же поганий та кошлатий, що гидко на нього й глянути. Каже:

— Ей, дітки, пропадете ви; нум лучче втікати. Сідайте на мене обоє; я вас понесу.

Посідали дітки на того бичка. Він і поніс їх та так прудко, так прудко, що й вітер не дожене, — так прудко.

Проснувся змій, дивиться — нема його дітей. Кинув він раз огнем, кинув другий, кинув і третій, — бичок і питає:

— А що, дітки, чи пече?

— Пече, — кажуть, — та ще й дуже.

— Влізь, — каже бичок, — у ліве ухо, а в праве вилізь, вийми зброю на себе й на мене.

Поліз той хлопчик у ліве ухо, виліз у праве й вийняв мідну зброю на себе й на нього. Понадівали й біжать. А змій усе кидає вогнем. Пробігли вони трохи. Бичок і питає дітей:

— А що, чи пече?

— Пече, — кажуть, — не помагає й зброю.

— Полізь же, — каже бичок, — уже в праве ухо, а в ліве вилізь і візьми гребенець. Як вилізеши, то махнеш назад тим гребенцем... Стане ліс густий та здоровий такий, що вже огонь не достане нас.

Поліз той хлопець у праве ухо, в ліве виліз, виніс гребенець. Махнув тим гребенцем назад і став ліс такий густий та здоровий, що не проїхати його, ні пішки пройти. Дерево коло дерева й поросло та все таке то прегрубе, що й у чотирьох не обіймеш. Летить той змій. Долетів до лісу — палить, ломить, трощить, — таке лихо піднялося в тім лісі, що аж земля реве. Ото перебрався якось то змій через той ліс, кинув раз огнем,

кинув другий, кинув і третій — достав. Бичок і питає:

— А що, чи пече?

— Пече, — кажуть.

— Полізь же ти, хлопче, знов у праве ухо, а в ліве вилізь та вийми платочок біленький. Як виймеш, махни ним назад, то стане море: змії уже не перелетить через те море.

Поліз хлопець в-одно ухо, у друге виліз. Вийняв біленький платочок, махнув назад... І стало море, таке велике, таке велике, що й кінця ніде не видно... Такі хвилі піднялися на тому морі пре-страшенні та так лютують та бють об беріг, що страшно на них і глянути.

Подивився змії на те море, подивився й став на тім боці та й стоїть. А бичок пробіг ще трохи. Коли дивляться — хатка стоїть. Зайшли вони в ту хатку, а там усього й їсти й пити, чого тільки душа забажає, те й є, — так на столі й стоїть. От вони напились, наїлись, оддыхали трохи, а бичок їм каже:

— Ну, дітки, чи вас до батька одвезти, чи може ви тут останетесь?

— Та ми вже, — кажуть, — останемося там, де ви будете; вже будемо разом з вами жити до кінця віку.

— Я вже, — каже бичок, — не хочу жити на світі. Заріжте мене, мясо поїжте, а кістки в стріжу заткніть, то виросте з моїх кісток Чуйко й Буйко. Вони вам стануть у великій пригоді.

— Як же ми вас заріжемо? Ви нас од смерти оборонили, а ми оце вас будем різати?

Ото як почав бичок, як почав уговорювати, таки зарізали його. М'ясо ззіли, а кістки застромили в стріху, як казав бичок і живуть собі обоє в тій хаті. Він ходить на полювання, а вона вдома остається. То витопить та їсти зварить, то піде до того моря та води принесе, щоб було що пити, як брат вернеться з полювання. Так собі й живуть.

Пройшло вже з пів року або й більш, — із кісток бичка виріс „Чуйко „й“ Буйко“, та такі здорові та гладкі собаки, що страшно на них і глянути, а приступити ніхто з роду, з віку не приступить до них: такі страшні. А змії той проклятий та перекинувся парубком, таким гарним, що й надивитися на нього неможна й очей неможна одвести, так би все на нього й дивився й день і ніч та іще б не надивився. Ото перекинувся він парубком та як прийде та дівчина по воду, то він і ходить понад берегом та й балакає з нею. Раз якось прийшла вона по воду, а він їй і каже:

— Недобра ти, як я бачу, сестра для свого брата. У нього на шиї такий уже платок нечистий, скільки він місяців його на собі носить, а ти його й не випереш. Попроси брата, щоб він його скинув та надів на шию инший.

— Е, так то такий платок, що його із шиї неможна скидати: бичок казав, щоб він його носив до кінця віку.

— Та візьми його на хвилинку. Махнеш тим платочком на це море, то воно розійдеться; тоді я перейду до тебе й побалакаємо трохи.

Прийшла вона додому й каже братові:

— Ти б скинув той платок, я б його випрала.

Бачиш, який він — як ганчірка, а ти ще його на шиї носиш.

Довго брат не хотів його скидати, а далі й скинув і оддав їй, а сам пішов на полювання. А вона взяла, побігла хутчій до моря. Як махнула тим платком, так моря як і не було. Змій прийшов аж у хату, так їй розказує й навчає: .

— Гляди, — каже, — як прийде твій брат додому, то ти занедужай та й лежи й стогни, а як він спитає, чи не хочеш часом ти чого, то ти йому скажи, щоб він достав заячого молока.

— Добре, — каже вона.

Тим часом вона глянула у вікно, аж і брат іде з полювання.

— Ох, лихо мені! Де ж я, — каже, — тебе діну? Брат мене через тебе буде лаяти. Втікай собі хутчій із хати.

— Куди ж я буду втікати, коли брат твій уже недалеко? Він мене угледить, то ще підстрелить. (А тут він не так брата боїться, як Чуйка й Буйка, щоб не розірвали). Сховай мене куди небудь!

— Куди ж я тебе сховаю?

— От скриня стоїть велика, така, що можна влізти, — сховай у скриню!

— Лізь же хутчій у скриню, а то ось уже брат коло самої хати.

Він зараз ускочив у ту скриню, вона його зачинила й лягла сама на полу та стогне, — то б то така слаба стала.

Брат одчинив хату, Чуйко й Буйко вскочили в хату і зараз до тієї скрині: гавкають коло неї та лапами гребуть.

А вона лежить на полу та:

— Ох, ох! Повиганяй свою прокляту собашню з хати: ще мене розірвуть. На біса ти їх сюди понаводив повну хату! Повиганяй їх на двір — нехай там сидять.

Крикнув він на Чуйка й Буйка — вони посідали у порога. Він увійшов у хату й каже:

— Давай сестро, обідати, як є що.

— Та там із печі витягни собі та пообідай, бо я не здужаю і піднятися. Я чула од людей, що мені б допомогло заяче молоко. Як би ти пішов та достав мені того молока, то я б напилась і здорова б була.

— Добре, — каже брат, — ось пообідаю та трохи оддишу, то я тобі доставлю.

Пообідав, оддихнув трохи і пішов із Чуйком і Буйком у ліс шукати зайців. Іде та йде, коли дивиться — стоїть заяць. Він до нього націлився з кріса, тільки-що хотів вистрелити, а заяць і каже:

— Ей, Іване, царевичу, не стреляй мене, я тобі в пригоді стану. Проси — все тобі зроблю, чого тільки тобі треба буде.

— Мені треба заячого молока: сестра моя дуже слаба; казали люди — як напється, то видужає.

— Не дам я тобі свого молока, бо наше молоко — велика отрута; а лучче я тобі дам свого старшого сина, то більша поміч буде.

— Ну, добре. Давай свого старшого сина!

Узяв він зайченя й пішов додому. Приходить у хату; тільки-що одчинив двері, а собаки так і кинулися знову до скрині, так її лапами деруть та тягнуть насеред хати. (А в тій скрині та знову

змій сховався, як побачив, що царевич вертається додому із Чуйком і Буйком).

— Та прожени отих проклятих собак! — каже сестра, лежачи на полу. — На біса ти їх понаводив сюди: ще й мене, недужу, з полу стягнуть та розірвуть.

Крикнув він на собак — вони посідали коло порога. Сам сів він на лаві, чи може там на ослоні й питає:

— Чи нема, сестро, часом чого пообідати? Я їсти хочу.

— Витягни сам собі з печі та й обідай, бо я не здужаю й підвестись. Як би ти мені достав лисиччиного молока, то я напилася б і зараз би мені полекшало.

— Добре, доставу. Підожди, пообідаю та трошки оддишу.

Ото достав він із печі, що там було, пообідав, забрав із собою Чуйка й Буйка й пішов лисиччиного молока доставати. Йде та й іде, коли дивиться — аж біжить лисиця. Він націлився в неї з кріса, тільки що хотів вистрелити, а вона й каже йому:

— Ей, Іване, царевичу, не стреляй мене, я тобі все дам, чого тільки тобі треба.

— Мені треба лисиччиного молока.

— Наше молоко — велика отрута... Лучче я тобі дам свого старшого сина: буде тобі більша поміч.

Забрав він із собою старшого сина лисиці і пішов додому. А там уже змій і підговорює його сестру.

— Гляди ж, — каже, — як брат твій прийде живий, то дошли його ще за вовчим молоком!

Не встиг він це сказати, коли гляне у вікно, аж іде царевич Іван і веде за собою лисицю. Він тоді під подушку; вона прикрила його зверху і сама лягла. Тільки-що брат одчинив хату, а Чуйко й Буйко так і кинулися до подушки. Вона як закричить:

— Оце понаводив собашні в хату. Ще мало своїх, ходиш по лісу, тільки збираєш. Уже котрий раз прошу, щоб молока приніс, так не послухавш. Як маєш водитися із собаками, то лучче б пішов та приніс мені вовчого молока; а то от колись не зможу і з полу злізти.

— Добре, добре, принесу. Підожди трохи, пообідаю та оддишу.

Пообідав і пішов вовчого молока доставати. Йде та й іде, коли дивиться — стоїть вовчиця. Він до неї з кріса націлився, а вовчиця і каже:

— Ей, Іване, царевичу, не стреляй мене: я тобі в пригоді стану. Скажи, чого тобі треба.

— Мені треба вовчого молока.

— Не дам я тобі, — каже вовчиця, — вовчого молока, бо наше молоко — велика отрута; а лучче дам я тобі свого старшого сина, то більша поміч буде.

Забрав він того старшого сина вовчиці й пішов додому. А змій як побачив у вікно, що йде її брат і за ним Чуйко, Буйко, заяць, лисиця й вовк, та не встиг і в скриню сховатися — підліз під піл та й сидить. А вона сіла на полу й ноги спустила до долу, щоб то його не видно було. Тільки-що брат одчинив хату, Чуйко й Буйко так і кинулися під піл.

— Та забори цих проклятих собак: ще мене з полу стягнуть та розірвуть.

Він крикнув на них, вони й посідали коло порога.

— Ти б, — каже сестра, — мені приніс ведмежого молока, я б напилася, то й одужала б. А то збіравш по лісу собашню, нащо й до чого? Хіба своїх у тебе мало? Ось понавдив повну хату, а я прошу молока, то й допроситися не можу.

— Та підожди вже — достану; не клопочи ти моєї голови: зараз пообідаю та трошки оддишу та й піду.

Пообідав, забрав із собою собак і пішов. Іде та йде, коли дивиться — із нори ведмідь вилазить, десь, видно, тільки-що проснувся. Він до нього націлився, а ведмідь і каже:

— Ей, Іване, царевичу, не стреляй мене: я тобі в пригоді стану; скажи тільки, чого тобі треба?

— Мені, — каже, — треба ведмежого молока.

— Не дам я тобі ведмежого молока, бо наше молоко — велика отрута, а лучче дам я тобі свого першого сина, то більша поміч буде.

Взяв він ведмедя та й пішов додому.

Бачить змії, що ніяк його не допроситься сестра, щоб він звіриного молока приніс (а змії хотів, щоб тим молоком вона його отруїла). — от і каже їй:

— Гляди ж, як прийде брат і не принесе молока, то ти пошли його в такий-то і такий сад, нехай він нарве там для тебе грушок і яблук.

Приходить брат у хату, а за ним повна хата звірини. Чуйко й Буйко нюхнули по хаті і зараз кинулись до скрині. Дряпають її лапами та гавкають.

А сестра лежить на полу та:

— Ох, ох, проси, проси... Боже мій, не... ох, ох... не допросишся. Навів собак повну хату, ніде й ногою ступити. Як казала, принеси молока — не послухав. Хоч би тепер змилювався та приніс мені з такого-то й такого саду грушок та яблук. Та хоч би утихомирив тих проклятих собак, бодай вони тобі всі виздыхали!

Крикнув він на собак, вони посідали коло порога. Сам він пообідав і пішов у той сад доставати грушок та яблук. Приходить у сад, струсив грушу, назбирав у платок грушок. Підійшов до яблуні, поліз і яблук нарвав там, скільки треба було, і вертається додому. Йде дорогою та й думає:

— Як же це я вліз у чужий садок, набрав грушок і яблук і додому йду? Неначе — злодій? Треба зайти до господаря та хоч сказати йому:

Ото надумався так собі і ходить по садку, думає, чи не знайде де-небудь господаря, або хоч сторожа. Коли дивиться, аж стоїть у садку дім. „Ото, — думає, — певно господар живе, зайду я туди.“ Одчиняє він двері, а до нього змії кинув огнем раз, кинув другий. Царевич йому й каже:

— Ей, нечиста сило, за що ти мене вогнем печеш? Я твого вогню не боюся, бо я вже печений. Чуйко, Буйко, беріть його!

Ті кинулися і в одну хвилину рознесли змія на кусочки. Тоді Іван царевич забрав яблука й грушки та й пішов додому.

Приходить, а сестра каже йому:

— Піди, братіку, там-то й там. Єсть там баштан і кавуни — по три пуди один — в ньому лежать. Принеси ще мені один кавун, мені здається, що як одну скибочку ззім, то зараз мені й полекшає.

— Добре, — каже брат, — подожди трошки, я пообідаю та оддишу.

Пообідав і пішов на той баштан. Аж справді кавуни такі здорові, як барилки лежать. Вирвав він одного кавуна і несе поперед себе. Дійшов до окопу й думає:

— Оце я взяв на баштані кавуна та йду, як злодій, нікому не сказавши. Треба піти та сказати хоч сторожеві, як господаря не знайду.

Йде, дивиться — стоїть дім (а там та змії жив); увійшов він у двері, а змії огнем кинув раз, кинув другий.

— Ей, злий духу, — каже царевич, — не печи мене: я вже печений. Чуйко й Буйко!

Чуйко й Буйко як кинулися, так в одну хвилину й рознесли змія на куски. Забрав царевич кавун і пішов додому. Приходить туди, а той змії уже в скрині сидить. Одчинив царевич хату, собаки так і кинулися до тієї скрині. Дряпають її лапами, що аж вікна дзвенять.

— Та вижени отих проклятих собак, якого це вони бісового батька возяться з тією нещасною скринею. В мене і так голова болить, трохи не розвалиться, а вони, прокляті, тут ще підняли крик.

Ото він обізвався до них — вони посідали у порога. Сів він за стіл і обідає, а вона йому й каже:

— Чула я од людей, що там-то й там єсть млин і в тому млині таке борошно, що як би я ззіла

коржа із нього кусочок, то зараз би одужала. Піди та принеси мені його хоч пригорщ!

Пішов він і за борошном. „Справді, — думає, — сестра слаба“!

А змії виліз із скрині й каже їй:

— Із млина вже твій брат не вернеться — там двері зачиняються й він пропаде в млині. А як-що часом вернеться й прийде додому, то я з ним буду битися. Як я його подужаю, то тебе тоді за жінку візьму, а як він мене подужає, то ти виріжеш із мене кусочок мяса, виймеш із роту зуби й напечеш пиріжків. Положиш зуб у пиріжок, і дай йому той пиріжок іззісти.

Ото пішов її брат у млин за борошном. Іде та й іде — коли зустрічає його чоловік на дорозі:

— Куди ти, чоловіче, йдеш?

— Іду, — каже, — в млин за борошном.

— Гляди ж, як набереш борошна в млині, то йди й не оглядайся назад, бо там млин на дванадцять осад і на дванадцять дверей зачиняється, і як ти оглянешся, то вони всі дванадцяттеро дверей зачиняться... Там ти й пропадеш.

Розійшлися вони. Пішов він до млина — млин одчинений. Зайшов він туди, набрав борошна і йде назад. Вийшов за двері та й глянув назад (хотів знати, чи йдуть за ним його собаки), а двері — хлоп, і зачинили собак. Іде він уже сам без своїх собак. Аж нагоняє того чоловіка:

— Здоров, дядьку!

— Здоров. А що, набрав борошна?

— Набрав, каже.

— А бач, я ж тобі казав, щоб ти, як будеш

вертатися з млина, не оглядався назад, а ти мене не послухав — оглянувся-таки. Тепер же йди додому та, гляди, — не хутко! Там по дорозі оддиш... там постій... там переночуй... Бо як прийдеш додому скоро, то тебе змії розірве — він там у твоєї сестри й живе. Як ти прийдеш додому обідати, то сестра його на той час сховав то в скриню, то під піл, то під подушку, а сама й ляже та стогне. Що ото тобі сестра не казала, куди вона тебе не посидала, — це все навчав її змії, щоб тебе в дорозі хто-небудь із світу згубив. Він сам, бач, боявся не так тебе, як твоїх собак! А тепер їх нема: в млині осталися, — так змії уже з тобою одним справиться! Гляди ж, не поспішай додому, бо буде тобі лихо!

— Добре, не буду поспішати. Спасибі вам за раду.

Пішов ото. Де оддише, де заночує, щоб загаяти час як-небудь. Приходить уже не скоро додому. А змії побачив, що він іде без Чуйка, Буйка. Вийшов до нього та й каже:

— Ну, тепер, Іване-царевичу, час мені з тобою побалакати. Я тебе, — каже, — ззім.

— Ей, не їж мене! Дозволь хоч обмити своє грішне тіло. А то як же ти мене будеш їсти? Я стільки-то й стільки днів був у дорозі, на мені тіло чорне, як на кабані, грязі наїсися більш, як мяса.

— Ну, — каже змії, — правду ти кажеш, іди ж та обмийся.

Пішов він, наносив у казан води, розложив під ним огню і гріє. А сорока прилетить, та все:

— Прилий, прилий!

От він візьме та й приллє водою вогонь. Як знов дрова розгоряться, то сорока прилетить та все:

— Прилий, прилий!

То він знову водою приллє вогонь. Грів-грів, а вода все холодна.

Змій не витерпів, прибіг, кричить, щоб ліз він у воду та мився скоріш. Поліз він у воду, вимився й каже:

— Дозволь же ще мені полізти на цей явір, що перед хатою стоїть; нехай я хоч із білим світом попрощаюся!...

— Ну, лізь уже лізь, прощайся! Та хутчій ізлазь, бо вже мені дуже їсти хочеться.

Поліз він на того явора, свиснув раз, свиснув другий раз, свиснув і третій раз — Чуйко й Буйко, заяць, лисиця, вовк і ведмідь так і прилетіли. Вони вже давно в млині двері погризли, та не знали, куди бігти; а то, як почули свист, зараз і прибігли. Прибігли, кинулися на змія — і кусочка не осталось од нього, так і рознесли його, поки Іван царевич ізліз із явора. А його сестра взяла скоренько кусочок мяса, вихопила з рота у змія зуб, у тісто заткнула — і в піч. Зліз брат з дерева і думає: „Перше ж я пообідаю, а після порахуюся із сестрою.“

— Чи є що обідати?

— Отам бери в печі! Ох, ох, ох! Боже ж мій, ох, ріже ж мене, ох, мучить мене; ох, не можу ж я піднятися, щоб тобі накрити! Ох, коли ж то я одужаю? Ох, за що ж це мене Господь такою тяжкою хворобою покарав?... У печі єсть борщ і пиріжків зо два, то бери та й їж, ох, ох!...

Таке витворяє, що неначе справді вмірає. Вона думає, що брат ще й досі нічого не знає, що вона його посилала за звіриним молоком, щоб його отруїти і за грушками й кавунами, щоб його там змії розірвали.

Ото брат наївся борщу, витяг з печі пиріжок, тільки-що вкусив зубами, а зміїний зуб як вискочить з пиріжка в лоб, брат неживий і покотився. Чуйко кинувся його рятувати, почав лапою гребти того зуба... Зуб вискочив із голови царевича та в голову Чуйка. Покотився й Чуйко неживий. Кинувся до Чуйка Буйко, давай лапою витягати із лоба той зміїний зуб... Зуб вискочив та в Буйка. Ото вже лежать утрюх неживі. Став ведмідь кихтями дерти зуб — вискочив зуб і його вбив. Підскочив до ведмедя вовк, гребнув лапою, зачепив зуба, — зуб вискочив із ведмедя та в лоб вовкові. Лежить і вовк неживий. Остався тільки заяць та лисиця. От лисиця хитра й каже:

— Ну, тепер твоя черга, чорте куций!

— Ні, ні, не моя, чорте довгохвостий!

— Та рятуй ти, чорте куций!

— Рятуй ти, чорте довгохвостий!

Торгувались-торгувались... Таки стало так, як хотів заяць.

Лисиця лягла за вовком та через спину лапою гребне та й назад гребне та й знову назад, думає, як зачепить зуб, то він вилетить у гору! Тільки все не попадає. Ото підняла вона голову.

— Ось то той зуб! — сама й думає собі: — От на цім місці як-треба положити лапу, самій схватися й після так дряпнути.

Та як дряпне — зуб вискочив та їй у голову. Так і покотилась лисиця. Остався тільки заяць і думає собі:

— Як би то так зробити, щоб вийняти зуб і самому не пропасти? Прикочу я до лисиці колодочку, а сам гарненько роздивлюся, в яке місце зуб застряв, сховаюся за колодочку та зза колодочки й буду виймати його. Як-що попаде в лапу, то не вб'є, а як одіб'є лапку, то буду й на трьох скакати. Адже ж часто буває так, що мисливці одбивають нашому братові ногу — живуть же вони якось і на трьох; так і я буду жити.

Ото побіг, знайшов десь на дривітні колодочку, прикотив її до лисиці. Кругом разів десять, роздивився, де той зуб... Сховався за колодочку й уші прищулив. Дряпнув раз, дряпнув другий — не вилазить зуб: зайчик маленький, так сили нема; а тут ще й не дістане добре: лисиця гладка, а в зайця передні ноги короткі. Скотив зайчик колодочку на лисицю й поставив її як-раз над зубом, сам став за колодочкою, прищулив уші, протяг лапку, дряпнув — зуб вискочив та в колодочку так загруз, що й не видно його звідтіля.

Зайчик такий рад, такий рад, що його зуб не вбив. Стрибав, стрибав по хаті й побіг у поле. Дивиться, — аж лежить у яру здохла корова й коло неї такого багато птиці, як комахні — кругом так і обліпили те стерво. Вліз заяць туди, в середину й сидить. Коли це прилітає орел і з ним орлята на поживу до того стерва. Тільки-що посіли їсти, а зайчик — за орля... й держить. Просив орел, щоб заяць оддав йому дитину; так ні, не дає.

— Як принесеш, — каже, — мені трохи живущої води, то тоді оддам.

— Дай же, — каже орел, — мені вязку бубличків, бо коло тієї криниці, де живуща й цілюща вода, кругом стоять з дручками маленькі діти й як почну брати воду, то вони мене вбють.

От заяць достав вязку бубликів, почепив орлові на шию. Полетів орел, тільки видно. Прилетів туди, розсипав коло криниці. Дітки кинулися збирати бублики, а він набрав живущої й цілющої води й полетів назад. Прилетів до зайця, оддав йому воду. А заяць розірвав орленя, по половині, помазав перше цілющою водою — обидві половинки зліпились до купи; помазав живущою водою — воно й ожило. Він тоді його пустив. Забрав воду й побіг до своїх. Прибіг туди, помазав живущою водою, помазав і цілющою — всі пооживали.

Тоді царевич прив'язав свою сестру до того явора, що стояв перед порогом, поставив перед нею цебер вугілля й другий цебер, щоб вона повний сліз наплакала; а сам пішов до свого батька.

Кобиляча голова.

Був собі дід та баба. У діда була дочка і в баби дочка; обидві вже були дівки. Дідової дочки баба не любила: все, було, лав її сердешну та знущався над нею та ще, було, й діда підцьковує, щоб гриз голову своїй дочці. Оце, було, підуть обидві дівки на досвітки. Бабина дочка все тільки жартує з хлопцями, поки ті й мички попадають і пряжу порвуть, а дідова дочка все робить — пряде там або що инше, а вже ні хвилиночки не згуляє. Оце ж уранці йдуть вони додому, дійдуть до перелазу, то бабина дочка й каже дідовій:

— Дай, я тобі, сестричко, починки подержу, поки ти перелізеш!

Та візьме та й оддасть їй починки, а бабина дочка мерщій ускочить у хату до матері:

— Дивись, — каже, — мамо, скільки я напняла. А та, сяка-така, усе тільки з хлопцями жартувала.

Матері того й треба — напуститься зараз на ту сердешну:

— Ти сяка й така! Ти й ледащо, ти й робити не вмієш!

А вона, бідна, вже тільки плаче.

Що далі, баба все гірше й гірше ненавидить свою пасербицю. Раз і каже дідові:

— Одведи таки та й одведи свою дочку в ліс: нехай її там звірюки ззідять. Вона, ледащо, не хоче нічого робити, — нехай пропадає.

Дід довго одказувався: жаль йому було дочки. Та що ти зробиш із бабою?... Вона й його добре держала в руках і він її боявся, як той ладану.

— Збирайся ж, дочко, та й ходімо, — каже дід.

А баба така вже рада, мов її на вилах підсадило: мотається так проворно по хаті та лагодить харчі.

— Оце ж тобі, дочко, й борошенця навязала: в одному узлику пшеничне — галушечку або що коли звариш, а оце пшінце на кулешик і сало.

Забрала вона ті харчі, заплакала та й пішла з батьком.

Ішли-йшли, дійшли до лісу. Дивляться — доріжка. Батько й каже:

— Ходімо ж оцією доріжкою. Куди вона нас приведе, там тобі й жити.

Пішли. Далеко вже одійшли од краю, а ліс густий, такий, що й не проглянеш. Коли це дивляться — пасіка й землянка.

Увійшли вони в землянку.

— Добрий день!

А дід встає з печі, та:

— Здорові, люди добрі!

Ото розпиталися там, що за люди й чого сюди забилися. Отак і так, розказують. І просить батько того діда, щоб прийняв його дочку.

— Та й зоставайся, — каже, — дочко, будемо тут удвох жити. Літом я буду у пасіці сидіти, а ти тут займеш собі огородець та будеш куйовдитися й на зіму дбати всячину. А зімою, хоч бджоли й забирають додому, а я все-таки тут живу, — то й буде нам з тобою охитніше, коли б твоя охота.

Батько перебалакав ще трохи з дідом та й каже дочці:

— Роздивися ж там, дочко, що тобі мати дала, та заходися — навари вечеряти, а я піду дровець урубая.

Кинулася вона до тих узликів, гляне: в одному — попіл, а в другому печина. Вона так і заголосила.

— Не плач, дочко, — каже дід, — піди в комору: у мене всячина єсть; набери борошна пшеничного й сала візьми та й навареш галушок.

Пішла вона, набрала борошна, замісила, затопила в печі й почала варити вечерю.

Дід пішов на ніч додому, в село: йому так треба було взяти уліків і де-яких харчів, — а батько їй сказав, що переночує цю ніч тут, а завтра раненько піде додому. Він сказав це тільки на те, щоб дочка не плакала. Вийшов із землянки, взяв колодочку, прив'язав до угла, а сам потяг додому.

Що оце тільки вітер повіє, то колодочка — стук-стук, а дочка в хаті:

— То мій батечко дровця рубає.

Знову вітер повіє, а колодочка — стук-стук, то вона:

— То мій батенько дровця рубає.

Уже й вечеря постигла, а батько не йде в хату. Ждала вона, ждала, далі думав:

— Піду, подивлюся, де він.

Вийшла, обійшла кругом хати — нема батька. А на дворі поночі, хоч око виколи... Вернулася в хату — не хочеться самій вечеряти. Походила-походила по хаті:

— Піду, — думає, — буду кликати: може хто озветься.

Вийшла, стала на порозі та й гукає:

— Ой, хто в лісі, хто за лісом, ідіть до мене вечеряти!

Не чути нікого. Вона й удруге:

— Ой, хто в лісі, хто за лісом, ідіть до мене вечеряти!

Не чути нікого. Вона й утретє гукає.

Це обізвалась кобиляча голова. Стукотить, гримотить, до дідової дочки вечеряти йде.

— Дівко, дівко, одчини!

Вона одчинила.

— Дівко, дівко, через поріг пересади!

Вона пересадила.

— Дівко, дівко, висади мене на піч!

Вона висадила.

— Дівко, дівко, давай мені вечеряти!

Вона подала їй вечеряти.

— Дівко, дівко, влізь мені в праве ухо, а в ліве вилізь!

Як заглянула вона в праве ухо, а там усякого добра і видно й невидимо! Чого там тільки й не було!... І убрання всяке, коні, карети, кучері. А золота та срібла! А грошей!...

— Бери ж, що тобі треба й скільки хочеш, — каже кобиляча голова, — це тобі за те, що ти мене слухала.

Вона набрала собі всякого добра й вилізла в ліве ухо; а голова так і загула, де й ділася, мов крізь землю провалилась...

Уранці вернувся дід. Увійшов у свою зем-

лянку — так куди! Ї не пізнати ні землянки, ні дідової дочки: в землянці, як у світлиці, прибрано та чисто, а дідова дочка сидить, як панянка пишна, убрана в шовкове плаття та в золото, а коло неї лакеї й служебки ходять і тільки вона очима проведе — вже й знають, чого їй треба. Як увійшов дід, вона зараз розказала йому все, що було, дала йому грошей:

— Оце, — каже, — дідусю, за те, що ти прив'язав мене, нещасну сироту.

Потім звеліла запрягти карету й поїхала до свого батька. Її там не пізнали і як уже вона розказала все, то мачуха аж об поли вдарилась. Вона, бач, думала її із світу зігнати, а тут зовсім не так вийшло... Погостювала дівчина трохи, дала батькові грошей та й поїхала в місто. Купила там собі будинок і зажила панією.

Як тільки вона поїхала, баба давай торочити дідові:

— Одведи та й одведи й мою дочку туди, де була твоя: хай і вона стане такою панією.

— Та нехай же збірається: я одведу.

Баба зараз налагодила харчів — не попелу та печини, як дідовій дочці, а борошна, пшона і всяких ласощів. Поблагословила дочку:

— Слухай же, — каже, — батька: куди він ве-
стиме, туди й іди за ним.

Пішли. Увійшли в ліс. А ліс темний-темний, дуби такі грубі, що чоловік не обніме і хоч би де стежечка, так немов там ніколи людська нога не була, аж сумно якось.

Ішли-йшли, дивляться — стоїть хатка на курячій ніжці. Вони увійшли в ту хату.

— Помагай Біг!

Не чути нікого. Заглянули на піч — нікого.

— Ну, залишайся ж тут, дочко, а я піду тобі дровець нарубую, а ти тут поки звари вечеряти.

Вийшов і знову прив'язав до угла колодочку а сам потяг додому. Вітер повіє, то колодочка — стук-стук, а бабина дочка в хаті:

— То мій батенько дровця рубав.

Наварила вечеряти. Жде-жде батька — нема. От вона вийшла та й гукає:

— Ой, хто в лісі, хто за лісом, ідіть до мене вечеряти!

Не чути нікого. Вона вдруге, — не чути. Встретє — це стукотить, гримотить кобиляча голова.

— Дівко, дівко, одчини!

— Не велика пані — сама одчиниш.

— Дівко, дівко, через поріг пересади!

— Не велика пані — сама перелізеш.

— Дівко, дівко, висади мене на піч!

— Не велика пані — сама вилізеш.

— Дівко, дівко, дай мені їсти!

— Не велика пані — сама візьмеш.

— Дівко, дівко, влізь мені в праве ухо, а в ліве вилізь.

— Не хочу.

— Коли ж ти, — каже, — не хочеш мене слухати, то я тебе ззім.

Ухопила її, полізла на піч, сховалась аж у самий куточок та й іззіла її. Кісточки зібрала в торбинку й повісила на жердочці.

А баба жде дочки. Ось-ось, як не видно, — приїде в кареті панночкою...

У баби була сучечка, бігає коло хати та й дзявкотить:

— Дзяв, дзяв, дзяв! Дідова дочка, як панночка, а бабиної кісточки в торбинці.

Баба слухала-слухала, розсердилась, перебила сучечці ногу. А сучечка скакає на трьох ногах та знову своєї.

— Дзяв, дзяв, дзяв! Дідова дочка, як панночка, а бабиної кісточки в торбинці.

Баба перебила їй і другу ногу. Не вгамувалася сучечка — дзявкає та й дзявкає, аж поки поперебивала баба їй усі лапки. Вона тоді вже качається, а все-таки своєї — дзяв і інше... Розсердилася баба й убила сучечку:

— Оце тобі, — каже, — за те, щоб не віщувала, проклята личино.

Увійшов дід у хату.

— Піди таки та й піди, діду, навідайся до моєї дочки: може її вже й на світі немає.

Пішов дід. Знайшов ту хатку, де кинув бабину дочку; увійшов — нема нікого. Він заглянув на піч — там висить торбинка... До торбинки — повна кісток.

— Правду, бачу, казала катова сучечка, — сказав він.

Прийшов додому, показав бабі кісточки. Баба давай його лаяти:

— Ти, сякий-такий, нарошне оддав її звірюкам, нарошне із світа зігнав.

І не було вже сердешному дідові просвітку до самої смерти...

**Про дівчину, що як кашляне, то золото падає,
а як заплаче, то жемчуг сиплеться.**

У якомусь царстві, у якомусь господарстві то було і це не казка, а щира правда, — казка буде назаду.

В місті жила собі вдова й мала вона сина й дочку. І було собі два брати: багатий і бідний. Бідний пішов до багатого грошей позичати.

— Позич мені карбованця.

— Дай, — каже, — поручника.

— Якого ж я тобі поручника дам? Хто за мене поручиться? Я бідний.

Думав-думав, прийшов додому, зняв святого Миколая і пішов.

— Оце, — каже, — мій поручник, цей за мене поручиться.

— Ну, як Миколай за тебе поручиться, то я тобі дам.

Позичив він йому карбованця, а той умер. Приходить багач до нього за грошима, а він на лаві лежить.

— Хто ж мені тепер гроші верне?

Узяв, зняв Миколая і того мертвого взяв і каже:

— Повезу на базар, продам обох: може, чи не вернуться мої гроші...

Возить він по базарі — ніхто не хоче купувати. Миколая купив би хто, але він не хоче продавати

одного. Ніхто не хоче купувати обох. А вдови синок бігає по базарі; побачив того чоловіка і побіг до матері:

— На базарі, — каже, — мамо, возить чоловік Миколая і мертвого чоловіка: куплю я, мамо!

— Що ти, синку, будеш робити з мертвим чоловіком?

— Мертвого, — каже, — поховаю, а Миколая поставлю у себе на стіні.

Вона його поблагословила. Він побіг на базар, побачив того чоловіка.

— Що тобі за мертвого і за Миколая?

— Карбованця! — каже.

Він прийняв, дав.

— Ну, вези ж, — каже, — за мною.

Привіз додому. Миколая поставив у крамниці в своїй на стіні, зробив труну й похоронив того чоловіка, як батька рідного.

За якийсь час святий Миколай об'явився до нього стариком. Говорить:

— Прийми мене до крамнички; я тобі в пригоді стану.

— Пождіть, — каже, — дідусю, я піду матері спитаюся.

Приходить додому й каже:

— Приходив до мене дідок і прохав, щоб я його до крамнички прийняв.

— На що тобі, синку, він здався?

— Може я куди схочу побігти, от він і буде сидіти в крамниці та буде помагати торгувати.

— Ну, Боже тобі благослови!

Він побіг і прийняв його. Як почали торгувати, —

то дрібними товарами торгували, а то вже стали і великі закуповувати. Вже святий Миколай усе добро від багатого, що продав Миколая, перетасив до нього. А в того хлопця були два дядьки — теж купці сильні, багаті. І ходять вони кораблями по морі, а в нього немає кораблів. Святий Миколай і каже:

— Піди, — каже, — до мами, поблагословися: нехай нам дозволить корабель справити.

А мати й каже:

— Де ж нам стільки грошей набрати, щоб корабель справити?

— Мамо, — каже син, — старий мені помагає так, що в мене золота в крамниці такого, що я й перелічити не можу.

Справили вони корабель, а Миколай каже:

— Піди, сину, до дядька, нехай і тебе прийме із собою, як буде їхати за товарами.

Понагружували вони кораблі пшеницею; у дядьків по два кораблі, а в нього один. Поїхали, а він узяв із собою того діда. Треба їм приїхати до такого міста, де під мостом сидить змії і бере десятину. А в тому місті король такий, що видає товари і каже:

— Хто може в церкві переночувати, той набере собі товару, якого сам захоче.

Тепер зібрались купці-дядьки і радяться:

— Кого ж нам першого послати в церкву ночувати? Пошлем ми свого небожа: він молодий, нежонатий, — пошлем його.

Той прийшов до свого батька (бо він святого Миколая батьком називав) та й каже:

— Посилають мене дядьки у церкву ночувати: чи йти чи не йти?

— Іди, — каже, — тільки набери із собою пів пуда гнічених слив і як увійдеш у церкву, то до самого віттаря посип їх аж до себе, а там стань насеред церкви і читай, Богові молися.

Війшов він у церкву, зробив так, як йому казав святий Миколай, — його взяли, замкнули. Змії у половині ночі виходить. Дивиться — сливи. Він узяв одну, покоштував — добра. Доти їх їв, доти їв, поки півень заспівав. Остався хлопець живий. Приходять уранці, випускають його. А на другу ніч уже треба другому йти — вже треба йти старшому дядькові. Боїться й той, просить небожа:

— Що ти, сину, візьмеш із мене, що підеш за мене в церкву переночувати?

— Почекай, — каже, — дядьку, — треба перш піти до батька та спитати, що він скаже.

Пішов. Розказав йому. А той каже:

— Як дасть тобі дядько один корабель, то йди, переночуєш і другу ніч.

Пішов він до дядька й каже:

— Як дасте, дядьку, один корабель, то переночую.

— Дам, — каже, — забірай корабель зо всіми товарами, які є, тільки переночуй.

А святий Миколай і сказав йому:

— Як будеш іти в церкву, то купи вже пуд гнічених слив, бо тепер змії голодний.

Пішов небіж у церкву, сливи розсипав і знову став собі посеред церкви і Богу молиться. В половині ночі змії — знову; кинувся до тих слив, —

добрі йому показалися. Як почав він їх їсти, як почав він їх їсти — і половини не виїв, півні за-співали — сховав він. Уранці одчиняють двері: вийшов небіж, узяв у дядьків корабель. Ото вже має два кораблі. На третю ніч другий дядько просить. А святий Миколай і каже йому:

— Іди, сину, тільки накупи вже слив півтора пуда, бо змії уже дуже голодний.

Переночував. Побачив його король, полюбив його й каже:

— Як знайдеш ти мені де-небудь дівчину таку, щоб мені за жінку була, то я тобі оддам половину свого королівства.

— Єсть, — каже, — у мене сестра, ще краща за мене і така: як кашляє — золото з рота падає, а як плаче — жемчуг з очей сиплеться. Я ту сестру представляю вам.

Дав йому король ще один корабель. Він і поїхав у свою землю. А дядьки сердяться на нього, що такий молодий був та їх так хутко заломив, остались вони дурнями.

Пішов уже од нього святий Миколай: уже одслужив йому за те, що він його купив — наділив його добром доволі. А він приходить до матері й говорить:

— Мамо, — каже, — одвезу я свою сестру такому-то королеві за жінку.

Плаче сестра.

— Я, — каже, — молода; жалко мені буде вас; я буду скучати за вами. Єсть у нас баба, й у неї єсть дівчина за слугу; дайте мені їх обох, щоб я там на чужині не так скучала за вами.

Прийшов він до інших купців та й радиться, як її одправити по воді.

— Вона ще зроду не бачила такої сильної води, а то ще заслабне.

Нарадилися вони — одправити її суходолом, по почтах, а сам він поїхав морем. Узяла вона бабу й дівку і приїзжають до станції. Тепер сіли вони на другу пошту й приїхали до третьої пошти. Тепер їм попався негарний чоловік кучер. Баба до нього й каже:

— От як би ти був слухняний, щоб її із світу звести.

Підїзжають вони під гору. Баба й каже до дочки:

— Злізьмо, нехай кучер сам їде, а то тепер парно, коням важко: ми підем пішки.

Повставали всі три й ідуть. Баба й каже:

— Зверни, дочко, в лісок. Дивися, які гарні квітки ростуть: нарвемо на втіху.

Підходять далі — ще кращі квітки; підійшли ще далі — ще густіший ліс. Панна побачила дуже гарну квітку й захотіла її собі взяти, а прислужниця собі її побачила й завелися коло тієї квітки. Панна взяла ту прислужницю та й пхнула. Баба то й вгледіла.

— Що це ти її торсаєш?

Ударилася панну й каже:

— Убиймо її.

А дочка каже:

— Ні, повиймаймо їй очі, то вона сама в лісі пропаде.

От вони повиймали їй очі, пустили її в ліс,

а сами побігли на гору, посідали на візок і поїхали. Баба дала двадцятьп'ять карбованців кучерові за те, щоб він мовчав.

Приїхали вони до царя. Цар дивиться: думає, що вона дуже гарна, аж вона й зовсім погана. Дивиться він: вона капає — і з рота золото не падає. Він бачить, що його обдурили, дуже розсердився на її брата, що казав: як його сестра плаче, то жемчуг з очей капає, а як говорить, то золото з рота падає; а це зовсім не така. Розгнівався він дуже і посадив його в тюрму.

А та сліпа ходить по лісу рік, ходить два, гола вже стала, а Бог усе смерти не дає.

Король з тією прислугою вже здружився й живе з нею. А та темна, як ходила по лісу та впала в яму та так, як мати народила... Усе плаче, а жемчугу вже купа.

А там пасли хлопці овець і скот. Чують вони, що щось плаче й не знають, де. От один кинув товар, пішов шукати. Коли дивиться — аж дівчина — не дівчина... Сидить і плаче і купа жемчугу коло неї. Прибігає він до батька свого й каже:

— Тату, я знайшов у ямі щось таке, лежить, наче дівка яка — й коси розпустила, а коло не, якесь біле намисто.

— А ходім, дитя моє. Де вона?

Прийшли. Вона сидить. Він її закликає.

— Не закликай мене: я така православна, як і ти. Витягни мене звідціль — велику нагороду матимеш.

Приводить він її додому. Вона така гарна, тільки

все плаче і наплакала жемчугу цілу купу. Вона його вважає за рідного батька.

— Тату мій любий, несіть оцей жемчуг у місто, продайте й накупіть мені різного шовку.

Поніс батько у базар, продав, купив шовку і приносить додому. Вона, сліпуючи, зробила верстат і виткала хустку. Таку хустку виткала, що ніхто не може їй ціни зробити.

— Несіть, — каже, — тату, цю хустку і хто дасть за неї око собі виколоти, тому й оддасте.

Поніс він у місто та ніхто не хоче дати за неї виколоти око, сміються з нього, як з дурня та й годі. Йде він попри королівський дворець. Королева — у вікно і вгляділа його. Що він таке гарне несе?...

— А заверніть того дідка!

Люди завернули його.

— Продаєш, діду, хустку?

— Продаю.

— Що дати?

— Дайте око виколоти.

— Що, ти здурів, чи що?

— Ні, — каже, не здурів, а такий мені приказ єсть.

Вона згадала, що в неї єсть пара тих очей, що виняла у дівки — вже сухі.

— Єсть у мене, — каже, — око, тільки вже засушене.

— Нічого, — каже, — давайте, давайте!

Взяв він те око, приніс додому й оддає дівчині. Вона око вхопила, познала, що то її, і просить батька, щоб прикликав до неї головного

лікаря. Приходить лікар, помазав око маззю, притулив до неї, — воно так і вросло. Лягла вона спати і, як устала, побачила тим оком світ божий. Почала вона знову плакати. Наплакала другу миску жемчугу.

— Несіть, тату, знов його продавати, — каже вона, — та купіть мені шовку ще кращого.

Поніс він той жемчуг, продав, купив шовку і приносить до неї. Вона сіла і виткала рушник ще кращий того.

— Нате, батьку мій, несіть. Хто дасть за нього око, тому оддасте його.

Йде він знову попри королівський дворець. Жінка короля його побачила й каже:

— Що ти хочеш за цей рушник?

— Око, — каже.

— Що ти, здурів, чи що?

— Ні, — каже, — не здурів, а такий приказ дістав.

— Єсть у мене ще одно око сухе; хочеш — бери! — каже.

— Давайте й сухе.

Взяв він те око, приніс додому, оддав їй. Вона й пізнала, що то її око.

— Тату, — каже, — покличете мені лікаря.

Він покликав. Той помазав око маззю, притулив. Воно так і вросло. Вона знов лягла спати. Прокинулась на другий день і побачила світ божий. Зробилась вона ще краща і як капляне, то золото падає, а плаче — жемчуг сиплеться. Стали купці до неї зїздитися, стали їй багато грошей давати.

— Благословіть, — каже вона раз до батька, — збудуйте мені в місті дім.

І збудувала вона такий дім, щоб і їсти і пити можна було: щоб були всякі наїдки, всякі напитки і як хто прийде, щоб мав там їсти й пити без ніякої заплати.

Ідуть два козаки, дивляться — дім гарний і на ньому надпись: „Їсти й пити без плати“. Як же ж тут до нього не зайти? Підходять під дім. Не знають, як до нього війти. Один підійшов, подзвонив. Вона зараз і вибігла, бере їх за руку:

— Позвольте, — каже, — панове. Беріть чаю, вина, чого хочете.

Саджає їх за стіл. Їдять вони та пють. Розгулялись так, що й забули, куди їм треба було йти. І були вони там три дні. Прохмелились вони та й думають: „Ой, Боже мій, що ж це ми наробили! Ми ж нагуляли не на тридцять, не на п'ятьдесят карбованців. Чим же ми заплатимо, що ми такі бідні?“

От вони й кажуть:

— Пані, чим же ми вам дамо плату?

— Нічого не треба, — каже вона.

— Нас у тюрму посадять, як ми звідціль вийдем.

— Не бійтеся, — каже, — нічого не буде.

І за ними вже погоня, вже барабани бють, що нема двох рядових третій день. Ідуть вони та й здибались із сторожами. Ті схопили їх.

— Де ви були? — питають.

— Ми ніде не були, а були в тім домі, що ніхто про нього не знає: там можна їсти й пити без плати.

Ті не ймуть їм віри. Посадили їх у тюрму. Старшини поїхали в той дім.

— Поїдемо. Чи то правда, що вони кажуть? Мабуть вони брешуть?

Поїхали старшини. Приїхали. Дивляться дім — і на ньому надпись: „Їсти й пити без плати“. Вони задзвонили. Вона зараз і вибігла.

— Позвольте, панове, сюди.

І повела їх, посадила за другий стіл і дає їм їсти й пити. І питають вони її:

— Чи були тут два козаки?

— Були й гуляли тут три дні.

От вони загулялися до того, що й забули, що їм треба йти. І просиділи три дні. Вийшли вони й випустили козаків. Ото вже про те знає найстарший, той, що у короля, дворецький. І всі вони туди ходять. От ті, що коло короля, кажуть:

— А ну, й ми підемо туди.

Як поїхали, то й просиділи там теж три дні король тут кличе слуг, — нема нікого: тільки він та вона та мати. Королеві й доносять.

— От, — думає, — поїду й я: що вони там роблять?

Поїхав король. Дивиться — надпись: Хто уві-йде їсти й пити, без плати буде накормлений і наповнений“.

Король увійшов. Вона вибігла, взяла його за руку й посадила за стіл. Король просидів там до вечора. Слуги його повтікали. Він і полюбив її, що вона така гарна і просить її, щоб вона прийшла до нього в палату. Увечері приїжджає він за нею в колясці і забрав до себе. І все дивиться на неї, що вона така гарна, така гарна, що він надивитися на неї не може. І просить він, щоб

вона й завтра знов до нього прийшла. Вона й каже:

— Як накажеш ти, щоб ні в місті, ні на вулиці, ні в твоїм домі не було сторожі, то тоді я прийду.

І наказав він, щоб ніде не було сторожі.

Королева дозналась, що вона там була і каже своїм слугам:

— Як тільки вона прийде на другу ніч, то щоб ви її вбили. Глядіть же, вбийте, а то, — каже, — в тюрму посаджу!

Ото переночувала вона й уже знає, що на ту ніч буде вбита. І каже вона до свого батька:

— Глядіть же, щоб ви в такому-то часі прийшли на таке-то місце, я там нежива буду лежати. Візьміть мене й занесіть у королівський двір і положіть проти ґанку.

Увечері присилає король знов за нею. Вона їде, хоч знає, що вбита буде. Пізно ввечері одвозять її королівські слуги. Саджають її в коляску. Повезли її. Один слуга скочив та й ударив її в груди. Вона кашлянула та й золото вискочило й стало їй у горлі. Вона й не вмерла, тільки золото дух захопило. Приходить до неї батько. Взяв її. Сторожі нема ніякої. Він положив її перед ґанком. І стала коло неї золота труна й обгороджена золотими штахетами, на три ступіні й чотирі стовпи. На тих стовпах чотирі живі орли і в штахетах двері заперті на замок і надпись: „Сюди увійти може тільки король. Як хто инший підійде, то орли із стовпів падають і вбивають“.

Рано дивляться, що таке перед ґанком! Усі дивуються, звідки воно взялось. Вийшов сам король, прочитав надпись, увійшов туди й дивиться: лежить та красавиця. І почав він гірко ридати. Якось струснув її король — вискочило в неї золото з горла, стала вона жива. Бере він її за руку й іде в кімнату. І стала вона перед ним гірко плакати, а з очей падає жемчуг, вона капляє — падає золото. І він догадався. Вона йому каже:

— Де це мій брат тепер?

Король уже догадався, що її брат у темниці. А то вже й забув про нього. Послав він своїх слуг, щоб випустили його із темниці, повели у парню й вимили гарно. Приходить брат до сестри й вона розказує йому, де то її стратили і як то було.

Король попривязував свою жінку й її матір до жеребців косами до хвоста і пустив їх у степ. Побігли вони в степ і де вдариться котра з них головою — могила. До тої пори їх коні носили, поки їх кости не розтрусились.

Тоді король на тій одружився. Стали вони жити і постолом добро возити. Як почали вони пити та гуляти та з гармат стріляти, то й я там був, мед-вино пив, по бороді текло, а в роті не було: як стрельнули мене з гарматки, то залетів я сюди в хатку та тепер тут сижучу.

Песинський, жабинський, сухинський і золотокучеряві сини цариці.

Був собі чоловік та жінка і мали вони собі три дочки. І такі були ті дочки погані, що гидко й скіпками їх узяти, а найменша, так така ж гидка, така гидка — шкварклива, низенька, бровата, губата, вирячкувата...

Пішли вони всі три сорочок прати на річку. Коли на тій річці плаває царевич. Одна каже:

— Це Бог плаває.

— Де там тобі Бог? Це цар плаває, — каже друга.

А третя каже:

— Ох, ні, сестрички. Це плаває царевич.

Старша каже:

— Коли б мене той Бог узяв, то скільки у нього є людей, я всіх би вигодувала одним окрайчиком хліба.

— Коли б мене, — каже друга, — цей цар узяв, то я б усе військо його одягла одним аршином.

— Коли б мене, — каже третя, — той царевич узяв, то я б йому дванадцять синів привела із золотими кучерями.

Почув це царевич, підіхав та й каже:

— Здорові були, дівчата! Боже поможи!

— Здорові, спасибі!

— А де ви тут, дівчата, живете, що на цю річку прийшли сорочок прати?

— А там, — кажуть, — ми живем, де зіма з літом стрічається.

Він собі думав-думав та питає:

— Як же, — каже, — це так?

— Та так: зіма ховзається, а літо котиться.

Приїхав він додому, сів і думає:

— Де ж оце та зіма з літом зустрілась? Поїду, пошукаю!

Осідлав коня і поїхав.

Їде та й їде... Коли дивиться — аж під хатою стоїть віз і сани стоять.

— Оце ж то, бачиться, та зіма з літом! — думає він собі. — А ну я зайду в хату і подивлюсь. Ще й розпитаю людей.

Зайшов він у ту хату, аж сидять дві дівчині. Він поздоровкався. А дівчата побачили, пізнали його та й кажуть одна до другої:

— Оце, — каже, — сестричко, певно прийшов сватати. Це він почув, як ми балакали тоді, як сорочки прали. Котру ж це він буде сватати?

А та сидить на печі та й не чує й не бачить.

— А що, дядьку, — питає царевич, — де твої дочки? Я приїхав до тебе сватати.

— Де ж таки! Щоб цар та прийшов до мужика дочки сватати? Це ви, — каже, — з мене смістесь.

— Ні, покажи, покажи!

— Ось, — каже, — дві та ще одна на печі. Устань лише, Марусенько!

Вона встала з печі.

— Оце, — каже царевич, — моя буде! Будеш тепер моїм тестем.

Узяв він її із собою, привіз додому. зараз повинчався. Прожили вони удвох днів з п'ятнадцять. А йому треба їхати на службу, обізжати царство своє. От він, одіжжаючи, і каже своїй бабі (там у нього така баба служила):

— Гляди ж, — каже, — щоб ти мені догляділа жінки моєї.

Наказав бабі і поїхав. Привела цариця на світ дитину. Та баба завязала цариці очі, золотокучерявого сина вкинула у криничку, а їй підкинула собачку.

Їде царевич, а та баба його й стрічає:

— Казала ваша жінка, що приведе золотокучерявих синів, а вона песинського привела.

— Нехай, — каже, — буде!

Пожив він ще п'ятнадцять днів. Одіжжає царевич знов на службу і знов загадує бабі доглядати жінки.

Поїхав царевич на службу. Породила жінка сина. Баба їй очі завязала, сина золотокучерявого вкинула в криницю, а жабу підкинула.

Їде царевич додому, а вона й стрічає:

— Казала ваша жінка, що буде синів золотокучерявців водити, а тепер привела жабинського.

— Нехай, — каже, — й це буде.

Пожив він трохи ще з нею. Їде той царевич знову своє царство оглядати й наказує бабі:

— Гляди ж, бабо, до третього разу що буде!

Прийшов час, привела вона на світ сина золотокучерявця. Баба завязала їй очі, сина золото-

кучерявця вкинула у криницю, а їй підкинула дитину суху, суху та погану.

Приїздить царевич, а баба його й стрічає:

— Казала ваша жінка, що буде синів золотокучерявців водити, аж вона привела одного песинського, другого жабинського а третього сухинського.

Прийшов царевич, подивився на ту дитину, — аж воно сухе-сухе та погане таке, лишечко...

Збірає царевич усіх своїх начальників і радяться, що їй зробити за таких кучерявців-синів. Один каже: „Зарубаймо“; другий каже: „Повісьмо“; третій каже: „Розстріляймо“; а четвертий каже: „Ні, забем її у смолу бочку та й пустім на воду“.

От вони взяли зробили смолу бочку, положили її туди з її синами. Забили й пустили на море. Плавала вона по морі скільки там днів. Виголодався песинський. Стала вона його годувати. Він обперся в дно ногами, дно й вискочило. Повилазили вони всі на берег — ну, що робити? Давай собі строїти горниці і через море песинський, жабинський і сухинський зробили міст скляний аж у друге царство.

Їдуть чумаки. Та вдова і просить їх до себе.

— Заїдьте, браття, до мене наїстись і напитися і на моє диво подивитися.

Заїхали ті чумаки. Вона їх нагодувала, напоїла і каже:

— Їдьте цим мостом, куди вам треба. Вам ніякої пригоди не буде.

Поїхали вони через той міст, а песинський і

біжить за ними віддалік! Стрічає їх цар і питається:

— Ви, браття, далеко їзжали; яке диво видали? Скажіть і мені!

— Е, — кажуть, — ми бачили диво! Наверх Лебедина та поставила горниці вдова, а в тієї вдови та аж три сини: один песинський, другий жабинський, третій сухинський. Оце вони, — каже, — зробили міст аж сюди.

— Певно моя жінка, — каже царевич.

Виходить його баба-послужанка та й каже:

— Царевичу! Десь та не десь та така яблунька єсть — срібне яблучко, золоте яблучко. Як удариться яблучко об яблучко, то так, як орґани грають.

Той собачка як побіжить, вислухавши це, викопав ту яблуньку, приніс додому і посадив коло вікна. Приїхав той царевич туди, аж нема яблуньки: збрехала баба.

Їдуть знов чумаки. Та вдова і просить їх до себе:

— Зайдіть, — каже, — чумаченьки, до мене наїстись і напитися і на моє диво подивитися. А хто питатиме, то й людям розкажете.

Наїлись вони, напились і поїхали через той міст. А собачка за ними побіг. Переїхали вони міст. Стрічає їх царевич:

— Ви, браття, далеко їзжали, яке диво видали-скажіть і мені.

— Е, — кажуть, — ми бачили диво! Наверх Лебедина поставила горниці вдова. А в тієї вдови та три сини; один песинський, другий жабин-

ський, а третій сухинський. Золота яблунька у віконця росте — золоте яблучко, срібне яблучко. Як удариться яблучко об яблучко, то так, як органи грають.

Вийшла баба-послужанка та й каже:

— Царевичу! Десь та не десь, та такий кабан єсть — іклами оре, упи́ма сі́в, хвостом волочить, за ним дощ мочить, поза́д його жне́ться і в копи кладеться, і готове в клуню везуть.

Собачка почув, побіг по свого брата сухинського: узяв брата, пішли, піймали того кабана, привели додому. Поки́ль царевич пої́хав, так вони вже й прикували його. Пої́хав царевич — нема кабана: збрехала баба.

Їдуть ізнов чумаки. Та вдова знов їх просить:

— Заї́дьте наї́стись, на́питись та й на моє диво подивитися. Хто спитає, то й лю́дя́м похва́литися.

Вони заї́хали, наї́лись, напи́лись; ви́про́вожає вона й каже:

— Ї́дьте цим мосто́м; ва́м ні́якої пригоди не буде і ви дої́дете, куди ва́м тре́ба.

Їдуть вони, а собачка за ними біжить.

Стрічає їх цар:

— А що, — каже, — браття, ви далеко їзжали; яке диво видали, скажіть і мені.

— Е, — кажуть, — ми бачили диво! Що такого дива ніхто не бачив... Наверх Лебедина та по-строїла горниці вдова. А в тієї вдови та три сини; один песинський, другий жабинський, а третій сухинський. Золота яблунька у віконечка росте — срібне яблучко, золоте яблучко, як удариться яблучко об яблучко, то так, як у органи грають.

Такий кабан стоїть, що іклами оре, ушима сіє, хвостом волочить, за ним дощ мочить, а позаду жнеться і в копи кладеться, і готове в клуню возять. Там, — каже, — такого багато стиртів стоїть! Так скільки ми по світу їздили, та ще не бачили такого багато хліба, як там.

Виходить із хати баба-послужанка і каже:

— Царевичу! Десь та не десь, — каже, — така криничка єсть, а в тій криниці та три сини золотокучеряві. Як би ви, царевичу, поїхали та собі їх дістали.

Той собачка почув та побіг додому, забрав своїх братів та й побіг до криниці. Прибігли вони до криниці; сів жабинський під льодою, а песинський і сухинський зробили яблучко з льоду та й качаються. От із криниці і вискакують три хлопчики тілом біленькі, личеньком румяненькі і золотії кучерики вються. А жабинський: ляп, та й зачинив льодою — ті золотокучерики й остались. Забрали вони тих золотокучериків за руки і повели їх до матері. Привезли додому. Мати зраділа, як побачила й пізнала їх. Поїхав царевич — уже не застав: одурила проклята баба.

Їдуть знов чумаки. Та удова і каже їм:

— Заїдьте до мене, чумаченьки, наїстись і напиться і на моє добро подивитися. Хто спитає, та й людям розкажете.

Наїлись вони, напились і поїхали через той міст. Аж стрічає їх царевич і питає:

— Ви, браття, далеко їзжали, яке диво видали, скажіть і мені.

— Е, — кажуть, — ми бачили диво, так диво!

Скільки не їздили, скільки ми не ходили, а ще такого дива нігде не бачили. Наверх Лебедина поставила горниці вдова. А в тієї вдови та три сини: один песинський, другий жабинський, а третій сухинський. І коло хати стоїть яблунька — срібненьке яблучко, золоте яблучко. А як удариться яблучко об яблучко, то так, як у органі грають. Стоїть кабан на цепу, іклами оре, ухами сіє, хвостом волочить, за ним дощ мочить, а назад його жнеться і в копи кладеться, готове в клуню возять. Привели від кринички трьох золотокучерявих синів, тілом біленьких, личком рум'яненських...

— Ах, — каже царевич, — це ж моя жінка.

Виходить баба, а він і каже:

— По чім би ти, бабо, знала, як би ти їх не ховала в криницю? Псецьких, жабецьких, сухецьких моїй жінці попідкидала.

Бачить баба вже тоді, що не обдурить царевича та й каже:

— Правда, царевичу.

Загадав той царевич, щоб ту бабу привязали до коня та й пустили в поле. А сам поїхав через той міст до своєї жінки та й там і живе.

Царевич — на потилиці зізда, а на лобі місяць.

Був собі чоловік і жінка й було в них двоє дітей: хлопчик і дівчинка. Умер їх батько, а далі й мати вмерла; остались вони круглими сиротами. Брат був старший, а сестра — менша. От, як дійшов він уже в літа і каже сестрі:

— А що, сестро, чи не лучче б мені одружитися? Тоді й тобі лучче б було жити на світі.

— Е, ні, — каже, — братіку! Ти перше постав хату та тоді й женися, як уже зовсім хата буде готова.

От брат поставив хату, сестра її обмазала, спорядила як слід та й каже братові:

— Тепер посилай старостів, до кого хочеш: тепер і господар оддасть за тебе свою дочку.

Послав брат старостів, висватали вони дівчину, одгуляли весілля і живуть собі у трьох. Він же з ними гарно живе, а баби то так між собою, як собаки, гризуться. То за миску, то за ложку, то за черепок який заведуться й гризуться цілий божий день. Оце лаються, лаються й почнуть одна одну за коси тягати і поти возяться, поки хто не надійде та не розборонить їх. Замужня як розсердиться, то зараз і каже:

— Гляди ж, сяка-така дівко, я тобі за це одячу! Ти думаєш в-осени замуж вийти — чорто-

вого батька вийдеш! Я тобі пороблю так, що тебе й до самої смерти ні який біс не візьме і поси-вієш, проклята дочко, дівкою і здохнеш дівкою...

Ото прожили вони з рік — знайшлась у них дитина; а та жінка вбила свою дитину і звернула на дівку:

— Це, — каже, — вона... вона, проклята! Я вже її добре знаю, гадюку! Вона мене трохи в могилу не положила. Бувало рідко такий день мине, щоб вона не вплелася мені в коси...

Таке почала верзти урядникам, що вони й справді подумали, що дівка вбила дитину. Та, бідна, божиться, кленеться, що не вона: не вірять.

— Брепеш, — кажуть, — уже б батько або мати свої дитини не вбивали — то своя кров.

І почали радитися, яку б їй за це кару при-судити.

— Засадім її, — каже один, — у тюрму.

— Що в тюрму? — каже другий. — Для такої й Сибірі мало!

Але невістка вихопилася та й каже:

— Яку ж їй, проклятій, кару назначити? Руки, — каже, — поодрубувати та й пустити, щоб вона більше із світа людей не губила.

От урядники поодрубували їй руки, положили в торбинку, почепили ту торбинку на шию й пу-стили її. Пішла вона в світ і руки в торбі несе на шиї. Коли дивиться — стоїть криничка над шляхом. Перегнулась вона через цямрину, хотіла води напитися, а торба з руками і впала у воду. Заплакала вона й пішла далі. Іде та й іде, коли дивиться — аж садок такий гарний, а грушок та

яблук так рясно, що аж гилля гне. Зайшла вона в той садок. Знайшлося одно яблуко — ззіла; підійшла під грушу, коли гляне, аж іде царевич. От вона побігла під стару липу й заховалась у дупло. А царевич та й побачив її.

— Хто це, — каже, — в садку яблука крав?

— Це я, — каже. — Я не рвала, бо я без рук. Я тільки ззіла одно червиве яблучко.

— Хто ж ти такий? Вийди з дупла.

— Як же я, — каже вона, — виїду, коли я гола?

— Вийди, а то я тебе застрілю.

От вона вийшла. Царевич, як глянув, і руки опустил: вона стала така гарна, така гарна, що й сказати неможна, тільки без рук. От царевич і каже:

— Я тебе за жінку візьму. Вийдеш ти за мене?

— Як ви, — каже, — мене візьмете за жінку, то я вам приведу такого сина, що на потилиці зірка, а на лобі місяць.

От той царевич звінчався з нею. Прожили рік — дав їм Бог сина такого, як вона казала. А царевичеві й написали (його дома не було), що його жінка збрехала. Царевич і одписує:

— Як що вона мене одурила, то проженіть її, щоб я її й не бачив більш.

Прогнали її. Взяла вона свого сінка та й пішла собі в світ. Довго вона ходила, може — років зо три або й більш. Приходить увечері до коршми; а в тій коршмі та був той самий царевич — їздив військо зібрати та й заїхав на ніч. Побачив він того хлопчика, покликав до себе та й розпитує:

— А як твій батько зветься?

— Мій, — каже, — батько царевич був.

— А як же ж його звуть?

— Не знаю, — каже, — бо батько прогнав мою матір, як я був маленький.

— А як твоя мати зветься?

Він як почав розказувати про свою матір, — усе розказав, як їй руки одрубали, як її царевич за жінку взяв, як її прогнали з палацу. А той царевич догадавсь та й каже:

— А скинь, серце, шапку: — я на тебе подивлюся!

Той хлопчик підняв шапку. Царевич глянув, аж на лобі місяць, а на потилиці зізда. От він узяв ту жінку і того хлопчика й поїхав додому. А тих, що йому письмо писали, казав розстріляти.

Лиха мати та сестра Середа.

Був собі чоловік та жінка. От той чоловік умер, а жінка зазналася без нього із змієм.

Привела вона на світ дитинку, хлопчика. Росте та й росте той хлопчик, як з води йде. І вона його колихала у колисці до дванадцяти років, він не ходив до тієї пори. Як устав він із колиски, то став великий та здоровий. Мати й каже:

— Який ти, синку, здоровий! Ще й матір побеш!

— О, не дай, Боже! — каже він.

Та як узявся за комин, так і розвалив його.

Не хотів той змій, щоб ріс та жив цей хлопчик і став намовляти матір, щоб вона занедужала. Вона й занедужала та й каже хлопцеві:

— Як би ти, синку, мені достав тих ягід, що у змійському саду, то я б іззіла та й одужала.

Поїхав той син за ягідьми. Їде та й їде, та й заїхав у такий яр, що й неба не видно. У тім яру стоїть хатка, а в тій хатці живе дівчина. Середа — так зовуть її. От та Середа знала все його горе й назвала його братом. Він їй ще нічого й не розказував.

— Куди ти, братіку, йдеш?

— Мати занедужала, — каже, — треба достати ягід у змійському саду. Та хто його знає, як їх доставати.

— Гляди, братіку, твоя мати із змієм живе й змій її все намовляє, щоб тебе де-небудь убито. На, тобі, поснідати та ляж оддихни трошки.

Він і ліг. Вона пішла, нагодувала свого коня. Як устав він, вона й каже:

— На, тобі, мого коня, а твій нехай у мене.

Дала вона йому води цілющої й живущої та й каже:

— Як їхатимеш, то змій напле на тебе гадюк. Хоч як вони на тебе стрибатимуть, ти все тури коня — він винесе, ніде не стане, гадюк та буде стільки, що одна на одній лежатимуть. Як доїдеш до саду змійського, там лежатиме солдат убитий. Помажеш там, де вбито, водою цілющою й живущою, він встане. Ти попросиш його, щоб провів тебе у той сад. Та так тури коня, так тури, щоб через пліт перелетів. Та ще, гляди, не хватайся ні за що, не дай тобі, Боже. Як ударять у дзвони, — тікай, яко мога.

Поїхав він. Доїзжав до того саду. Дивиться — лежить солдат убитий. Він помазав його водою цілющою й живущою — солдат схопився й каже:

— Ах, як я кріпко заснув!

А той і просить його:

— Проведи мене, будь ласкав, куди тут іти у змійський сад?

А солдат каже:

— Біжи через пліт, так і тури коня, бо тут неможна торкнутися ні за що. Як торкнешся хоч за листочок, так і почнуть в усі дзвони бити. То тут змії як набіжать, то буде тобі амінь!

Поїхав той син. Як погнав коня, так і перелетів

через пліт, як муха. Нарвав ягід та й на-втікача! Та, тікаючи, торкнувся за осичину гильку. Як ударили дзвони — всі змії так і повискакували з того змійського дому, що був у саду. Гнались, гнались за ним змії, не наздогнали його. От заїхав він до сестри Середи.

— Здорова, сестро!

— Здоров! Що ти? Живий, братіку?

— Живий!

— Я й ворожила, так випадало, що вернешся живий.

Дала вона йому поїсти.

— Тепер же, братіку, ляж, оддихни.

Він ліг оддихати. А вона перемінила ті ягідки, що він привіз: із свого саду нарвала, поклала йому, а ті, що в нього були, поховала. Збудила його та й каже:

— Тепер же, братіку, їдь додому. Як даси матері ягід, то вона не їстиме зараз, зоставлятиме на-далі. Вона зоставить змієві, щоб здоровіший був.

Поїхав той син до матері, подав їй ягідки.

— Їжте ж, — каже, — зараз!

— Хай, синку, потім я поїм.

— Що це в вас у хаті так сумно стало? — знов він каже. — Видно в нашій хаті Бога немає — самі чорти.

— О, синку, що ти кажеш?

Пішов він на двір та й дивиться крізь двері із сіней, крізь клямку. А вона змія й питається (змії був під подушками):

— Чи ці ягідки не завадять?

— Ні, — каже.

Змій іззів дві, а ті вона поїла. Тут змії знов намовив її, щоб послала сина по свинку-золоту-щетинку:

— Відтіля вже, — каже, — навряд щоб живий приїхав!

Увійшов син у хату. Він усе бачив, чув. Мати й каже:

— Як би ти, синку, поїхав ще по свинку-золоту-щетинку! Як би я того мяса поїла, то я б одужала.

От він і питає її:

— З ким ти, мамо, гомоніла, як я вийшов із хати?

— Синку, — каже, — з Богом.

— Ні, мабуть із чортом?

— Що ти, синку, усе натякуєш?

— Ну, вже, — каже, — мені мучитися, а тобі пропадати.

Поїхав він за свинкою-золотою-щетинкою. Заїхав до сестри Середи.

— Здорова була, сестро!

— Здоров, брате! Куди ти їдеш?

— Їду по свинку-золоту-щетинку.

Вона й питає його.

— Ти голодний?

— Ні, спасибі! Я наївся.

От вона взяла й наклала йому у торбинку пиріжків на дорогу.

— На, тобі, мого коня, на, тобі, дві бутілочки. Як підїдеш до гір, то будуть гори ізступатись і розступатись. Ізпід тих гір вода біжить цілюща й живуща. Набереш мені води цілющої й живу-

щої. Зпід тієї гори вибіжить свиня з поросятами. Ой ти, як ухопиш порося, то тікай, яко змога. Набереш тієї води та тоді хапай порося!

Поїхав він од неї. Доїхав до тих гір, набрав води. Вибігла свинка зпід гір тих, за нею дванадцяттеро поросят. Він ухопив одно порося та й драла! На дорозі якось упустив його, воно стало тікати назад. Він прив'язав коня та за ним. Хотів наздогнати й наздогнав. Де не взялися вовки, ззіли його коня. Він стоїть і плаче, тужить за конем. Поплакав, поплакав та й пішов додому. Заходить до сестри, а вона й питає:

— А що? Пропав кінь?

— Пропав! — каже.

— Та я й думала, що пропаде! Ну, чорт його й бери!

Дала йому попоїсти.

— Тепер же ляж, оддихни! \

Він ліг оддихати. А вона навела шумихи, позолотила свою свинку та й положила йому, а його свинку взяла собі. Тоді збудила його, віддала йому його коня. Він і поїхав додому. Приїхав, — мати встала, — а то все лежала, хворіла. Ізжарила те порося, підпоїла сина горілкою та й сидять удвох, їдять те порося. От вона й каже:

— Ох, синку, був у мене колись один син такий, що як ісповила його в залізний цеп, він напнявся й порвав! Такий дужий був!

А їй досадно було, що син вернувся живий і змій намовив її ще на инше, щоб згубити його. Син і каже:

— Ну, сповийте й мене! ·

Вона взяла й сповила його. От він пнявсь — пнявсь, пнявсь — пнявсь. Не порвав. Каже:

— Е, мамо, не порву!

— Тепер ти, вражий сину, пропадеш! — відказує вона.

Крикнула на змія. Він виліз ізпід подушок. Тоді удвох порубали сина. Мати зложила синів мотлук у мішечок, привязала коневі до шиї і пустила його, щоб розвіяв його по полі. Побіг той кінь та просто до Середи. Та й заржав біля неї. Вийшла вона.

— А що? Доходився, брате? Дослухався матері?

Узяла вона той мотлук у хату, а коневі дала їсти у хліві. Переполоскала мотлук, линула йому цілющою водою — він сцілювся. Линула живущою — він скопився.

— Ох, сестро, який мені сон поганий снівся, — сказав він. — Неначе мене мати порубала, коневі до шиї привязала та й пустила в поле:

— Ей, братіку, це тобі недавно так і було.

От він і каже:

— Що це за біда, сестро, що в мене чорт ма здоровля й каплі.

Вона набрала йому пів півситка хмелю й дала.

— А ну, брате, чи піднімеш?

Він пнявсь, пнявсь, не підняв. От вона внесла йому ті ягідки, що він достав матері:

— Оце ті ягідки, що ти достав, на, поїж їх.

Він поїв.

— А що тепер, брате?

— Е, тепер і наволочку чого небудь підняв би.

От вона знов ізжарила йому свинку-золоту-щетинку.

— Це та, братіку, свинка, що ти достав їм.

Він іззів. А вона:

— А що тепер, братіку, є здоровля?

— Тепер, — каже він, — як би стовп у небо та в землю, то й світ би повернув.

— Тепер же, братіку, піди додому. Вона саме тепер сидітиме, пируватиме із змієм. Як увійдеш у хату, то так і скажеш: „Тепер же вам обом пропадати, на світі не жити...“ Та й зроби їм те, що сам знаєш, та тільки живих не зостав. На, тобі, й шаблю!

Він попрощався й поїхав. Привязав коня біля хати, сам увійшов у хату. Мати й змії полякались обоє, думали, що чуже. А потім, як пізнали його, приймають за гостя: думка така, що він не знає, що вони йому робили.

— Сідай, сідай, синку!

Завязав він двері та й убив змія. Перепалив і попів за вітром пустив. Покинув матір.

Тоді пішов жити до сестри Середи. Живуть вони собі та хліб жують, на три комори торгують: у одній — мак, у другій — так, а в третій — пере-хрестя, що само вішають.

Мороз.

Жив собі чоловік із жінкою. А при них були обидві матері: чоловікова й жінчина і не однакового вони були норову. Не мирила ніяк жінка та із свекрухою; кожного дня, було, посваряться.

Свекруха не долюбляла, що синова жінка пізно встає, не доглядає господарства, як слід; не шанує свого чоловіка. А невістка ремствує, що свекруха не дає їй і просвітку своїми нападками, забороняє ходити навіть до сусіди, або заснути в день; все приганяє до роботи — то корову доїти, то курей годувати, то ще що инше витіває. Нераз прокидалась між ними і сварка за це; нераз і на господарстві окошалась ця буча великими непорядками.

Жінка пристає до чоловіка — пробі треба де дівати, то дівати свекруху, щоб життя не мутила. А синові й жалко й ніяково матір збувати, бо, звісно, син — не чужа дитина. Але набридли й синові жінчині туркання та докуки, став і він коситись на матір: нічна зозуля перекувала денну! Не стало моготи й чоловікові терпіти далі таке жіноче жалкування: поклав він збути свою матінку.

Була як-раз тоді зима. От невіхна й турчить йому, щоб відвіз та покинув де свою матір у полі, щоб замерзла: загубиться кінець їхньому гріхові. Послухався син — мабуть густо та часто туркотіла жінка: взяв матір і повіз у поле. Привіз її до

стога сіна, посадив на стіг, попрощався з нею, плачучи, та й поїхав додому. Сидить свекруха на стозі та дріжить від холоду; зуб за зуб не попаде, а вона терпить.

От, як-раз опівночі, біжить трійкою білих коней, баских, як змії, біжить якийсь пан, такий рум'яний та гарний у лисицях і червоних чоботях. То був сам Мороз. Пробіг Мороз біля стогу, тернувся біля свекрухи так, що в неї аж зуби зацокотіли та й каже:

— Бабо, Мороз!

А вона йому:

— Бог його приніс, Мати Божа дала.

Побіг Мороз по полі, посвистав вітром, покрутив снігом та знову до стогу; ще дужче тернувся об бабу — аж уся затремтіла вона — та знову:

— Бабо, Мороз!

А вона:

— Бог його приніс, Мати Божа дала.

Побіг собі Мороз по полі, ще раз засвистів вітром, крутнув снігом, а баба сидить ледви жива. От він налив у утретє і так її давонув — мало що духу не видавив, та знову й гукнув:

— Бабо, Мороз!

А вона йому й утретє ж:

— Бог його приніс, Мати Божа дала.

От він тоді скинув із себе лисичу шубу і червоні чоботи, надів на бабу, а сам злинув і більш не вертався. Тепло стало бабі, обігрілася вона собі у тій шубі та й заснула спокійненько аж до ранку.

Другого дня вранці жінка й каже чоловікові:

— Поїдь лишень, поглянь на матір — може вона давно вже стала корчем, то треба її поховати.

З такою гадкою поїхав її чоловік і дуже здивувався, зустрівши матір здоровісіньку та ще й у лисицях. Зрадів він і взяв матір додому. Дивувалася й невістка таким випадкам і розпитала її дрібніш про це.

От як дізналась, що лисиці і червоні чоботи дав їй Мороз — поклала й свою матір одпровадити до Мороза. Жде — не діждеться вечора. Спала ніч — і господар повіз у поле тещу й посадовив її на той самий стіг. Знову серед ночі показався Мороз, тернувся біля старої та й каже:

— Бабо, Мороз!

А стара вже давно сердита, що холодно, а тут ще більш розсердилася та й каже йому:

— Чорт його приніс, нечиста сила дала!

Мороз майнув від неї по полі та знов до неї, давонув її та й каже:

— Бабо, Мороз!

А стара давай ще гірш лаятися. Відскочив знову Мороз, подався по полі, а баба аж тремтить від холоду та зубами клацає, а лаяти Мороза не кидає.

От утретє набіг Мороз на неї, знову давонув та:

— Бабо, Мороз!

А вона давай лаяти ще дужче. Так він її придавив, що в неї до світу й духу не стало. Приїхав уранці зять за нею, а на стозі, замість баби в лисицях і червоних чоботях, сидить мрець.

Тоді то збагнула молодиця, що заздрість до добра не доведе, — стала коритися свекрусі, чи не відкаже після себе тих лисиць.

Відьма.

Був собі дід та баба і не було в них дітей. От дід застругав палочку, а баба вложила її в коліску й колише. Виріс із палочки син та й каже:

— Піду я, мамо, ловити рибу.

— Чого ти підеш? — каже мати. — Коли б ще ти, синку, не утонув!

— Може що знайду, — кажуть багато риби є.

От він узяв човник і поїхав рибу ловити. Спекла мати пирогів і понесла йому снідати. Прийшла до берега та й каже:

— Ой синочку, голубочку,
Принесла я тобі їсти —
І снідати й синка
Іванка одвідати.

Не чути ніде синка Іванка. Вона й знов гукає:

— Ой синочку, голубочку,
Принесла я тобі їсти —
І снідати й синка
Іванка одвідати.

Почув він та й каже:

— То ж моя матка кличе,
То ж моя рідна кличе,

Принесла мені обідати,
Прийшла мене одвідати.

Приплив до берега, поснідав, оддав рибу і пішов знову ловити. Ловить та й ловить, коли чує — аж гукає хтось:

— Синочку, голубочку,
Принесла я тобі їсти —
І снідати й синка
Іванка одвідати.

А то відьма підслухала, як його рідна матінка кликала та й захотілось їй піймати його. Почув він та й каже:

— То ж мене matka кличе,
То ж мене рідна кличе,
Принесла мені обідати,
Прийшла мене одвідати.

Приплив він до берега, а відьма взяла його за ноги й понесла додому. Прийшла додому, постукала в двері й каже:

— Дохно-Прахно! Одчини!

Дохна-Прахна одчинила. Вона синка-Іванка посадила на припічок та й каже:

— Дохно-Прахно! Нагостри ножа та заріж синка-Іванка, а я піду на весілля.

Пішла вона на весілля, а Дохна-Прахна нагостила ножа, підійшла до Іванка та й каже:

— Ляж спати.

— Я, — каже, — не знаю, як тут ложитись на чужому селі. Покажи мені, то я побачу та й собі так ляжу.

Лягла вона. Той вийняв ножа й зарізав її. Дивиться він, аж стоять вертьоги. От він узяв перекраяв її на чотири кавалки, положив у вертьоги й поставив у чотирьох кутках; а сам виліз на явора та й сидить.

Стара відьма приходить з весілля, стукає в двері:
— Дохно-Прахно, одчини! Дохно-Прахно, одчини!

Не чути нікого. От вона вибила двері, увійшла в хату — виїла з одної вертьоги, з другої, з третьої... Як уже все поїла, вийшла на двір під явора, лягла та й каже:

— Повалюся,
Покочуся,
Синка-Йванка
Наївшися.

А той сидить на яворі та й каже:

— Повалися,
Покотися,
Дохни-Прахни
Наївшися.

— Яка ж то, — каже відьма, — мене дивна пташка дражнить?

Та й знов:

— Повалюся,
Покочуся,
Синка-Йванка
Наївшися.

А той їй одказує:

— Повалися,
Покотися,

• Дохни-Прахни
Наївпися!

За третім разом його відьма й побачила.

— Е, — каже, — так це ти мою Дохну-Прахну
спорядив?

Зараз побігла до коваля й каже йому:

— Ковалю, ковалю,
Накуй мені сокирок!

Накував їй коваль сокирок, вона прибігла до
явора, як рубне, то сокирка й перебеться. По-
ламала вона всі сокирки й побігла до коваля.
А Іванко сидить. Коли дивиться — аж летять
гуси. От він і каже їм:

— Гуси-ливи,
Скиньте мені
По пірині,
Я висиплю
Вівса бочку.

— За нами, — кажуть, — летять багатші, вони
тобі скинуть.

Летять другі гуси, він і тим каже:

— Гуси-ливи,
Скиньте мені
По пірині,
Я висиплю
Вівса бочку.

Скинули йому по пірині, він зробив собі крила
і полетів додому.

Баба насипала обідати. Пообідали вони й полягали спати. А баба ложки мие. Коли приходить відьма та й каже:

— Дай, я тобі в голові поськаю.

Та лягла.

— Перевернись! — каже.

Та перевернулась. А відьма взяла гарячою смолою й залила їй очі й загадала котикові, щоб він продер синкові-Іванкові очі. Котик продрав. Вона взяла його сліпого додому та й ззіла.

Коваль і баба людодка.

Був собі коваль і не знав він біди. Принесуть до нього люди роботу, той про свою біду розказує, цей про свою, а коваль і каже:

І яка то біда? Що воно за біда? Вже, здається, доживаю четвертий десяток, а ще зроду не бачив біди. Доведеться на старість іти по світу та шукати біди: хочу побачити.

Прийдуть інші люди до нього в кузню, почнуть розказувати про свою біду та лихо, так його аж тягне побачити її.

— Треба подивитися, що вона за біда? Завтра вже, люди добрі, й не йдіть у кузню: мене вже тут не застанете — у світ піду біди шукати.

На другий день запер свою кузню й пішов. Іде та й іде, йде та й іде, — зустріне кого-небудь і питає:

— Чи не бачили де біди?

— Ні, не бачили.

Йде він далі. Вже зайшов у таку землю, що ні міста, ні села, ні куріня, нігде не видно, а він усе далі йде. Вже нема куди зайти й води напитися, вже й хліба у нього не стало, а він усе йде. Коли дивиться — аж стоїть хатка.

— Зайду я, — думає собі він, — у ту хатку та хоч оддишу трохи.

Зайшов він у ту хату — нема нікого. Ліг він на лаві та й заснув.

А в тій хатці жила баба-людоїдка з одним оком. Прийшла баба в хату, дивиться — лежить чоловік.

— Здоров, здоров, чоловіче! Я ще чоловічого мяса не їла!...

А він лежить. Прийшла вона до нього, полапала за ребра, аж він худий-худий. Вона й думає собі:

— Заріжу я барана, поки син прижене барани з поля, та нагодую його.

Зарізала барана, нагодувала коваля й питає:

— Чого у тебе дві очі?

— Може, — каже, — ти хочеш, щоб і в тебе було дві?

— Хочу, — каже.

— Я, — каже, — коваль: я можу вставити друге око.

— Добре, — каже, — встав.

— Лягай же, — каже їй, — на лаві: я нагрію долото.

Лягла вона на лаві, а він нагрів долото, взяв сокиру; як стукне — і те око вискочило, що й було. Баба-людоїдка скочила з лави та за ним, а він між барани й сховався. Вона побігла, позачиняла ворота кругом, сама стала у воротах і стоїть, дожидає коваля. Ждала вона, ждала, — нема коваля.

— Ну, — каже вона до свого сина, — пора, сину, барани у поле гонити.

Став її син барани у поле гонити, а вона стала й лапає, щоб коваль не вийшов разом з бара-

нами за ворота. Бачить коваль, що не пустить проклята баба; так він вивернув кожух, надів і поліз рачки. Підліз до неї. Вона полапала за спину — „баран“, — каже, — і пропустила. Він вискочив за ворота і каже їй:

— Не лапай, не лапай: я вже за ворітьми.

Вона почула його голос, ухватила срібну сокиру, кинула в нього та в дерево так і засадила. Він побіг, хотів виняти ту сокиру та взяти. Ухватився рукою — рука так і прикипіла.

Біжить людоїдка до нього та зубами скрегоче. Він бачить, що біда, одрізав собі руку й утік.

Злидні.

Було собі два брати: один бідний, а другий багатий. У багатого і хліба й худоби й землі і грошей багато єсть, а у бідного не було чого й пообідати. Бється, як риба об лід, — ніяк не вилізе з біди.

І він також зпочатку був заміжненький і жив собі гарненько, аж поки не поселились у нього під піччю злидні.

Чого вже той чоловік не робив, до яких уже він знахорів не вдавався — ніяк із бідности, не збудеться злиднів.

А старший його брат не хотів бідного і братом називати.

Живе багатий рік, живе й другий, дожидає діток — не дає йому Бог! У багатого і грошей і худоби — всього, всього багато єсть, а діток Бог не дає. Чого вже він не робив! І на церкву давав і акафісти наймав і сам молився вранці й увечері перед образами — не дає Бог діток та й годі! Бачить багатий, що Бог його молитви не приймає, пішов до бідного брата та й каже йому:

— Молись іще ти, щоб мені Бог послав діточок, то тоді я тебе в куми візьму.

— Добре, буду молитися.

От бідний помолиться Богдві за себе, а тоді

молиться за брата, щоб Бог йому послав хоч одну дитинку. Пройшов рік, перечув бідний через людей, що у його брата знайшлася дитинка. Приходить він до жінки та й каже:

— А знаєш, жінко, що?

— А що там, чоловіче?

— У мого брата будуть хрестини.

— Невже хрестини?

— Далебі хрестини!

— Од кого ж ти, чоловіче, чув?

— Люди, — каже, — казали. А знаєш, жінко, що?

— А що, чоловіче?

— Піду я оце на хрестини до брата. От же він мені казав, як дасть Бог дитину, то мене в куми буде просити.

— Не йди, — каже, — чоловіче. Як би він хотів тебе в куми взяти, то вже давно б за тобою прислав.

— Піду я, жінко, та хоч подивлюся на хрестини. Пішов. Приходить туди. А той і питає:

— А чого тобі треба?

— Та це я, — каже, — прийшов до тебе просити конячки — нема чим і протопити. Поїду в ліс та назбіраю хмизу.

— Візьми, та гляди, — каже, — не багато накладай на віз, щоб ти мені коня не збавив.

Запряг він коня, приїхав додому та й каже:

— А вилазьте, злидні, поїдем у ліс!

Повилазили злидні зпід печі, — а їх там було аж дванадцять, — посідали на віз і поїхали. Приїхали туди, чоловік той випряг коня, пустив його пастись, а сам зрубав дуба, грубого-прегрубого, розколов його до половини та й каже до злиднів:

— Братіки, голубчики, допоможіть мені це дерево розколоти!

— Як же, — кажуть, — ми тобі будем помагати, коли у нас сокири нема?

— Ви, — каже, — без сокири. Закладіть усі руки в цю щілину та й роздирайте. Половина вас нехай тягне в одну сторону, а половина в другу, то воно й розколеться.

От злидні кинулись усі до дерева, позакладали в щілину руки по самі лікті та й силкуються. Той чоловік стукнув обухом, клиння повилітало, а обаполки так і збіглись до купи і держать за рґуки всіх злиднів. А тут як схопиться буря та вихор, як почне корчити дереввя — таке закоїлось, що, Господи! Одно дерево впало на віз і розтрощило його на шматочки, друге вбило коня — насилу той чоловік вискочив із лісу.

— Ну, ще хвалити Бога, що мене не вбило! Бодай вони були пропали, прокляті злидні!

Приходить він до брата та й стоїть, бідний.

— А чого ти стоїш? — питає той. — Може вже в лісі воза поламав?

— Ох, — каже, — коли б то воза!

— А то ж що? Може коня вбив?

— Ох, коли б то тільки було на коняці окошилось!

— Так ти може й віз поламав і коня вбив?

— Ох, так, братіку! Ох, так, рідненький!...

Стоїть уже бідний та мовчить. А той його лає та проклинає за віз та за коня... Лаяв, лаяв, а далі й каже:

— Поведи мене в ліс, я хоч подивлюся, як ти там так добре справився!

Повів бідний його в ліс на те місце, де він злиднів покинув. Злидні, як побачили багатого, та так його просять, так його благають, щоб він визволив їх із неволі.

— Визволь нас, чоловіче, визволь нас, голубчику, випусти нас, соколику...

Як почали просити, як почали просити, та так гарнесенько та жалібнесенько, що багатому аж жалко стало. Він забив клинки, обаполки розійшлись. Злидні повиймали руки та й кажуть йому:

— Ну, чоловіче, ти освободив нас, забери ж тепер нас усіх у свою господу!

— Що ж ви, — питає він, — за люди?

— Ми, — кажуть, — злидні!

— Е, — каже, — коли ви злидні, так цур вам і пек вам: навіщо ви мені здалися?

— Ні вже, чоловіче, коли звільнив, так забирай нас усіх у свою господу.

— Не хочу!

Як сказав він „не хочу“, так усі злидні й кинулись йому на шию. Роздіймає він їм руки; роздіймає, — нічого не вдіє. Так і пішов із злиднями додому. Увійшов у хату — вони так і посипались на долівку. Із того часу стали жити у багатого.

Після того бідний розжився трохи, як у нього не стало злиднів, а багатий ще бідніший став, як той був.

Доля.

Було два брати: один бідний, а другий багатий. От той багатий має і худобу добру і хліба у волю і за що б він не взявся, все йому йде в руку. А бідний працює, робить і день і ніч і все в нього немає нічого, иноді буває так, що й пообідати нічого.

От як настала возовиця, бідний брат запряг воли й поїхав на своє поле по снопи. Приїхав ото він на поле, випряг воли, пустив їх пастись на стерню, а сам ліг під копою та й дрімає: коли слухає, аж щось шелестить. Дивиться він, аж підходить щось до копи, таке щось пелехате, як буває жінка розпатлає коси, — і смиче снопи. Він тихесенько підкрався і пішов, а то була доля його брата старшого. Почала ото доля просити, щоб він її пустив.

— Ні, — каже, — не пущу; скажи, що ти таке?

Вона дуже довго не хотіла сказати, а далі й призналась, що вона доля його старшого брата.

— А твоя доля раз-у-раз п'яна лежить у коршмі: я тебе навчу, як ти мене пустиш, що й ти будеш багатий, хоч і робити нічого не будеш.

Чоловік обіщав пустити. Доля йому й каже:

— Піди ти, чоловіче, в коршму і випий чарку горілки, тільки не велику, щоб ти не впився. При-

кинсья п'яним і ляж у коршмі. Вона в коршму прийде, побачить тебе, — штовхне ногою й скаже: „Оце п'яниця, у коршмі валяється“. Тоді ти її піймаєш і не пускай, поки вона не дасть тобі того перстня, що в неї на пальці.

От той чоловік так і зробив: пішов у коршму, випив горілки і ніби то заснув посеред хати. Коли це приходить його доля. Пройшла раз через його ноги, пройшла другий, іде й третій, а він її й поймав за третім разом.

Вона довго просилась і не признавалась, хто вона така; але він її не пустив, аж поки вона не оддала перстня.

Тоді цей чоловік узяв перстень, і розбагатів так, як і його старший брат.

Два брати.

Було собі два брати: багатий і бідний. От виїхали вони на поле орати. Коли це приходить до них сам Бог. Підійшов попереду до багатого та й каже:

— Здоров, чоловіче!

— Здоров!

— Що це ти робиш?

— Орю, а потім буду сіяти жито.

— Нехай тобі Бог родить.

— Уродить і без Бога, бо у мене земля добра.

Бог, нічого не сказавши, перейшов через його ниву та підійшов до бідного.

— Здоров, чоловіче!

— Здоров!

— Що це ти робиш?

— Орю, а потім буду сіяти жито.

— Нехай тобі Бог родить!

— Спасибі, чоловіче добрий. Як дасть Бог, то і вродить.

От прийшло літо і два брати пішли подивитися кожний на своє жито. Дивиться бідний на свою ниву: аж таке ж то гарне жито вродило, таке гарне, що на диво та й годі. А багатий подивився на свою ниву: чорт-ма нічогісінько, — гола

рілля, тільки та стежка, де пройшов Бог, поросла високим густим житом.

Тоді бідний і каже багатому:

— Ото, брате, як ми орали, приходив до нас сам Бог.

— Як ти знаєш?

— А дивися ж: де пройшов по твоїй ниві, то там і гарне жито, а де не пройшов, то там нема нічого.

— А шкода ж, — каже тоді багатий, — як би я та був знав, що то Бог, то я б був по всій ниві його виводив.

Багатий Марко.

Багатий Марко хотів усіх запросити до себе в гості. Десь то там він бачив Бога і просить його, щоб Бог прийшов до нього в гості.

— Добре, — каже Бог, — я прийду, як ти вистелиш мені дорогу сукном.

Поїхав багатий Марко на ярмарок, накупив сукна, вислав дорогу і поставив вартівників, щоб ніхто не їздив по сукні. Стоїть варта, аж ідуть три старці. А то не старці були, а сам Бог, із ним два янголи. Вартівники й кричать:

— Не йдіть сюди! По сукні буде йти сам Бог до багатого Марка в гості!

— Пустіть, люди добрі, — каже Бог. — Ми не йтимем по сукні, ми сукно будем одгортати.

Варта їх пропустила і пішли вони собі. Йдуть та й ідуть, аж захопила їх ніч. Зайшли вони до багатого Марка проситися на ніч; багатий Марко не пускає й каже:

— У мене тепер багато гостей буде, де я вам дам місце? Йдіть собі до иншого — у мене сьогодні й без вас буде повно людей.

— Та нам, — каже Бог, — гарного місця не треба, нам аби яке, — ми тільки переночуємо.

Довго багатий Марко не пускав, а після позвав сестру й каже:

— Заведи їх туди, де кури живуть, нехай там переночують, коли вони не хочуть іти до иншого господаря.

* А сестра повела їх у пекарню, дала їм на вечерю скоринку хліба й каже:

— Повечеряйте, люди добрі, та й лягайте тут собі спати, де хто захоче, а я піду гостей приймати.

І пішла. Пішла вона з хати та не пішла у покої але стала під вікном і дивиться крізь вікно, що ті старці будуть робити. Сидять вони на лаві й вечеряють. Коли прилітають два янголи і кажуть Богові:

— Господи, народилась дитина, яку йому долю дати?

А Бог і каже:

— Багатого Марка їй царством володіти.

Побігла сестра до брата й каже йому:

— То не старці, то Бог! Я бачила, як до нього прилетіло два янголи й питали, яку долю дати тій дитині, що народилась. А Бог сказав: „Багатого Марка царством володіти!“

На другий день Марко поїхав шукати тієї дитини. Їздив, їздив, увесь край зїздив — не знайшов дитини. Не зараз то вже він дочувся, що та дитинка в иншому краї. Поїхав туди, купив ту дитинку за п'ятьсот карбованців, вивіз на дорогу і покинув на снігові. А сам поїхав додому.

Лежить та дитина на шляху, коло неї горить воскова свічка й два янголи її забавляють, щоб не плакала. Аж їде десять Литвинів до багатого

Марка шкур купувати. Їдуть вони, коли дивляться — лежить на дорозі дитина.

— Візьмем її?

— Візьмім!

Узяли вони ту дитину й поїхали. Приїздять до багатого Марка й хваляться йому:

— В такім то, — кажуть, — лісі, там то й там на дорозі ми знайшли таку то й таку дитину.

Марко як вчув, злякався так, що аж умлів. Видужав багатий Марко і поїхав знову дитини шукати. Знайшов він ту дитину знову, купив за шістьсот карбованців і казав зробити таку бочку, щоб вода не проходила. Зробили ту бочку, положили в середину дитинку й пустили на море. Плавала та бочка по воді може днів зо три або й більш, поки то її врешті пригнав вітер до берега. А там баби плаття прали. Як побачили вони бочку:

— От, — кажуть, — мука плаває, коли б нам її зловити!

Почула дитина, що люди говорять, оперлась ногами, випхнула дно — вода й викинула її на беріг, баби й піймали.

Дійшла чутка до багатого Марка, що ту дитинку вода викинула на беріг, а баби її піймали й прийняли її за свою дитину. Журиться він знову. Що тут робити? Ніяк неможна звести із світу дитинки. Сидів він, думав, думав, а далі надумався й каже:

— У мого зятя єсть собаки злі. Я поїду ще раз, куплю ту дитинку і напишу до зятя, щоб її собаками натравив — вони її розірвуть.

Поїхав він, купив ту дитинку за сімсот карбованців та привіз додому. Росте дитинка. Вже виріс такий здоровий хлопець, що й зараз до шлюбу веде його.

Написав Марко лист до зятя і послав тим хлопцем. Пішов той хлопець із листом до зятя багатого Марка. Йде та й іде, йде та й іде — аж стоїть на дорозі Бог.

— Здоров, хлопче!

— Здорові, діду!

— Куди ти, — каже дід, — хлопче, йдеш?

— Йду, — каже, — до зятя багатого Марка, лист несу.

— Дай, — каже, — я прочитаю, що там багатий Марко пише.

— Не дам! Мені багатий Марко наказав, щоб я нікому не давав читати!

— Ну, коли ти вже не даєш прочитати, то дай хоч подивитися.

— Подивитися можна. На, подивись!

І дав дідові в руки той лист. А Бог узяв та те витер, що було написано, щоб того хлопця розірвати собаками, а написав, щоб його зять оженив. І оддав лист. Узяв той хлопець лист за пазуху й поніс до зятя. Зять прочитав лист, а там Марко пише: „Звінчати його в першу неділю!...“

От дождали неділі, повели в церкву, звінчали, одгуляли весілля. І одписує вже зять багатому Маркові: „Все зробили так, як тобі хотілось — і повінчали і весілля вже одгуляли!“

Як прочитав багатий Марко лист, аж за голову вхопився.

— Я писав, — думає собі, — щоб собак нацькував, а він звінчав. Поїду я сам до нього — може ще що зроблю.

Поїхав до зятя й питає:

— Що це ти наробив?

— Звінчав! — каже той.

— Чого ж ти його звінчав? Я ж тобі писав, щоб ти собак на нього нацькував.

— Як написано було, так я і зробив. Я тобі покажу твій лист.

— Покажи!

Як пішли вони шукати того листу, собаки вскочили в хату і розірвали багатого Марка. А той хлопець живе й володіє царством багатого Марка. Така то божя воля!...

Про Івана Багатого.

Іван Багатий жив у куріні голий і мав собі кота. Що купить він собі сала та хліба, то кіт і поїсть. От він того кота піймав, вибив, вибив і прогнав од себе. Розсердився кіт на свого господаря, пішов його до царя позивати. Йде та й іде, зустрічає його вовк.

— Здоров, котику!

— Здоров, вовче!

— Куди ти, котику, йдеш?

— Піду, — каже, — до царя позивати Івана Багатого.

— Підем, котику, і ми з тобою, бо нас бють і нам проходу не дають.

— Скільки ж вас єсть?

А вони кажуть:

— Нас єсть сто.

— Збирайтеся, — каже, — всі.

От вони зібрались, приходять до царя. А кіт попереду побіг. Прибіг кіт до царя та й каже:

— Здоров, царю!

— Здоров, котику! — каже цар.

— Прислав, — каже котик, — вам Іван Багатий сто вовків у подарунок.

— Спасибі, — каже цар, — за такий подарунок.

А тут уже й вовки прийшли, стоять на дворі.

От цар зараз казав стрільцям обступити вовків. Стрільці обступили й побили їх. А котик той побіг до куреня, — Івана Багатого вдома нема. Знайшов сало й поїв.

Прийшов Іван до куріння, дивиться — аж котик сидить над черепком і облизується.

— Оце певно, пся віра, — думав Іван, — поїла сало!

Кинувсь Іван до черепка, аж він і вилізаний. Піймав він kota, вибив-вибив і прогнав із куреня.

Побіг котик знову позивати Івана Багатого. Біжить та й біжить, зустрічають його кабани дикі:

— Куди ти, котику йдеш?

— Іду, — каже, — до царя позивати Івана Багатого.

— За що ж ти його будеш позивати?

— Уже, — каже, — два рази мене бив. Останній раз то так побив, що я два дні за курінем лежав. Уже думав, що пропаду.

— Підем і ми, котику, з тобою, бо й нас бють і проходу не дають.

— Багато ж вас?

— Сто, — кажуть.

— Збирайтесь усі, щоб ви всі разом прийшли до царя.

От він іде попереду, а кабани за ним. Прийшли до царя, кіт і каже:

— Здоров, царю!

— Здоров, котику! А що ти нам скажеш?

— Прислав вам Іван Багатий у подарунок сто диких кабанів.

— Подякуй Іванові Багатому за його подарунок. А кабанів я стрільцями обступлю й побю.

Зараз казав стрільцям обступити тих кабанів. Вони обступили і всіх перебили. А кіт побіг і знов сало ззів. Одлупцював його Іван Багатий ще лучче, як тоді. Вичунав трохи котик і побіг до царя знову позивати Івана Багатого.

Біжить та й біжить, коли тут на дорозі зустрічає зайців.

— Здоров, котику!

— Здорові, зайці!

— Куди йдеш, котику?

— До царя, позивати Івана Багатого.

— Що ж він тобі зробив, що ти його позивати йдеш?

— Уже три рази бив мене!

— Чи неможна б було і нам з тобою піти?

— Чого ж ви до царя підете?

— Нас, — кажуть, — бють і нам проходу не дають.

— А скільки ж вас?

— Сто.

— Глядіть же, — каже кіт, — щоб ви всі разом прийшли до царя.

— Добре, — кажуть, — всі сто разом так і всунемо в двір, як овечки в кошару.

От і забрав їх котик із собою. Сам же біжить попереду, а зайчики за ним скачуть. Прибіг котик до царя та й каже:

— Здоров, царю!

— Здоров, котику! А що ти тепер нам скажеш?

— Прислав, — каже, — вам Іван Багатий в подарунок сто зайців!

— Подякуй йому та скажи Іванові Багатому, що в мене єсть дочка, нехай він приїжджає та жениться.

Він думав, що Іван Багатий — справді таки багатий.

— Добре, — каже котик, — скажу. Може ще чи й захоче приїхати до вас?

— Чому не захоче? Ти йому скажи, що й у мене землі, срібла, золота й усякого добра немало єсть.

— Добре, — каже котик, — скажу.

Ото котик прибігає до куріня й каже:

— Йди, Іване, зо мною до царя — я тебе оженю.

— Як же я, — каже Іван, — піду, коли я голий?

— Іди, йди! Я тебе коло царя одягну.

От Іван приходить близько царя, котик його подряпав, подряпав і побіг. Сів Іван та й думав:

— Що тут у світі божому робити? І додому б вернувся, так дороги не знаю. Оце проклятий кіт оддячив за те, що я його бив за сало.

А котик побіг до царя і каже йому:

— Нас перестріли розбійники й одібрали і гроші й одєжу і коні з повозом і Івана Багатого прибили до-смерти.

Цар сказав дати одєжу й вислав коні під нього. Там його одягли, обули, посадили в повіз і привезли до царя.

Пожив він там може з тиждень, а може й більш. Уже й весілля одгуляли, уже б пора й молоду додому везти, а він усе гостює.

От старий цар збирається до зятя їхати. А Іван Багатий і каже до котика:

— Куди ж ми їх поведем? Ти ж сам знаєш, що у нас курінь.

— Я тебе, — каже котик, — заведу до палаців! Не журись!

Побіг котик попереду. А вони за ним їдуть і військо йде, із крісів палять. Котик побіг та й побіг, коли дивиться — на дорозі пастух пасе коні. Котик його й питає:

— Чиї то пасуться коні?

— Змієві, — каже пастух.

— Не кажи, — каже, — змієві. Кажи Івана Багатого, бо грім тебе вбє.

От цар підїхав і питає пастуха:

— Чиї ти пасеш коні?

— Івана Багатого! — каже пастух.

— У нас таких коней нема, як у нашого зятя, — каже цариця.

А котик побіг. Коли дивиться — пасе пастух скот. Він його й питає:

— Чий це скот?

— Зміїв, — каже пастух.

— Не кажи, — каже, — зміїв, коли хочеш на світі жити. Кажи Івана Багатого.

Підїзжав цар і питає:

— Чий то скот?

— Івана Багатого, — каже пастух.

От цариця подивилась, подивилась та й каже:

— Який у нашого зятя скот гарний! У нас такого нема.

А котик тим часом успів пробігти до покоїв. Виходить змії. Котик і питає його:

— Чий дім?

— Мій, — каже змії.

— Вибірайся ж ізвідціля, бо грім летить — він тебе вбє.

— Де ж я, — каже змії, — подінусь?

— Лізь, — каже, — в суху вербу, в дупло.

Змії поліз у дупло, а кіт його й заткнув соломою. Вибігають слуги змієві. А котик їм і каже:

— Ви не кажіть, що це зміїв дім, але кажіть: Івана Багатого. Он, бачите, змії уже в дуплі сидить. Те й вам буде, як ви мене не послухаете. Та глядіть, щоб було що їсти й пити.

Цар приїзжає в той палац, там йому й їсти, там йому й пити всього-всього, чого тільки душа забажає... От приїхали й молоді, наїлись, напились. А котик після того й каже:

— Закомандуйте, чи попадуть у ту суху вербу з гармати?

От вони як урізали, так верба й розлетілась і змії пропав. А Іван Багатий і тепер там живе у тому палацу.

Про дурня Омелька.

Було три брати: Омелько був найменший. Був дурачком. Як дурак, так йому нема ні чобіт, ні капелюха, ні кожуха — на печі сидить босий і — нічого. Старші брати йдуть на ярмарок і приказують йому, щоб він глядів худоби:

— Гляди ж, — кажуть, — скотини, то купимо тобі свиту, кожух і чоботи.

Братова йому й каже:

— Подавай скотові й іди за водою, Омельку, та візьми відра й сокиру, щоб було чим прорубати ополонку.

Він прорубав ополонку, набрав води, дивиться, аж із ополонки виплила щука. Він її вихопив і викинув на лід. Забрав Омелько відра, щуку й каже:

— От моя братова зварить.

Щука йому й каже:

— Омельку, не будеш ти їсти мене! Це тобі Бог дав щастя, Омельку. Все тобі буде, що захочеш, тільки скажи: „Щуки веленіє, а Омелька вимишленіє“ — то все тобі буде. От скажи, коли хочеш: „Берітесь, відра, на плечі! Щуки веленіє, а Омелька вимишленіє.“

Омелько так і сказав. Відра сами пішли під гору, а Омелько йде за ними та дивується. От

він привіс додому відра, коли — тут і брати із ярмарку поприїздили й привезли йому те, що обіцяли купити. Брати його дивуються, що така річ вийшла з Омельком. Дурневі та таке щастя: сами відра водуносять і щоб він тільки не задумав і не сказав так, як його шука навчила, то все йому буде. Ото й каже Омелько братам своїм:

— Зробіть мені такі сани, щоб ширини були через цілу вулицю! Я в ліс по дрова поїду, бо в нас дров нема.

Брати вже там усю ніч робили і таки зробили до світу. Омелько взяв сокиру за пояс, сів на сани й каже:

— „Шуки веленіє, а моє вимишленіє“: їдьте санки в ліс!

Санки сами так і побігли, як машина яка. Людей на дорозі покалічили стільки, що Господи, бо нікому не звертають. Як приїхав Омелько в ліс, знову каже:

— Що-найбільші, що-найменші дрова рубайтеся, кладіться на мої сани — „шуки веленіє, а моє вимишленіє“!

Тут дров так і наклалось на сани найлуччих. От, як уже дрова були готові, він вирубав дубинку, тоді каже;

— „Шуки веленіє, а моє вимишленіє“: санки додому!

Санки й пішли. А в місті, де він побив стільки людей, уже поставили варту, щоб його піймати. Та де тобі! Санки так і летять: хто із сторожів підскочив, то він того дубиною, а хто не одско-

чив, то його сами сани задушили. Люди бачили збоку, хто їде й для кого це дрова. Дізнався король і прислав старшину, щоб Омелько прийшов до нього. А Омелько й каже, сидючи на печі:

— Нехай король сам до мене прийде!

Король послав інших двох до нього. Він усе таки на печі сидить. Посланці частують його вином і Омелько вже їм обіцяв.

— Поїду тепер! — так каже він до старшин. — Їдьте ви, а я зараз там буду.

І каже:

— „Шуки веленіє, а моє вимишленіє“ — піч за мною!

Старшини ті ще з хати не встигли вийти, а він уже на ганку у короля. От король йому почав розказувати, що він наробив у місті, а в той час із другої хати виглянула королівська дочка. Омелько глянув на неї — гарна. Тоді він і каже:

— „Шуки веленіє, а моє вимишленіє“: я королеву дочку хочу взяти за жінку.

Вона так і влипла до нього.

Омелько поїхав додому, а вона просто жити без нього не може, гине та й годі. Бачить король, що нічого вже не допоможе, посилав за Омельком. І судить то рідня короля:

— Як можна, щоб король свою дочку видав за „худобахолка“?

Радились-радились, напоїли їх таким напитком, щоб вони цілу ніч спали. Зробили бочку, забили їх обох і пустили на море. Ця бочка виплила через день на острів. Проспався Омелько й каже:

— „Шуки веленіє, моє вимишленіє“, — щоб трісли обручі на бочці.

Обручі трісли, а вони повиходили на острів. От королівна й каже Омелькові:

— Як ми тут будемо жити, Омельку?

А він їй каже:

— Не журись: як я захочу, так і буде. — „Шуки веленіє, а моє вимишленіє“, — щоб тут був палац такий, якого на всім світі не було ще.

Палац так і вродився. І вся прислуга і напитки і наїдки, чого тільки душа їх забажає — все єсть. От королівна й каже:

— Омельку, я хочу, щоб мого батька й попа сюди привезти, щоб попрохати в батька благословення і щоб піп нас тут разом повінчав.

Омелько загадав, щоб зараз через море зробився кришталевий міст аж до дому батька, короля самого. Тут так усе як уродилось. Омелько послав по тому мості посланця такого, що сів од нього й коня: — золотом та сріблом, і дав йому записочку, щоб батько й мати приїхали.

Король не захотів. А королиха поїхала й узяла із собою попа. Поблагословила їх і повінчала, сама вернулася додому. А вони після весілля там осталися жити в теплі та в добрі. Чого тільки їм захочеться, — Омелько скаже — і все єсть.

Дурень і його жінка жаба-панна.

У одного чоловіка було три сини: два розумних і третій дурний. Поробили собі рушниці й кажуть:

— Закиньмо рушниці, а які дівчата їх знайдуть, то наші жінки будуть.

От вони пішли в поле і позакидали. Одну рушницю знайшла королівна, другу — дочка купця, а дурень свою закинув у болото, так його рушницю жаба знайшла.

Повінчалися старші брати, уже й живуть, а дурень ще й не знає, хто його рушницю знайшов.

— Іди, — каже батько, — та питай людей, хто твою рушницю знайшов. Пора вже й тобі женитися.

Пішов дурень. Іде та й іде, коли дивиться — аж лежить на купині в болоті його рушниця і жаба сидить.

— Здорова, жабо! — каже дурень.

— Здоров, чоловіче!

— Це ти знайшла мою рушницю?

— Я, — каже.

— Коли ж ти її знайшла?

— Я знайшла, — каже, — тоді то й тоді.

— Та й погана ж ти яка! Як же я з тобою буду жити?

— Як Бог дасть, так і будеш жити.

— Ну, ходім до попа.

— Ходім.

Пішли, повінчалися й живуть. Вона його завела в палаци, ще луччі, як у розумних братів були. Пожили вони трохи — батько й каже:

— Скажіть, синки, своїм жінкам, щоб вони напекли паляниць; а в неділю принесіть мені, я побачу, чия жінка вмів лучче пекти паляниці.

Прийшов дурень до жаби та й хвалиться своїй жінці-жабі:

— Казав, — каже, — батько, щоб у неділю ти прислала йому паляницю.

— Добре, — каже, — пришлю.

— Як же ти, жабо, будеш пекти?

— Спечу, — каже.

Задумався дурень, як то жаба буде пекти паляниці?

— Треба, — думає він, — собі подивитися, як вона буде місити, у піч сажати.

Пішла вона в хату, заперла за собою двері і каже дурневі:

— Ти ж не йди сюди в цю хату, де я буду пекти паляниці.

— Добре, добре, — каже, — не піду.

Зачинила вона хату, а дурень став під вікном і дивиться в дірку. А жаба скинула із себе жабячу шкуру й стала такою гарною панною, що не здумати, не згадати, тільки доброму молодцеві в казці сказати...

Напекла вона паляниць, наділа жабячу шкуру й каже чоловікові:

— Я вже, чоловіче, напекла паляниць, неси батькові.

— Добре, — каже, — давай!

Дала вона йому паляницю, він загорнув у платок і пішов. Приніс він до батька і дає.

Батько й каже:

— Твоя жінка найлуччі паляниці вміє пекти. Нехай ще ваші жінки зроблять мені по платку, я ще побачу, чия жінка лучче тче.

Приносять батькові платки старші брати, приносить і дурень. Їх платки гарні, а жабячий ще ліпший. Подивився батько й каже:

— Тепер же прийдіть у неділю до мене в гості із жінками.

Дождали неділі — збираються йти в гості. Купця дочка убралась так, як пані яка; а королівна ще краще одягнена. Як прийшли в хату, то аж хата повеселішала. А дурень своїй жабі й каже:

— Як же ж я з тобою прийду до свого батька в гості?

— Не журися, якось воно буде.

— Як же воно буде, коли ти жаба та ще така погана, вирячкувата; там тебе батько із своєї хати вижене.

— Не бійся! Не вижене! Тільки ти йди до батька поперед, і як почувш, що я вистрілю з гармати, то тоді вернися додому — ми сядем, поїдем у гості до батька.

— Добре, — каже.

Пішов дурень до батька, жде-жде своєї жінки — нема її. А ті сидять, уже поприїздили. Коли чує — вистрілила гармата раз, вистрілила й другий

раз. Він і побіг додому. Прибігає туди — аж його жінка ще краще одяглася, як дочка купця й королівна — все срібло та золото так і блестить, неначе сонце по хаті ходить. Привіз її дурень до батька і думає собі:

— Я тебе покину тут, а сам піду додому та спалю ту прокляту жабячу шкуру.

Поїхав додому, знайшов він ту шкуру, вкинув у піч і спалив. Як приїхала вона додому, як почала плакати, так плаче, так плаче... А їй оставалося сидіти в жабячій шкурі тільки шість днів...

— Ну, — каже вона чоловікові, — тепер уже більш ти мене не побачиш, піду я в монастир, одсиджувати за шкуру.

Пішла вона в монастир; а дурень остався вдома. Стало йому скучно самому жити без жінки. Йде він шукати того монастиря. Йде та й іде, йде та й іде, захотілося йому спати. Заснув він і сниться йому сон, щоб він не їв яблучок тих, що буде йому баба давати коло монастиря, бо як тільки поїсть він ті яблучка, то пропаде на дорозі й не побачить своєї жінки.

Прийшов він до монастиря, сидить під тином баба і роздає яблучка. Він іде й думає собі:

— Оце ж то ті яблучка, що мені снилися.

Пішов він, коли баба та кричить:

— Чоловіче! Чоловіче! Вернися сюди!

Вернувся він.

— На, — каже, — тобі, яблучок!

— А що ж за них треба заплатити?

— Нічого не треба платити, я так роздаю добрим людям.

Подобалися йому ті яблучка, ззів одно — добре, ззів друге — ще лучче; ззів третє — і заснув на дорозі. Спить він, а йому й сниться:

— Твоя жінка вже не в монастирі, вона тепер живе на Золотих Горах, за горами та за такими морями, що тільки їх ворон і може перелітати. Як ти хочеш бачити свою жінку, то зроби собі домовину, убий бика і привяжи ту домовину. То ворон побачить бика, візьме його й понесе на Золоті Гори до своїх дітей.

Проснувся дурень, купив бика, зробив домовину, приніс, привязав до бика, сам ліг у домовину й лежить. Прилетів ворон, ухватив бика й проніс через моря, несе та й несе. Доніс до пятого моря, утомився та й упустив у воду — бик утонув, а домовина одв'язалась та й плаває собі по воді, а ворон полетів до своїх дітей.

Плавала та домовина день, плавала другий — уже тому дурневі й їсти захотілося, — а тут нема й кусочка хліба. Став уже дурень просити Бога, щоб його домовина перекинулася й утопила його, коли дивиться — підїзжає до нього жінка.

— Здоров, чоловіче!

— Здорова, жінко! Порятуй мене! Я вже у Бога просив смерти. Добре, що це тебе Бог приніс.

Вона його взяла і повезла на Золоті Гори. Там вони й досі живуть.

Дід на кулак, борода на сяжень.

Було в батька три сини: два розумних, а третій дурний. Пішли вони в поле орати та забули сохи взяти. Прийшли на поле, стали й стоять.

— Чого ж ви поставали та й стоїте? — питає дурний. — Чому ви нічого не робите?

— А що ж ми будемо робити?

— Що ж ви вийшли на поле робити?

— Орати вийшли.

— То чому ж ви не орете?

— Дурний ти, дурний! Як же ми будемо орати, коли в нас сохи нема: вдома забули...

— Ну, то йдіть за сохою додому.

— Вже сонце й так низько. Коли там ще за сохою йти? Підем завтра додому й візьмем соху, а тепер розкладемо вогню та наваримо каші.

Почали вони вогонь розкладати, аж і кресала нема — не взяли з дому. Крупи взяли, казанок узяли, а вогню ні в кого нема. Пішов найстарший брат шукати вогню. Йде та й іде, йде та й іде, коли дивиться, стоїть дуб, високий-високий. Зліз він на того дуба й дивиться кругом, чи не горить де вогонь. Дивиться, аж у лісі блищить під деревом огонь і коло нього сидить дід на кулак, а борода на сяжень; сидить собі той дід і кашу варить. Зліз він з дерева, пішов до діда:

— Дай, діду, вогню!

— Скажи, синку, брехню — дам тобі вогню! А як не скажеш, то видеру з тебе полосу од заду до носу, половиною натру й пущу.

— Не скажу.

Дід видер полосу од заду до носу, половиною натер і пустив. Пішов він до своїх братів і каже:

— Йдіть ще ви, пошукайте вогню. Я шукав-шукав та не знайшов.

Пішов другий брат шукати вогню. Йде та й іде, йде та й іде, аж стоїть дерево високе-високе. Виліз він на те дерево і дивиться кругом, де б то вогонь побачити. Дивився, дивився — не видно; підліз він вище, коли дивиться, аж під деревом у лісі горить вогонь і коло вогню сидить дід на кулак, а борода на сяжень. Прийшов він до того діда й каже:

— Дай, діду, вогню!

— Скажи, синку, брехню, дістанеш вогню. А як не скажеш, то я з тебе здеру полосу од заду до носу, половиною натру й пущу.

— Не скажу.

Дід здер полосу од заду до носу, половиною натер і пустив. Пішов він до братів і каже:

— Нехай ще йде дурний вогню шукати: я вже шукав-шукав та не можу знайти.

А про те й не хвалиться, що дід здер йому полосу.

Пішов дурний шукати. Йде та й іде — стоїть дерево. Виліз він на те дерево, аж дивиться — горить вогонь під деревом і сидить коло того

вогню дід на кулак, а борода на сяжень. Пішов він до того діда.

— Здоров, діду!

— Здоров, сину!

— Дай, діду, вогню!

— Я тобі тоді дам вогню, як ти скажеш мені брехню. А як не скажеш, то здеру з тебе полосу, од заду до носу, половою натру й пущу.

— Скажу, — каже.

— Ну, добре, кажи! Почую, яку ти брехню будеш казати.

— Пішов я, — каже, — в ліс і піймав зайця. Сів я на того зайця й їду додому, а в мене за поясом та була сокира. Їду я, їду, — коли гляну назад, аж моя сокира обрубала задок зайцеві. „Що тут мені робити?“ — думаю собі. — Треба чим небудь привязати задок. А тут і мотузки з дому не взяв. Шукав я, шукав коло себе, думав знайду де хоч шнурка якого, — нема нічого. Дивлюсь я — стоїть кущик молодої дубинки. Взяв я молоденьку гиллячку, скрутив, привязав задок зайцеві, сів і їду. Їду та й їду, коли гляну назад, — думав, чи не одірвався задок, — аж у мене за плечима виріс дуб високий-високий, — такий високий, що аж до неба досягав. Що тут, — думаю собі, — робити? Полізу я на небо, побачу, що там святі роблять. Як поліз, як поліз — виліз на самий верх, а до неба трошки-трошки не доріс дуб. Не хотілось мені вертатися назад. Підскочив я раз — нічого, підскочив другий — нічого; як підскочив третій, так і опинився на небі. Ото йду я собі по небу, роздивляюся скрізь: там янголи, там

праведники сидять... Там грішники у пеклі мучаться... На все надивився; бачив і твою душу, — вона в пеклі сидить...

— Ну, — каже дід, — добру ти мені побрехеньку сказав; тепер я дам тобі вогню. Бери, скільки хочеш.

Набрав той дурень вогню й пішов до своїх братів.

— А що, дурню, знайшов огонь?

— Знайшов, — каже, — ви скільки ходили та не знайшли, а я от, бачте, недавно пішов і знайшов.

— Де ж ти, дурню, вогню взяв?

— Де я вогню взяв? Виліз на дерево, дивлюсь, — каже, — горить вогонь і коло вогню сидить дід на кулак і борода на сяжень. Я пішов до нього й набрав огню.

— Чи тобі ж не видер він полоси од заду до носу?

— Ні, — каже дурень, — не видер. А вам він не видер часом?

— Ні, і нам не видер, — кажуть.

— Ну, то варіть же кашу, — каже дурень, — бо я їсти хочу.

Наварили брати мовчки каші, повечеряли. Переночували тут і пішли додому за сохою.

Кінець першого тому.

З М І С Т

	Стор.
Передмова	V
1. Коза-дереза	3
2. Вовчик-братік і лисичка-сестричка	6
3. Чоловік, вовк, дикий кабан і ведмідь	13
4. Морський цар	15
5. Царевич-дурень	28
6. Юрза-Мурза і стрілець-молодець	39
7. Незнайко	46
8. Персицький царевич	53
9. Царевич, його сестра і змій	67
10. Кобиляча голова	89
11. Про дівчину, що як кашляне, то золото падає, а як заплаче, то жемчуг сиплеться	96
12. Песинський, жабинський, сухинський і золотокуче- ряві сини цариці	109
13. Царевич — на потилиці зірда, а на лобі місяць	117
14. Лиха Мати та сестра Середа	121
15. Мороз	128
16. Відьма	131
17. Коваль і баба людодка	136
18. Злидні	139
19. Доля	143
20. Два брати	145
21. Багатий Марко	147
22. Про Івана Багатого	152
23. Про дурня Омелька	158
24. Дурень і його жінка жаба-панна	162
25. Дід на кулак, борода на сяжень	167

**У Видавництві „Чайка“
можна замовляти також оці книжки:**

- В. Винниченко:** ТВОРИ, том I. Краса і сила й інші оповідання. 8^о, 260 сторін.
— ТВОРИ, том II. Голота й інші оповідання. 8^о, 292 сторін.
— ТВОРИ, том III. Боротьба та інші оповідання. 8^о, 252 сторін.
— ТВОРИ, том IV. Кузь та Грицунь та інші оповідання. 8^о, 218 сторін.
— ТВОРИ, том V. Історія Якимового будинку й інші оповідання. 8^о, 212 сторін.
— ТВОРИ, том VI. Рівновага (роман в життя емігрантів). 8^о, 274 сторін.
— ТВОРИ, том VII. По-свій, роман. 8^о, 208 сторін.
— ТВОРИ, том VIII. Божки, роман. 8^о, 356 сторін.
— ТВОРИ, том IX. Босяк і інші оповідання. 8^о, 248 ст.
— ТВОРИ, том X. Чесність в собою, роман. 8^о, 268 ст.
— ТВОРИ, том XI. Хочу, роман. 8^о, 304 сторін.
— Між двох сил, драма на 4 дії. 8^о, 136 сторін.
- Р. Кіплінг:** Брати Моуглі, переклад Ю. Сірого. 8^о, 233+(5) сторін, з 27 малюнками.
- А. Крушельницький:** Артистка, драма в 3 діях. 8^о, 124 сторін.
— Буденний хліб, оповідання. 8^о, 284 сторін.
— Ірена Оленська і інші оповідання. 8^о, 296 сторін.
— Як пригорне земля, повість у двох частинах (I. ч.: Як промовить земля. 8^о, 152 сторін; II. ч.: Як пригорне земля. 8^о, 300 сторін).
- В. Павлусевич:** З пісень кохання. 8^о, 144 сторін.
- А. Паннекук:** Марксизм і Дарвінізм, переклад М. Галагана. 8^о, 70 сторін.
- Ю. Сірий:** Про світ Божий (Бесіди по природознавству). 8^о, 104 сторін, з 46 малюнками.
— До гір, до моря! (Подорож на Крим). 8^о, 71+(1) ст., з 15 малюнками і картою Криму.
— Світова мандрівка краплини води, 3. видання. 4^о, 16 ст., з 4 малюнками й кольоровою окладинкою.
— Про горобця, славного молодця, 3. видання. 4^о, 16 ст., з 5 малюнками і кольоровою окладинкою.
- С. Черкасенко (П. Стах):** Твори, том I (Поезії). 8^о, 204 сторін з портретом автора.
— Твори, том II (Поезії). 8^о, 198 сторін.

ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“.

- Т. Готье: Панна де Мопен, роман, 2 томи, переклав М. Шраг. 8^о.
А. Доде: Сафо, роман, переклав В. Чорний. 8^о.
Еберс: Адріян і Антіной, роман в часів римського цесарства, 2 томи, переклав М. Троцький. 8^о.
Е. Золя: Рим, роман, переклав С. Пащенко. 8^о.
І. Мопасан: Монт Оріоль, роман, пер. М. Шраг. 8^о.
В. Скот: Айвенго, роман, пер. Др. Н. Суровцова. 8^о.
І. Тургенев: Записки мисливця, оповідання, пер. С. Назаренко. 8^о.
І. Фльобер: Салямбо, роман, пер. В. Чорний. 8^о.

Готуються до видання переклади творів таких авторів: Андерсен, Бальзак, Гердер, Гете, Гольдсміт, Грільпарцер, Дікенс, Доде, Достоевський, Еліот, Кінгслей, Лессінг, Меріме, Мультатулі, Такерей, Тургенев, Шерідан, Шіллер, Штіфтер, Якобсен.

III. Бібліотекa „Українській дитині“.

Досі появились:

- Ч. 1. Лісовий царь Ох. Народна казка. З 5 образками і 3 кольоровими малюнками Ю. Русова і кольоровою окладинкою. 4^о, 24 сторін.
Ч. 2. Злидні. Народна казка. З 5 кольоровими малюнками Ю. Вовка і кольор. окладинкою. 4^о, 11 + (1) ст.
Ч. 3. Царь Лев. Народна казка. З 29 малюнками (в два кольори) Олени Кульчицької і кольоровою окладинкою. 4^о, 32 сторін.
Ч. 4. Хатка в лісі. Народна казка. З 6 кольоровими малюнками Ю. Вовка і кольор. окладинкою. 4^о, 16 ст.
Ч. 6. Царенко і вмії. Народна казка. З 6 кольоровими малюнками Ю. Вовка і кольоровою окладинкою. 4^о.
Ч. 8. Про морського царя й його дочок. Народна казка. З 5 кольоровими малюнками Ю. Вовка і кольоровою окладинкою. 4^о.
Ч. 10. Царевич Яків. Народна казка. З 9 кольор. малюнками Ю. Вовка і кольоровою окладинкою. 4^о.

Готуються до друку дальші випуски (оповідання віршом О. ОЛЕСЯ і народні казки) з кольоровими малюнками і кольоровою окладинкою.

Замовляти можна в кожній українській книгарні або просто у видавництві „Чайка“ у Відні

(Wien V, Nikoladfergasse 7—11).